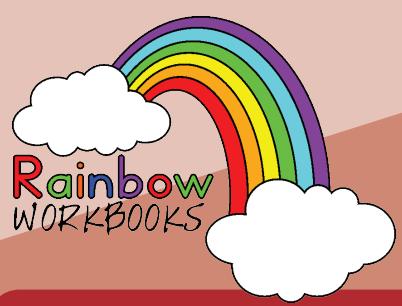

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

Bugu ya!
Themo 1 & 2

TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-80-5
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
11th Edition

ISBN 978-1-920458-80-5

9 781920 458805

ISBN 978-1-920458-80-5

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya b Bugu |

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Dzina:

Kilasi:

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Dr. Reginah Mhaule,
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dici shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minisita wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Dr. Reginah Mhaule.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dici vhumba tshipida tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa nthesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzotha dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha do vhona ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha duvha lirwe na lirwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhu!amu yothe. Ro lingedza nga ndila dzotha u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo lothe ja uri vhagudi vha do diphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha do vha na mukovhe kha dakalo ili.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

VHUDIFHINDULELI HA VHASWA VHA AFRIKA TSHIPEMBE

Ndingano	Tshirunzi tsha muthu	Vhutshilo
Farani muthu muewe na muewe nga u linganana na u fana. Ni songo tlalula.	Thonifhani muthu muewe na muewe. Ni vhe na vhuhwavo na u vhavhalela.	Hulisani na u thonifha vhabebi hanu. Funanani na u fulufhedzea mujanwa hanu. Vhutshilo hothe ndi mpho. Vhu thonifheni.
Hayani	Pfunzo	U shuma
Thusani kha mishumo ya hayani.	Dzenani tshikolo, ni gude ni shumese. Tevhedzani milayo ya tshikolo.	Vhana vha songo kombetschedza u toda mishumo.
Mboholowo na tsireledzo	Ndaka	Vhurereli, lutendo na mihibulo
Ni songo vhaisa, u shengedza kana u shushedza vharwe, nahone ni songo tenda vharwe vha tshi zwi ita. Tandululani phambano nga mulalo.	Thonifhani ndaka ya vharwe vhatu. Ni songo tshinyadza ndaka nahone ni songo tswa.	Thonifhani lutendo na mihibulo ya vharwe vhatu.
Tsireledzo	Vhudzulapo	Mboholowo ya u amba
Vhavhalelan iifhasi. Ni songo tambisa maadi na muagasi. Tsireledzani zwipuka na zwimela. Kunakisani midi ya hanu na zwitshavha zwa hanu.	Ivhani mudzulapo wa Afrika Tshipembe wa vhukuma na u fulufhedzea. Tevhedzani milayo, ni vhe na vhutanzi uri na vharwe vha ita ngauralo.	Ni songo tluwedza mazwifhi na vengo. Ivhanani na vhutanzi uri vharwe vhatu vha songo nyadziwa kana u vhaissa.

Gireidi
ya **6**

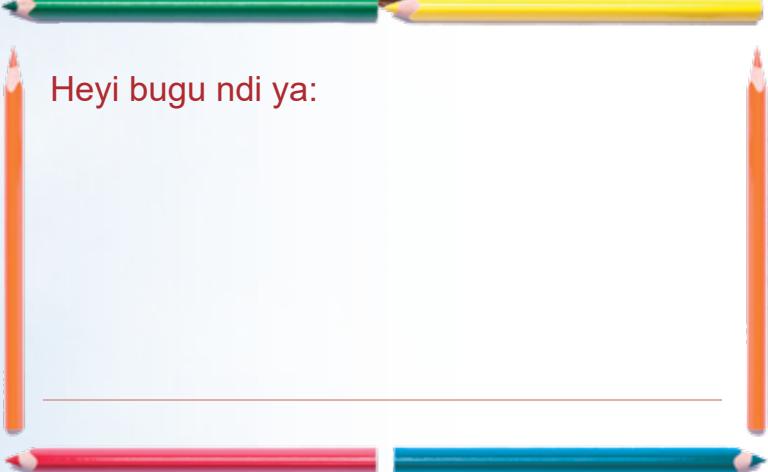

L u a m b o
I w a h a y a n i

NGA TSHIVENDA

Heyi bugu ndi ya:

TSHIVENDA

Bugu ya

I

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiñwe zwiko zwi re hone. Kha vha òole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya Vhuimo ha Vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani

i a vha ñanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa

u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda pfunzoni ri tshi buda na kharikhulamu. Ri na fulufhelo ja uri vha ño zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzanywa hu tshi tevhedza sekele ya vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ño ñanganana na migaganyo ya zwine zwa ño funzwa kha sekele iñwe na iñwe ya vhege idzi mbili kha masiatari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili yo vhekanya wauri i katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

Kha ri ambe

1 U thetshelesa na U amba (Orala) – awara 2 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u ñewa zwikhala tshifhinga tshoñhe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumbulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo iyi i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuñanzi uri vhagudi vha wana zwikhala tshifhinga tshoñhe zwa u ita ñdowendowe dza u tou amba.

Kha ri vhale

2 U vhala na U ñalela – awara 5 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

CAPS i ñoda uri vhagudi vha vhale na u ñalela zwibveledzwa zwa mañwalwa magede na tshaka dza mañwalwa nngede kha sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiñtori zwipfufhi), fołokuloo (ngano), nganetshelomuñe, mañwalo, imeilji, zwiñwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannda, atikili dza magazini, inthaviyu dza radio, vhurendi, mañwalwa a u tuñuwedza, khungedzel, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i ñoda uri vhagudi vha vhale mañwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuñu, nyolo, mepe wa mihumbulo, tshati dza mutsho, phositara, ñdihadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ño wana hu na zwibveledzwa zwa mañwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala.

3 U ñwala na U ñekedza – awara 4 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

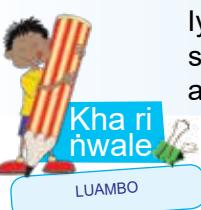

Kha ri ñwala

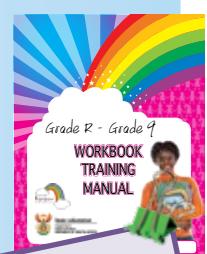
CAPS i ñoda vhagudi vha tshi ita ñdowendowe dza u ñwala tshifhinga tshoñhe dza mafhungo o fhambanaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ñwala ngadzo khathihi na nzudzanyo dzi no ño ñudumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ñwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi.

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo – awara 1 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

CAPS i vha ñea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo (zwiteñwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iñwe na iñwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzenisa na ñdowendzo nngede dza sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili. Nyito idzi dici anzela u katela u dzhiela nzhele dza u ñalutshedza milayo ya luambo.

Kha ri ñwala
LUAMBO

Vha tshi ñoda tsivhudzo iñwe kha vha ñole Workbook Training Manual.

2

Z
W
i
t
e
n
g
o
m
u

Thero ya 1: Ngoho na khumbulelwā

Mivhigo ya mafhungomaitei
Themo ya 1 - Vhege dza 1-2

1 Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini? 2

U vhala na u vhambedza atikili nna dza gurannda.
U sedzesesa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, phara khulwane na khephusheni.

2 U vhala mafhungomaitei (nyusi) 4

U topola thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, deithi, phara ya marangaphanda na u shumisa zwa u tou vhonwa na khephusheni.
U fhindula mbudziso dzi no kwama dziatikili khathihi na u topola milayo migede.
Tholokanyondivho i no kwama dziatikili hu tshi topolwa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi na u fhindula mbudziso dza nnyi, mini, ngafhi, lini, ngani na nga ndilade.
Ndowedzo ya divhamaipfi ya maipfi a no bva kha atikili dza gurannda khathihi na zwine a amba.
Therisano nga uri thoho dza mafhuno dzi a kunga vhavhali naa.
U divhadzwa u amba nga mirado ya muvhili hu tshi shumiswa u vhona, khephusheni na zwinepe.

3 U ñwala atikili ya gurannda 6

U ñekana mihibulo sa tshigwada.
U shumisa u ñwala: u ñekana mihibulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga (u kumedza).
U ñwala mafhungomaitei e kha tshifhinga tsho fhiraho.
U ñwala atikili ya gurannda hu tshi shumiswa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi na miñwe milayovho.
U lugisa na u vhiga tshipitshi tshi no kwama atikili ya gurannda.
U ligisa notsi dza tshipitshi tshine tsha ñwaliya tshi kha tshifhinga tsho fhiraho.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

4 Kuiwalele kwone 8

U divhadzwa ha mavhudzisi.
Ndowedzo dza mavhudzisi.
U divhadzwa ha pfano ya nefhungo na nyito.
Ndowedzo ya pfano ya nefhungo na nyito.
U divhadzwa ha masala a mbuelamurahu.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

5 Nwana wa tshikolo u phulusa kutukana 10

U vhala atikili ya gurannda.
U sedzesesa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, pharagirafu khulwane, deithi na khephusheni.

Mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama zwe zwa vhaliwa.
U anetshela tshitoru hafhu tshi tshi tevhekana nga ngona.
U ñivhadzwa ha madzina vhukuma.
Ndowedzo ya u nanguludza madzina vhukuma na madzinazwao.

6 Zwa luambo 12

U shumisa zwidhevhe.
U ñwala mafhuno sa maipfi maambelwa.
U ñwala mafhungothero na mafhungomatsvhudzi o teaho a u bveledza phara. U thutha mafhuno ane a si yelane na thoho.

7 U ñivhavhalela 14

U vhala atikili dza gurannda.
U sedzesesa milayo: thoho ya mafhuno, phara khulwane, zwa u tou vhonwa na muhumbulo muhulwane.
Tholokanyondivho i no kwama atikili, u vhambedza atikili mbili dza mafhungomaitei.
U kona u sengulusa khathuni i no yelani na mafhuno.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

8 U amba nga mafhungomaitei (nyusi) 16

U lugisa na u vhiga tshipitshi.
U didzaina phositaru i no ño shuma na tshipitshi.
U pima tshipitshi na phositaru vhuvhili hazwo hu tshi shumiswa zwikaló zwe zwa vhewa.
Khethakanyo ya maipfi na u vhala madungo.
Nyito ya ndongazwiga zwa khoma, tshiga tsha u awela, tshigagarukela, nzw.

Ngano

Themo ya 1 - Vhege dza 3-4

9 Sankambe tshi tshi fhura Muzhou na Khovhe ya Vhimbí 18

U ñivhadzwa ngano.
U ita nyito dza u rangela u vhala na u humbulela hu tshi shumiswa thoho ya tshitoru na zwifanyiso.
U vhala lungano ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

10 U elekanya nga Sankambe Muzhou na Khovhe ya Vhimbí 20

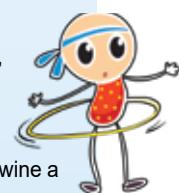
U sedzesesa mvumbokateli, pfunzo, na mvumbo dza zwipuka dzi no fana na dza vhatu.
Tholokanyondivho i no kwama zwi re tshitorini na khumbulelo.
U nanga mañaluli a u talutshedza Sankambe.
U shumisa mañaluli kha u ñwala ngaganyamvumbo ya Sankambe.
U ñwala ngaganyamvumbo ya muthu.

11 Sankambe tshi tshi fhura Vho Ndau na Vho Ngwena 22

U humbulela tshitoru ho sedzwa zwifanyiso. U ñwala tshitoru hu tshi shumiswa fureme i re na maipfi mahulwane na zwifanyiso. Hu tevhelwa maga oþe a u rangela u ñwala: ñekana mihibulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga tshitoru.
U vhalela tshitoru ntha a tshi vhalela kilasi/ tshigwada.

12 Tshaka dzo fhambanaho dza madzina 24

U ñivhadzwa ha madzinazwao na madzina a ngelekanyo.
Nyito ya madzinazwao na madzina a ngelekanyo.
U dovhohola madzina vhukuma.
U vhekanya madzina a madzinazwao, madzina a ngelekanyo na madzina vhukuma.
U rera nga mirero na maidioma.
U ñwala ñhalutshedzo dza na u ola zwine a amba.

13 Munna we a renga murunzi 26

U humbulela tshitoru ho sedzwa zwifanyiso na thoho.
U rera nga tshitoru: vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

14 Murunzini wa muri 28

U ita ñitambwa lo ñisendekaho nga tshitoru hu tshi ñaniwa vhabvumbedza na puloto.
U livhanya madzina na mañaluli.
Nyito ya mafhambanyi.
U ñivhadzwa ha maambele. U ola tshifanyiso tshi no sumbedza ñithihi ñao.
Tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho fhiraho na tshi ñaho.

15 Zwiñe hafhu zwa luambo 30

Ndowedzo ya pfano ya ñefhungo na nyito kha tshifhinga tsha zwino na tsho fhiraho.
U livhanya maipfi a luambo lwa musanda na ñhalutshedzo dza.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

16 Mutambo wa zwifhinga 32

Ndovhololo ya tshifhinga tsho fhiraho, tsha zwino na tshi ñaho hu tshi shumiswa mutambo wa bodo.
U ñitola.
U ñitola hu tshi shumiswa mvelelo dza mabammibi a u shumela a fumirathi o fhiraho.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini?

Kha ri ambe

Lavhelesani thoho dza mafhungo na zwifanyiso zwa atiliki nña dza gurannda ni vhudze muñwe nga inwi uri ni vhona u nga dzi khou amba nga mini. Ni kone u vhala phara ya marangaphanda ya atiliki iñwe na iñwe ni wane uri ni nga kona u humbulela uri atikili yothe i khou amba nga mini.

Kha ri vhale

Minista wa Pfunzo vho vula tshikolo tshiswa tsha phuraimari ngei New Town vhutamboni he ha itwa nga Musumbuluwo.

Minista vho vhudza vhaeni uri ho fhatiwa tshikolo tshiswa vunduni iñi hu u itela u kona u swielela tshivhalo tsha vhana vhaswa tshine tsha khou engedzedzea.

Vho amba uri "tshivhalo tsha vhazdulapo afho fhethu tsho aluwa zwi tshi vhonala u bva tshe ha thoma mugodi afho New Town lwe ha vho pfulutshela vhatu vhanzhi vha tshi tøda mishumo."

Hu na vhatu vhanzhi vhe vha pfulutshela afha fhethu vha tshi bva hothehothe heneha shangoni lino, tshikolo itshi tshi do funza nga Luisimane.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vheleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntøha.

Tshikolo tshiswa tsha New Town

Jan Roux Muvhigi wa zwa Pfunzo

Hu do itwa ndingedzo nga murahu dza u vha na vhutanzu uri vhagudi vha di isa phanða na u guda u amba, u vhala na u ñwala nyambo dzavho dza mahayani (Tshibeli, Tshithosa, Tshizulu na Afrikaans).

Vhadzulapo vha takadzwa vhukuma nga u fhatiwa ha tshikolo itshi nahone vhabebi na vhone vho shela mulenzhe kha vhutambo ha u ñavha miri vhe na minista.

Vho ñiimisela u thoma na u alusa laiburari na ngade dza tshikolo.

Khosa o ri, "Ndi khou pfa ndo takala nga maanda uri ndo da u thoma Gireidi ya 6 yanga tshikoloni tshiswa. Ndi do shuma nga maanda anga othe."

Yo swa ya thothela

Jabu Dube Muvhigi wa Mafhungo

Phara ya mvulatswinga

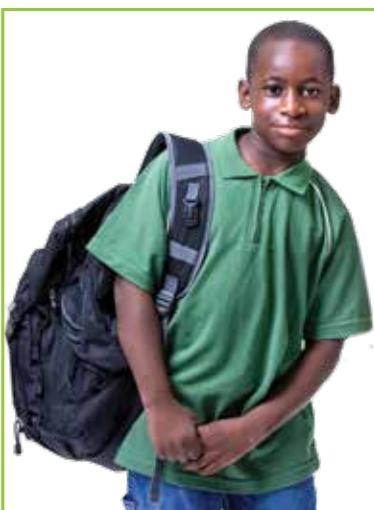
Bisi ya masipala yo swa ya thothela nga ntøhani ha thambo dza mulilo dze dza vha dici sa shumi zwavhuđi.

Maduvhani mañ o fhiraho, vhanameli vhe vha vha vho namela bisi ya Sunhill vho tea u ri vha vha tse nga shishi vha tshi shumisa vothi la nga murahu na nga u tou pwasha fasitere la shishi li re murahu ha bisi.

"Ro vha na mashudu ro kona u ñavhanya ra doba bege dzashu dza tshikolo ra bva nadzo" ndi Sbu Ndidi a no ralo a tshi pfala o no vhofholowa.

Vhanameli vho sala vho hanganea vhunga vhañe vha bisi vho balelwa u disa iñwe bisi ya u imela iyi yo swaho.

Khamphani i no tshimbidza bisi dza masipala i do ita uri bisi dzøthe dici ye sevisi u itela uri zwithu zwo ralihlo zwi si didovholose.

Duvha:

Vha da vha liwa!

Thoho ya mafhungo

Ann MacDonald
Muvhigi wa Mitambo

Ndlovhadzamuñwali

Kha khalañwaha yo fhiraho ya mitambo ya bola ya milenzhe thimu ya Super Girls Soccer Team yo dzulela u tambudza thimu ya Western Warriors.

Nga Łavhuvhili, Mary Sithole wa Super Girls o kora zwikoro zwivhili ngeno Anna Smith na Louise Parker vho kora tshithihitshithihi nga n̄tha, zwa ita uri vha Super Girls vha ḫuvhe Western Warriors nga 4-0 ngei New Town Stadium.

“Zwo vha zwo tea vhukumakuma uri ri wine,” ndi mugudisi vha no ralo.

“Miñwahani mivhili yo fhiraho vho ri kunda tshifhinga tshoñthe ri tshi tamba navho, zwino zwo ri takadza vhukuma musi ri tshi fhedza ro vha kundavho.”

Zwino thimu i zwi kona hani uri musi yo ralo u tambudzwa nga maswina ayo a kale na kale, ḥamusi i vho fhedza yo a ḫuvha nga zwikoro zwa 4–0? Nga kuambele kwa mugudisi wa Super Girls, phindulo i kha vhatambamurahu – vhe vha ita uri Worriers vha kone fhedzi u rahela shotho mbili fhedzi mapalani.

“Naho mukapuñeni washu ho swika he a huvhala, ro dzenisa vhañhañduli (dzirizeve), nahone vha ita mushumo u no takadza”, ndi mugudisi vha no ralo.

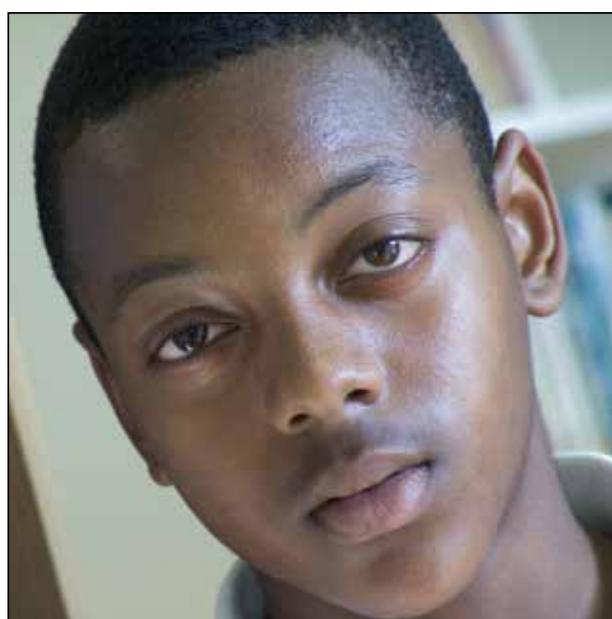
“U kunda hashu ho ri ḫutuwedza tshoñhel!” hu amba Mary Sithole. “Tshifhinga tshoñthe musi ro kona u tamba roñthe sa thimu nthihi, ri pfa ri tshi nga ri nga kunda thimu ifhio na ifhio.”

Mutukana u phulusa tshixele

Ñwana wa miñwaha miraru wa musidzana o pulwa mulamboni nga mutukana wa tshikolo, Dumisani Mkize, wa Tshikolo tsha Phuraimari tsha New Town Primary School tsha ngei KwaZulu-Natal.

Mbamulovha, uyu ñwana wa tshixele o vha a tshi khou lelwa nga kukaladzi kwave kwa miñwaha ya malo kwe kwa vho kungwa nga zwiñwe ngeno tshixele tsho livha mulamboni.

Mufumakadzi Vho Dlamini vha Muhasho wa Mveledziso ya zwa Matshilisano vha ri, tshifhinga tshoñthe, vhana vha tea u lelwa nga muthu muhulwane a re na vhudifhinduleli.

Khephusheni
(Thohoñhalutshedzi)

Dumisani Mkize ñwana wa miñwaha ya fumimbili u phulusa tshixele.

2 Uvhala mafhungomaitei (nyusi)

Kha ri hwale

Lavhelesani hafhu iñwe na iñwe ya atikili idzi.
No no ralo ni ñwale phindulo dza mbudziso
idzi kha thebuļu.

Nomboro	Thoho ya mafhuno ndi ifhio?	Nđivhadzamuñwali ndi ifhio?	Zwithu zwo bvelela lini? Wanani ḫuvha.
1			
2			
3			
4			

Kha ri hwale

Talani mutalo ni tshi
livhanya maipfi a re
kha tshanda tsha
monde na zwine
a amba zwi re kha
tshanda tsha u la.

Kha ri ambe

vhadzulapo
zwi tshi vhonala
pfulutshela
ya u imela
đidovholosa
kungwa
u tsa nga shishi

u bva huñwe fhethu wa ya huñwe
tshivhalogute tsha vhatu vha no dzula fhethu hugede
u kokodzwa muhumbulo nga tshiñwe tshithu
zwo andesa
u bva fhethu nga u ḫavhanya
u bvelela hafhu
tsha u thivha, tshiñwevho

Thoho dza
MAfhunGO

MVULA I vhanga
MUTSHINYALO

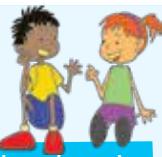

MuWINI
A SI NA THOHO

MUNNA
u tevhela
MMBWA

Duvha:

Kha ri ambe

Nangani atikili mbili dza guranna ni dzi vhige kha mbekanyamushumo ya TV.

Lo kovhela.
Mafhungo a namusi a khou vhaliwa nga

Ho bvelela mini?

Zwi kwama vhonnyi?

Kha ri ambe

Guranna dzi anzela u shumisa zwinepe. Vhalani zwine avha vhatu vha khou sumbedza nga mivhili yavho ni kone u livhanya khephusheni na tshifanyiso.

1 Laduma! Ro wina!

2 A thi todzi u ya tshikoloni!

3 Khezwi ndi tshi fanela u ita tshurwahaya tshifhinga tshothe?

4 Ni tea u ja mitshelo miyu na miroho mitete ni si tsha ja mapfura.

5 Ndi mafhungo mahulwane uri vhana vha vhale duvha jinwe na jinwe.

6 Ndo takala!

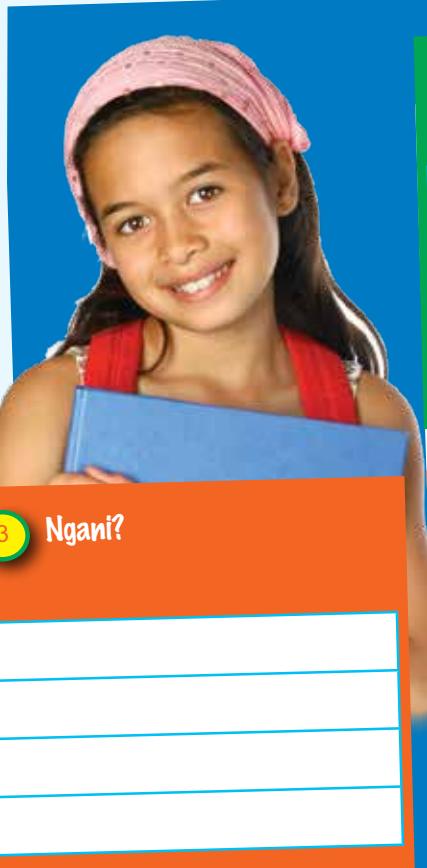
U ñwala atikili ya gurannda

Kha ri ambe

Pulanelani atikili ya inwi muñe ya gurannda.

Rerani nga mbudziso dzi re kha mepe wa mihibulo ni na muñwe nga inwi.

Ngani?

1	Ho bvelela mini?
4	Zwi kwama vhonnyi?

2	Izwo zwithu zwo itea lini?
5	Zwo itea ngafhi?

ÑWALANI ATIKILI YA GURANNDÀ

- Itani þoho ya mafhundo i no kunga.
- Phara ya u thoma: Kha fhungo ðanu ja u thoma kana mafhundo mavhili a u thoma ni tea u þalutshedza muvhali zwauri ndi nnyi, ndi mini, lini, ngafhi na ndi ngani. Lingedzani u þutula dzangalelo ja muvhali nga tshitatamennde tshi no seisa, tshi re na vhuñali ngomu kana tshi songo lavhelelwaho.
- Phara dza vhukati: Ifhani muvhali zwidodombedzwa zwo fhelelaho. Dzhenisani maipfi a no bva milomoni ya muthu muthihi kana vhavhili vhe na amba navho. Ni shumise zwidévhé ni tshi sumbedza zwe vha amba.
- Phara ya u fhedza: Fhedzani nga u shumisa maipfi a no bva mulomoni wa muambi kana nga lifurase li no kunga.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusu e pulanela u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani mañwalwa yanu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Kha ri ñwale

Ñwalani atikili ya inwi muñe ya gurannda tshikhali tshe na ñewa. Rinani gurannda yanu dzina. Itani þoho ya mafhundo i no kunga ni kone u ñwala mafhungomaitei anu, ni tshi shumisa mepe wa mihibulo. Musi no no fhedza ñekanani atikili dzanu na vhañwe vha si vhanzhi heneffa kiñasini ni wane uri ndi nnyi a re na mafhungomaitei ane a takadzesza.

Duvha:

Marangaphanda

Ho bvelela mini nahone zwo
itea ngafhi?

Olani tshifanyiso ni nwale khephusheni yatsho.

Dzina ja gurannda
na duvha

Thoho ya
mafhungo

Ndivhadza muvhigi

Zwi kwama
vhonnyi
nahone
mvelelo
dzo vha
dzifhio?

Kuñwalele kwone

Mavhudzisi ndi mbudziso. Ni elelwe u thaphudza fhungo nga tshigambudziso.

Mulovha o vha a tshi khou lwala.

Ndi _____

Vho ya Durban nga ñwedzi wa Nyendavhusiku.

Vho ya Durban _____

O vhala gurannaða mulovha.

Ndi _____

Vho gidima mbambe vhe vhanzhi.

Vho gidima _____ vhe vhanzhi.

Mañodzi o wina mutambo.

Ndi _____

O renga rokho ntswa.

Ndi _____

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga goloi musi vha tshi mu vhone.

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga _____ musi vha tshi mu vhone.

O farwa nga ñhoho.

Ndi _____

Vho vhuya nga Dzanani vhe na malume.

Vho vhuya nga _____ vhe na malume.

Mmbwa yo huvha tshimange.

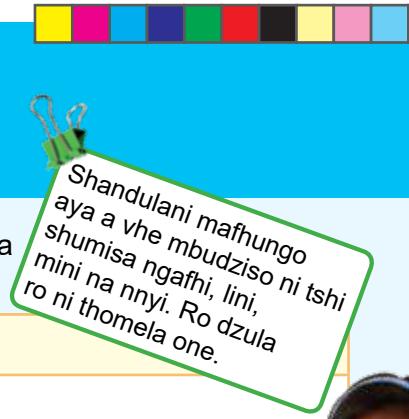
Ndi _____

Nefhongo na nyito zwi shuma zwóthe. Nyito i vhumbiwa nga lipfanisi ja ñefhongo na mudzi wa/tsinde ja liiti. Tsumbo, Mutukana u vhala bugu. Kha fhungo li songo khakheaho, tshivhumbeo tsha nyito tshi fana na tsha ñefhongo siani ja vhuthihi kana vhunzhi khathihi na kha u sumbedza zwifhinga. Hezwi zwi amba uri musi ñefhongo e kha vhuthihi na nyito i fanelu u vha kha vhuthihi, musi e kha vhunzhi na nyito i tea u sumbedza vhunzhi. Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho. 1. Mutukana u lima ngade. (Mutukana muthihi) 2. Vhatukana vha lima ngade. (Vhatukana vha no fhira muthihi).

Kha ri ñwale

Itani uri ñefhongo muñwe na muñwe a yelane na nyito yawe. Talelani nga fhasi ñefhongo ni kone u nanga nyito (liiti) i no yelana na ñefhongo uyu.

- 1 Jabu vhu dzula/u dzula Polokwane.
- 2 Musidzana vha tamba/u tamba netibolo kha thimu khulwane.
- 3 Vhatukana tshi gidima/vha gidima vha tshi mona na nndu.
- 4 Mmbwa nthihi i linda/dzi linda tshikolo tshashu.
- 5 Tshikolo tshi dzhena/zwi dzhena nga awara ya vhumalo.
- 6 Thimu yashu i fhira/dzi fhira dzóthe fhano Limpopo.

Duvha:

Masala vhukuma

Zwino ri khou ya u lavhelesa masala.

Talelani masalavhukuma a re mafhungoni aya.

Masalavhukuma khea:

nne ene thone
rine inwi iwe vhone

nne ndi tshikoloni

rine ri vhana.

ene u mutukana.

inwi ni khonani dzanga dza mbiluni.

ene ndi mutukana.

vhone vha khou tamba bola.

lone ndi lirosi.

yone i huvha vhusiku hothe.

Kha ri
hwale

Zwino lavhelesani uyu mutevhe mulapfu wa masalavhukuma ni a talele mafhungoni a re afho fhasi.

MASALA VHUKUMA

n <small>ne</small>	e <small>ne</small>	t <small>hone</small>	r <small>ine</small>	i <small>nwi</small>	i <small>we</small>	w <small>one</small>	zw <small>one</small>
v <small>hone</small>	l <small>wone</small>	l <small>one</small>	o <small>ne</small>	y <small>one</small>	h <small>one</small>	k <small>wone</small>	

lila bugu yone ndi yanga.

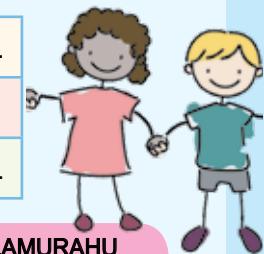
Ene bugu yawe o vha o i vhea begeni yawe.

nne ndo fha ene bugu.

Heyi bugu ye inwi na i fara ndi yanu.

rine ro vhone ro vha fha zwe ra vha ro fara.

Dzone dzi lala dzi tshi huvha vhusiku hothe.

Ri vho zwi divha zwino uri masalavhukuma a vhonala nga ndila ifhio. Hu na dzinwe tshaka dza masala, dzi no nga **masala a mbuelamurahu**. Lavhelesani thebulu i re afho ni vhone tsumbo dza masala a lushaka ulu.

MASALA VHUKUMA		MASALA A MBUELAMURAHU	
Vhuthihi	Vhunzhi	Vhuthihi	Vhunzhi
n <small>ne</small>	r <small>ine</small>	n <small>ne</small> mu <small>ne</small>	r <small>ine</small> vha <small>ne</small>
i <small>we</small> /inwi	i <small>nwi</small> /vhoiwe	i <small>we</small> mu <small>ne</small> / inwi mu <small>ne</small>	vhoiwe vha <small>ne</small> inwi vha <small>ne</small>
e <small>ne</small>		ene mu <small>ne</small>	v <small>hone</small> vha <small>ne</small>
w <small>one</small>		w <small>one</small> u <small>ne</small>	
l <small>one</small>		l <small>one</small> l <small>ine</small>	
o <small>ne</small>		one a <small>ne</small>	
t <small>hone</small>		t <small>hone</small> t <small>shi</small> ne	
zw <small>one</small>		zw <small>one</small> zwi <small>ne</small>	

Lavhelesani mafhungo a tevhelaho ni talele masalavhukuma na masala a mbuelamurahu.

Inwi mune ni tea uri ni diphine nga maduvha a u awela.

O vho kona u diambadza ene mune ngauri o no vha na minwaha mina.

Lisala ja **mbuelamurahu** ndi lisala line ja vha na mutshila -ne. Masala aya a pfi ndi masala a mbuelamurahu ngauri a sumbedza "u humela murahu" ha nyito kha nefhungo kana tshiitwa.

O tou divhaisa ene mune nga u sa pfa.

Ndi tou diitela zwiliwa nga nne mune musi ndi hayani.

Avha vhana vha a direngela malegere vhone vhane ngauri vha a vhulunga tshelede.

Nwana wa tshikolo u phulusa kutukana

Kha ri vhale

- Musi ni sa athu vhala atikili iyi ya gurannda, thomani ni lavhelese thoho ya mafhungo na tshinepe. Lingedzani u wana uri atikili i amba nga mini.

E Smith Muvhigi wa mafhungo

Musumbuluwo 27 Phando 2015

Muswa wa mubambeli ndi muphulusi

Bongi Shabalala, mugudi wa miñwaha ya 12 wa Gireidi ya 5 ngei Tshikoloni tsha Phuraimari tsha Fundani, o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Michael Naidoo wa miñwaha ya malo o vha a tshi khou bambela ngei damuni ja Rough Dam li re tsini na tshikolo nga Lavhuñanu nga masiari. U ya nga mivhigo, kutukana uku kwa Gireidi ya 3 kwo vha ku tshi khou lingedza u fhufhela mađini ku murini kwa fhedza kwo gekha thoho kha davhi kwa wela mađini.

Bongi, we a vha a tshi khou ya hayani a tshi bva tshikoloni, a vhona uku kutukana ku tshi khou papamala damuni. A ḥavhanya a fhufhela mađini uri a ku phuluse. Ndi ene khephutheni ya u bambela tshikoloni tsha hawe nahone u na ḥanziela ya Thusothanzi. Bongi o hwalela uku kutukana nnda. O vha a tshi kona u ita thusothanzi ya u vhudzulela maya mulomoni wa muthu. Vha Tshifhambano

- Tshitswuku vha ri thusothanzi dzo ralih a dzi kondi fhedzi muthu u fanela u dici ita nga u ḥavhanya. Arali muñwe muthu a nga swika hune a ima u fema ri fanela u ḥavhanya ra mu thusa.

Mashudu khonani ya Bongi, Ann Brown, na ene o vha a tshi khou fhira heneffo he tshiwo tsha bvelela hone. Mmbwa yawa ya thoma u huvha ene a mbo di gidimela afho he Bongi a vha a tshi khou thusa hone kuña kutukana. A gidima a vhudza thohoyatshikolo, vha mbo di vhidza vhaphulusi.

Bongi u do fhiwa pfufho ya u livhuha u sa vha na nyofho hawe na u phulusa Michael Naidoo.

- Thohoyatshikolo Mufumakadzi Vho Makhanya, vho kaidza vhana vhothe vha tshikolo uri vha songo ita zwo bvaho. A vho ngo tea u ya damuni vhe vhothe. Thohoyatshikolo vho humbela vhana vhothe uri vha gude zwa thusothanzi na u bambela.

Kha ri ambe

Anetshelani muñwe nga inwi mafhungo e a vhigwa kha atikili ya gurannda, a tshi tou tehevakanha nga ngona.

Duvha:

Kha ri
nwale

Vhalani atikili ya gurannda hafhu ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Thoho ya mafhundo a gurannda i ri mini?

Ndīvhadzamuvhigi ndi ifhio?

Itshi tshivo tsho itea nga ḋuvha ifhio? (Tsivhudzo: Sedzani ḋuvha ya gurannda.)

Ho bvelela mini kha *Michael Naidoo*? Nwalani mafhundo mararu ni tshi ṭalutshedza uri ho itea mini khae. Thomani mafhundo anu sa zwe zwa sumbedzwa afho fhasi.

1) Tsha u thoma o

2) Nga murahu a

3) O fhedza o

Ndi zwikili zwifhio zwivhili zwe Bongi a vha e nazwo zwa tshidza Michael?

00 Lavhelesani hafhu atikili ya gurannda. Talelani **madzina vhukuma** (madzina a vhathu na a fhethu) nga muvhala **mutswuku** na u talela **madzinazwao** (madzina a zwithu) nga muvhala wa **lutombo**. Zwino ḥwalani madzina fhasi ha thoho dzo teaho.

Madzina vhukuma ndi thinwadza vhathu, fhethu na zwithu. A thoma nga malederedanzi tshifhinga tshothe.

MUTHU	FHETHU	TSHITHU
Bongi	Tshiloko Tsha Fundani	muri

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Zwa luambo

Maipfimaambelwa

Ri shumisa sethe dza zwidévhé arali dzina ja muambi jo ñwaliwa vhukati ha zwine zwa khou ambiwa, sa hezwi:

- “Ndo ni vhudzisa luhili lwothe,” ndi mme anga vha no ralo, “uri ni tanzwe phuleithi yañu.”
- “Ni dobele malakañi othe,” ndi mudededzi vhe vha ralo. “Mudavhi wa u tambela u na mashika nga maanda.”

Dzhenisani zwidévhé.

Musi ri tshi ñwala nga DVD, video kana bugu, ri ñwala dzina ja hone kha zwidévhé, ngaurali:

- Ndo no vhona filimu ya “Mad Buddies”.
- Ndo no vhala bugu ya “Ndi ya haya na ya Vhumbulu na Vhuñali ha Luaviavi”.

- 1 Ndi khou ya doroboni nga baisigiri? Hu vhudzisa Bongi.
- 2 Metshe wa bola wa Mugivhela u khou tambelwa ngafhi? Anna a vhudzisa.
- 3 No no vhona baisikopo ya Shrek?
- 4 Ni ño vhala bugu i no pfi Sankambe na Muzhou na Vho Ndau na Ngwena?
- 5 Ndo vhala bugu i no pfi Mutambo wa Vhana.
- 6 Fhedzisani tshurwahaya yañu, mmawe vha vhidzelela, kana a ni nga vhoni TV.
- 7 Ni khakhathini muñhannga! Ndi Thamba a tshi vhidzelela. Mme anu vho zwi vhona zwe na ita.
- 8 Ndo neta, Mudzunga a ralo. Ndi ño edela nga 7 ya madekwana.
- 9 Khekhe heyi i tou nukhelela, makhulu Vho Mandu vha ralo, musi vha tshi bvisa ovenini.
- 10 Ndi tou tama, hu amba Thomani, arali ndo vha ndi tshi ñivha uri mudededzi wanga wa ñwakani ndi nnyi.

Ñwalululani haya mafhuno e kha tshifhinga tsha zwino zwi tshi nga nyito i khou bvelela zwino.

Bongi o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Kutukana kwo vha ku tshi khou lingeda u fhufhela mañini ku kha davhi.

Bongi o fhufhela damuni a bvisela kuña kutukana khunzikhunzini.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Lavhelesani mafhongo a re afho fhasi ni bvise ane a si yelane na therò kana muhumbulo u no khou ambiwa ngawo. Ni kone u ñwala phara yoneyone kha tshikhala tshi re afho fhasi. Ni do tea u dubekanya ayo mafhongo nga ngona.

Bongi o phulusa kutukana. (fhungothero)

Kutukana ku fhufhela madini.

Bongi a ku vhona ku madini.

Mañari ndi madala.

Kwa gekhana na danda nga ñhoho kwa wela
madini.

Phara yavhudì i tea u vha na therò nthihi kana fhungothero (muhumbulo). Fhethu ha khwiñe hune therò ya buliwa hone ndi kha fhungo la u thoma. Musi ni tshi todou ña na muñwe muhumbulo, ni tea u thoma phara ntswa.

Damu ño naka.

Mashudu mavhuya, Bongi o vha a tshi khou fhira nga heneffo.

Kha ri
ñwale

Fhuno ñiñwe na ñiñwe ñi na muhumbulo muhulwane. Muhumbulo muhulwane u katela ñefhongo wa fhungo na nyito (ñiti).

Talelelani muhumbulo muhulwane kana
ñhoho fhungoni ñiñwe na ñiñwe.

Khonani yanga u dzula seli ha bada.

Founu yanga yo wa ya balangana.

Ndi ya u imba khwairini ñuvha ñiñwe
na ñiñwe.

Ndo lañta bugu ngauri yo vha yo ñukala.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

U ñdivhavhalela

Kha ri vhale

- Hu na atikili mbili dza mafhungomaitei kha siatari lino.
- Lavhelesani thoho dza mafhungo ni sedze zwifanyiso.
- Ni vhona u nga atikili idzi dzi amba nga mini?
- Ni vhona u nga dzi na hune dza fana?

Daily news

13 Thafamuhwe 2015

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana Tshivhalo tshi no fhira hafu ya vhana liphasini lothe vha hambela mufhe wo tshikafhadzwaho nga mutsi wa fola, nahone tshivhalo tshi no swika 5% ya mililo fhano Afrika Tshipembe i vha yo vhangwa nga segerete. Milayo miswa ya u iledza fola i fha vhana tsireledo iñwe hafhu. Dzangano ja Mutakalo ja Liphasi lo amba uri u dahiswa (u hambela mutsi wa fola ja muhwe muthu) zwi na khombo kha mutakalo, nga maanda kha vhana. Milayo miswa ya fola ya Afrika Tshipembe ndi ya u thivhela uri vhathu vha dahe tsini na vhana. Hezwi zwi do vha tsireledza kha u hambela vhutsi ha vhañwe hune ha vhanga asima, tshikwaikwai, burokhaitisi kana mahwe malwadzehvo a mafhafu. Milayo miswa i ita uri u dahan fola goloini i re na vhana vha re na miñwaha ya fhasi ha 12 zwi lwe na mulayo, nahone muthu a re na miñwaha i re fhasi ha 18 ho ngo tendelwa u dzhena fhethu hune ha daiwa hone. Zwiñwe hafhu, khamphani dzi no ita segerete dzi fanelu u sumbedza kha phakhethe dza

segerete, zwifanyiso zwi no sumbedza uri segerete i tshinya mano. A vho ngo tea u shumisa maiþpi a no ri "low tar" (tshinyai tshituku), "light" (nikhonthini þukhu) na "mild" (a li vhavhi) vha tshi amba nga segerete. Dziñwe khamphani dzi ñwala haya maiþpi kha phakhethe dza segerete ngauri a i ta uri vhathu vha humbule uri segerete dza "nikhonthini þukhu" a dzi dini u fana na nikhonthini nnzhi. Hezwi a si zwone, zwi xedza vhathu nahone a zwi fhungudzi khombo dza u farwa nga malwadze.

Khantsle ya Lushaka ya U lwa na U dahan i amba uri: "Milayo miswa i do thusa kha mutakalo wa vhathu. Vhathu vha Afrika Tshipembe vha 22% vha a dahan fola ngeno avha vhañwe vha 78% vha sa pfani na u hambela mutsi wa fola ja muñwe muthu.

U dahan ndi hone hu no vhanga mpfu dici songo teaho nahone dici tshi thivhelea. Fola li vhulaha vhathu vha Afrika Tshipembe vha 44 000 nga ñwaha, nahone tshivhalo itsi tshi fhira tsha vhathu vha no lovha nga khombo dza mimodoro kararu."

National Geographic Kids

Thangule 2015

Khwamba (Pheroto) i phuluswa ñwana

Musi muleli wa ñwana Maria Howard a tshi pfa khwamba (pheroto) i no pfi Willie i tshi ri. "Mama, ñwana!" o mbo di zwi ñvhauri hu na zwiñwe zwo khakheaho. A gidima a tshi ya u vhona uri hu khou bvelela mini. A wana Hana Desai wa miñwaha miñhili a tshi khou tshipiwa nga zwiñwa a tshi khou shanduka muvhala ngauri mafhafhuni awe ho vha hu si khou dzhena maya. Maria a kona u ita uri ñwana a pfe izwi zwiñwa (nge a shumisa zwe a guda kílasini dza Thusothanzi) Hana

a phuluswa.

Khwamba (pheroto) i no pfi Willie yo zwi ñvhauri Hana u khakhathini ya ita uri Maria a thusi. Muñvhi wa Khwamba wa National Geographic u ri pheroto ndi zwiñoni zwo thanyaho nga maanda. "Dzi a kona u pfauri hu na khombo. Dzi fhata vhushaka ho khwáthaho na vhathu dza kona u pñesesa uri hu na khombo."

Namusi Hana u na mutakalo wavhuði nahone u dzula o takala na Khwamba Willie a i ñodi a tshi sendela kule nayo. I mu tevhela huñwe na huñwe hune a ya i tshi lila i tshi ri, "Ndi a ni funa."

(O pambiwa a tshi bva kha
National Geographic Kids August 2010)

Duvha:

Kha ri
ñwale

Vhalani atikili idzo dza mafhuno vhuvhili hadzo ni
kone u fhindula mbudziso idzi.

Atikili idzi dzi fana nga mini?

Milayo ya u lwa na u daha i ðo thusa vhana nga ndilade?

Ndi ngani hu u xedza vhatu u ñwala uri “nikhothini ðukhu” kha phakhethe ya fola?

Ho shumiswa mihumbulo ya vhaðivhi vhafhio kha atikili ya u lwa na u daha?

Ho shumiswa mihumbulo ya vhaðivhi vhafhio kha atikili ya Khwamba (pheroto)?

U dahiswa zwi amba mini?

(Tsivhudzo: Lavhelesani ðalutshedzo i re kha zwitange kha atikili ya gurannda.)

Khathuni iyi i sumbedza mini malugana na u daha?

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Uamba nga mafhungomaitei (nyusi)

Kha ri ambe

Itani ndugiselo dza mukumedzo ni tshi vhudza vhagudi vha Gireidi ya 6 nga vhuvhi ha “u dahiswa” na uri ndi nga mini zwi si na mutakalo ngomu. Nwalani mbuno nña khulwane dzine na do dici dzenisa kha mukumedzo wañu.

Itani phositarra i no vhudza vhathu vhahulwane uri vha songo daha tsini na vhana.

Duvha:

D I V H A M A I P F I

Khethekanyo ya maipfi

Talani mutalo ni tshi fhandula maipfi aya uri
a bve madungo ni kone u ñwala tshivhalo
tsha madungo e na a wana.

No no fhedza ni nange maipfi a malo ni a
shumise kha u vhumba mafhungo buguni
yanu ya ndowedzo.

Izwi ndi mbudziso, zvitatamennde kana ndaela?

Dzenisani ? kana ! kana .

Bisi i do takuwa nga tshifhingade

Ni songo pfuka roboto musi yo tswuka

Ni khou ya u tamba tshese matshelo

Tanganyisani boñoro na swigiri

Namusi hu khou fhisa

Ni vhone u nga i do na matshelo

Shumisani mutevhemuñoli kha u pima mukumedzo wañu na phosítara yanu.

Mutevhemuñoli wa phosítara

Thoho ya hone i a kunga mañ a vhatu?			
Phosítara i na tshifanyiso tshi no tikedza mulaedza?			
Ni vhone u nga mulaedza u do tuñuwedza vhatu uri vha si tsha daha?			
Mafhungo a re kha phosítara ndi one?			
Phosítara iyi i nga khwinisiwa nga ndila ifhio?			

tshisimani	☐	dzenanani	☐	ndoulume	☐
kutanda	☐	tshivhoni	☐	dikuvhela	☐
mulomo	☐	kararu	☐	nendila	☐
lu/se/nge/le	☐ 4	mbudziso	☐	tshikolo	☐

Mutevhemuñoli wa mukumedzo

Ndo vhiga nga ndila i no pfala?		
Ndo vhudza vhatu mafhungo- matsivhudzi o linganaho a no kwama thoho ya mafhungo?		
Ndo shumisa luambo lwo teaho vhathetshelesi?		
Ndo vha ndo tou fombe kha vhathetshelesi vhanga musi ndi tshi khou vhiga?		

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Sankambe tshi tshi fhura Muzhou na Khovhe ya Vhimbi

Kha ri ambe

- Lavhelesani zwifanyiso ni wane uri ni vhona u nga lungano ulu lu khou amba nga mini.
- Lavhelesani vhaanewa vho fhambananaho na fhethuvhupo hune mafhuno a khou bvelela khaho.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedza mafhungoni aya. Humbulelani uri hu do bvelela mini. Vhambedzani zwe na vhala na zwe na humbulela.

Kha ri vhale

- Lushaka luñwe na luñwe lu na zwitiori zwine lwa zwi funesa zwine lwa anetshela zwi dovhololwa lunzhilunzhi.
- Zwitiori izwi ndi ngano.
- Tshitiori itshi ndi lungano lwa muvhuda we wa vha u na vhufhura nga maanda.

Ljñwe dñvha Sankambe tsho vha tshi tshi khou tshimbila bitshini musi tshi tshi vhona Muzhou na Khovhe ya Vhimbi zwi tshi khou amba. Muzhou o vha o ima bitshini ngeno Vho Vhimbi vhe madini tsini na bitshi. Tsha ḥodou pfa zwine vha khou amba, zwino tsha shuvhama muñavhani tsho pangula n̄devhe tshi tshi khou thetshela. Vho Vhimbi vho vha vha tshi khou ri: "Iwe Muzhou, ndi iwe u re na maanda a no fhira a dziñwe phuka Lijphasini loñhe zwino nñe ndi na maanda u fhira muñwe na muñwe a re Lwanzenhi. Arali ra nga shuma roñhe ri nga ita uri phukha dzoñhe dzi ite zwine ra funa." "Ee," ha amba Muzhou, u khou amba zwone! Ndi muhumbulo wavhuđi nga maanda hoyo. Ri tea u shuma roñhe."

Sankambe tsha ambela mbiluni tsha ri, "Hezwo ndi nga si tende zwi tshi bvelela. A vha nga vuvi vho mmbusa nñe. Ndi do vha fhura." Tsha mbo ñi takuwa asitshilaa! Tsha tshimbila, tsha tshimbila tshi tshi tsa na bitshi tsha dzhena ñakani. Tsha wana thambondapfu yo khwáthaho. Tsha dovha tsha humela bitshini u amba na Vho Vhimbi. "Ndi amba Vho Vhimbi," tsha ralo, "vhone vha phukha ya maanda nga maanda. Ndi nga vha humbelavho thuso?"

"Ee, hu nani," ha fhindula Vho Vhimbi, vha tshi pfa vho takala nga maanda uri Sankambe tshi khou humbelavho thuso khavho ngauri vha munna wa maanda. "Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?"

"Ndi uri," hu amba Sankambe, "Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu ñakani. Vha nga nthusa u i kokodza?"

"Ee," ha fhindula Vho Vhimbi. "Ndi do u thusa hu si na na khakhathi."

Zwinoha Sankambe tsha vhofha ila thambo ya u khwátha kha mutshila wa Vho Vhimbi. Tsha ri, "Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza."

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḥoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vheleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

Sankambe tsha sia Vho Vhimbi tsini na bitshi tsha ḥuwa tsha yo ṭoda Muzhou.

"Vho Muzhou," tsha ralo, "vhone vha phukha ya maanda nga maanda. Ndi nga vha humbelevho thuso?"

"Ee, hu na'ni," ha fhindula Muzhou, a tshi pfa o takala nga maanda uri Sankambe tshi khou humbelal thuso khae ngauri u munna wa maanda. "Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?"

"Ndi uri," hu amba Sankambe, "Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu ḫakani. Vha nga nthusa u i kokodza?"

"Ee," ha fhindula Vho Muzhou. "Ndi ḫo u thusa hu si na dinani." "Ndi na maanda ane nda nga kokodza kholomo dza fumbili nga luthihi!"

"Ndi a livhuha," hu amba Sankambe, tsha vhofha ḫila thambo ya u khwaṭha kha musingo wa Muzhou. Tsha ri, "Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza." tsha ralo tsha ḥuwa nga dzinzambo.

Musi tsho no vha ḫakani, Sankambe tsha dzula fhasi thoma u lidza ngoma yatsho. Vho Vhimbi vha thoma u kokodza na Muzhou a thoma u kokodzavho. Hu si kale ḫila thambo ya vha yo no atha vhukuma. Muzhou a ita a tshi pomba thambo kha musingo nga zwiṭuku nga zwiṭuku, zwa ita uri Vho Vhimbi vha mangale vha tshi khou kokodzelwa bitshini, zwa vha sinyusa nga maanda vha mbo vhuyeleta mađini.

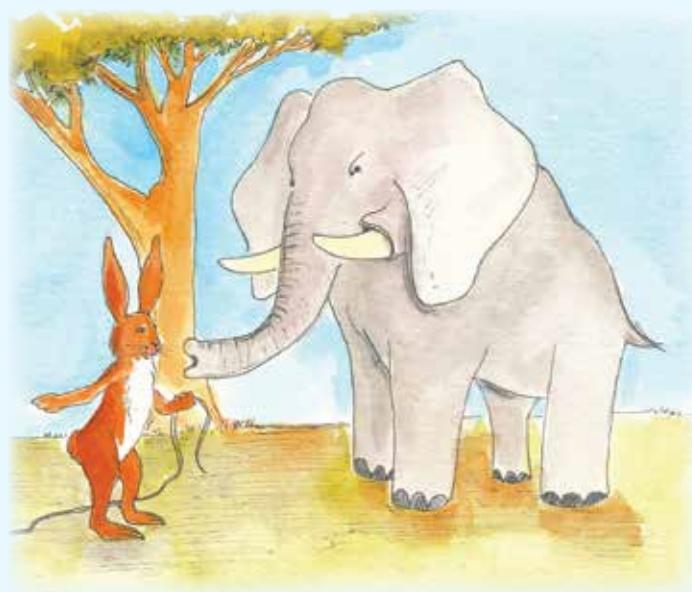
U ralo ha vha u kokodza thambo nga maanda. Zwa ita uri Muzhou a kokodzwe a swike e Iwanzeni kumvuu! Muzhou a sinyuwa nga maanda a kokodza nga maanda awe oṭhe. A ri luthihi, Vho Vhimbi vhe lavhuu vha tshi bva mađini!

"Ndi nnyi ake a khou nkokodza?" ndi Vho Vhimbi vha tshi fafadzela mađi muyani.

"Ndi nnyi ake a khou nkokodza?" ndi Muzhou a tshi lidza lufhalafhala. Ndi hone vhuvhili havho vha tshi zwi vhaba uri vho vhabwa kha thambo nthihi.

"No mphura!" ndi Muzhou a tshi kuma.

"Ndi ḫo ni sumbedza uri a thi itiwi tsilu!" hu amba Vho Vhimbi. Vha thoma u kokodza ḫila thambo hafhu. Fhedzi thambo ya mbo ḫi thukhuwa, Muzhou na Vho Vhimbi vha ganama vhuvhili havho. Zwa vha sinyusa nga maanda lwe vha si tsha ṭodou dovha vha amba vhoṭhe. Vhuvhili havho vho fhedza vha songo kona u vhusa phukha dzothe dza shangoni na mađini. Sankambe tsha dzula ngomu ḫakani tsho tou fa nga zwiseo.

U elekanya nga Sankambe Muzhou na Khovhe ya Vhimbi

U elekanya nga tshitori.

- Puloto ya itshi tshitori ndi ifhio?
- Ndi nga mini Muzhou na Vho Vhimbi vho humbula uri ndi khwiñe vha tshi shuma vhothe?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sinkambe tsho humbula u thivhela uyo muhumbulo?
- Ni vhona u nga Muzhou na Vho Vhimbi vha a amba vhothe ano mađuvha?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sankambe tsho vhona aya mafhungo a tshi seisa?
- Anetshelani khonani yanu tshitori itshi zwiitei zwi tshi tou tevhekana nga ngona.

Lungano ndi tshitori tshi no amba nga mapuka a manditi na vhułolo, zwipuka, zwimela na fhethu. Lu anetshela tshitori tshi re na mulaedza na pfunzo.

Ngano nnzhi dzi na zwipuka zwi no amba nahone nnzhi dzi na mivhuđa na phunguhwe zwine zwa vha na mvumbokhateli ine ya ita uri zwi vhe zwipuka zwi re na vhułali ha u kona u luka maano ane zwa a shumisa kha dziñe phukha. Mvumbokhateli ndi mini?

Musi Sankambe tshi tshi todou pfa zwe Vho Vhimbi na Muzhou vha vha vha tshi khou amba, tsho ita mini?

Sankambe tsho humbela uri Vho Vhimbi na Muzhou vha tshi thuse nga mini?

Sankambe tsho vhofha thambo kha mini?

Ndi nga mini Sankambe tsho gidimela ḫakani?

Ho bvelela mini kha Vho Vhimbi na Muzhou

Ni a tama u vha na khonani i no nga Sankambe? Ngani?

Duvha:

Ńwalani maṭaluli a rathi a no ḥalutshedza Sankambe.

Khariri
nwale

Mvumbo ya vhaanewa vha
tshitorri ri i qivha nga zwiito
zwavho tshitorini khathihhi
na zwine vha amba.

Shumisani maṭaluli kha u ḥwala phara i no khou ḥalutshedza Sankambe. Ńwalani mvetamveto.
Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu ni kone u ḥwala zwe na shandukisa
afho tshikhalani tshe na ḥnewa.

Handwriting practice area with yellow horizontal lines for letters or words.

Zwino ḥalutshedzani mvumbo ya khonani yanu khulwane (ya mbiluni). Ambani uri ndi nga
mini e khonani yanu khulwane na uri ni mu funela mini.

Handwriting practice area with blue horizontal lines for letters or words.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Sankambe tshi tshi fhura Vho Ndau na Vho Ngwena

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwa malo zwi tevhelaho nga vhuroñwane u itela uri ni vhone uri tshiñori tshi amba nga mini. Shumani na muñwe nga inwi (khonani).

- Ambani uri hu bvelela mini tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe. Tshiñori itsi tshi ḥodou fana kokotolo na tsha u thoma.
- Zwino tshi anetsheleni nga maipfi a zwipuka. Zwi amba uri ndi tshiñori tshi re na zwithu zwi no ambiwa nga zwipuka.

Ńwalani mvetamveto yanu kha bammbiri ja mvetamveto, ni humbele khonani yanu uri a sedze zwe na ńwala. Shumisani maipfi aya uri a ni thuse.

- Shumisani mepe wa mihibuluro u ni thusi u pulanelu u ńwala.
- Ńwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani maríwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ńwalani maríwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Zwino ńwalani tshiñori nga vhuronwane tsho vhambeli na zwifanyiso.

1

Handwriting practice lines for the first illustration.

2

Handwriting practice lines for the second illustration.

3

Handwriting practice lines for the third illustration.

Duvha:

4

Handwriting practice lines for the number 4.

5

6

Handwriting practice lines for the number 6.

7

8

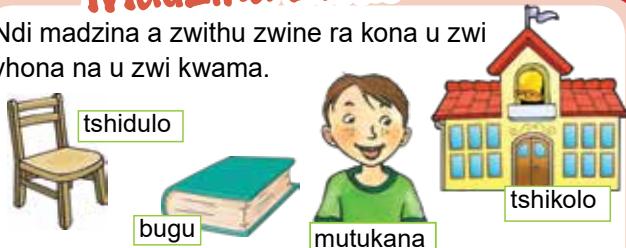
Handwriting practice lines for the number 8.

Tshaka dzo fhambanaho dza madzina

Zwino ni vho ḥalukanya zwinzhi nga madzina zwao na madzina vhukuma. Kha ri lingedze u humbula nga makateli na madzina a ngelekanyo.

Madzina zwao

Ndi madzina a zwithu zwine ra kona u zwi vhona na u zwi kwama.

Zwino ḥwalani madzinazwao a inwi muṇe.

Madzina vhukuma

Haya ndi madzina magede a vhathu, fhethu, bugu, dzifilimu, na zwiñwe. Dzina vhukuma li thoma nga ḥederedanzi.

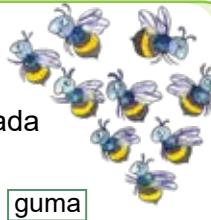
Ṅwalani madzina a vhathu na a fhethu kha thebuļu i re afho fhasi.

Vhathu	Fhethu

Makateli

Haya ndi madzina a zwigwada zwa vhathu kana zwithu.

Ṅwalani makateli.

Nanguludzani madzina kha khołumu dzone. Ni shumise małederedanzi kha madzina vhukuma othe.

khałenda	dakalo	tshidulo	lufuno	anna	pfuhfo
nguvho	Jacob	fulufhelo	tsinyuwo	ndivho	liño
smith	fulufhela	muḥadzi	vhudikukumusi	khomphiyutha	bugu
zuma	ngoho	fhumula	vhuhali	polokwane	fulwana

Madzina a ngelekanyo

Haya ndi madzina a zwithu zwine ra sa kone u zwi vhona, u zwi kwama, u zwi nukhedza na u zwi phuphuledza.

Ṅwalani madzina a ngelekanyo.

MADZINA ZWAO

MADZINA VHUKUMA

MADZINA A NGELEKANYO

MAKATELI

Duvha:

Maidioma

Kha ri
nwale

Ambani na tshigwada tshañu nga ɿhalutshedzo dza vhukuma dza maidioma a re na mivhala. Ni kone u ñwala uri ni vhona u nga maidioma aya a amba mini.

Mandu ha na ndevhe. Ndi ngazwo o dzhena khakhathini.

U sedza maidioma

Nyambo dzøthe dzi na kuambele kwo ñowelwaho kune ku si ambe zwine kwa amba nga misi. Tsumbo, arali ri tshi ri "A tshi ri u fhufha vhavhili vha sera," ri vha ri tshi khou amba uri o vha o takalesa.

Nngwe yo dzhena mudini. Zwino mme anga vha tea u ɿða mushumo.

Vhaña vha fhaña vho la ɿhoho ya khanga. Hupfi vho no pfulutshela ɿhoyandou zwino.

Ni vhee bugu dza vhoiwe zwavhuđi. Hu na vhathe vha re na gunwe kułasini yashu.

Oani zwifanyiso zwi no suwbedza mavhili a maidioma aya.

Livhanyani maipfi aya na mafhambanyi ao. Musi no no fhedza, pađulani maipfi a bve madungo.

Mařhambanyi ndi
maipfi a no amba zwi
no fhambanana zwa
mařwe.

femulusa	tshiñuku	fhasi	vhañuku	lifhambanyi
vha/hulwa/ne	khokhovhedza	n̥tha	tshihulwane	liambazwithihi

Munna we a renga murunzi

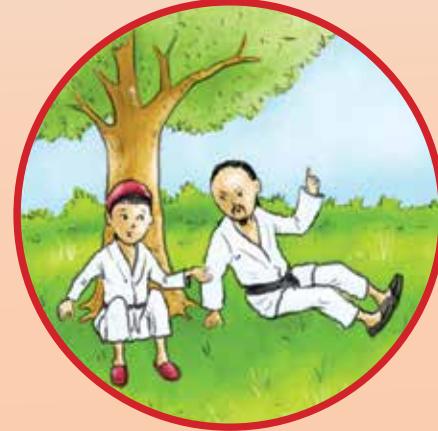
Kha ri ambe

- Thoho ya bammbiri ili ja u shumela ni i vhona nga ndilade?
- Ni vhona u nga ulu lungano ndi lwa zwithu zwe zwa bvelela?

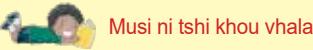
Zwino lavhelesani zwifanyiso ni sedze uri ndi shango jifhio jine lungano ulu lwa bva khalo.

Kha ri vhale

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri maḥwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siṭari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

- Vhameddzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

Kale ho vhuya ha vha na muñwe munna we a vha o pfuma nga maanda. Fhedziha, o vha e na mbilummbi na tshītuhi. O vha e na mbilummbi na tshītuhi lwe vhathu vha afho kusini vha vha tshi mu ofha. Ho vha hu si na muthu a no ṭodou sendela tsini na muđi wawe nahone a huna we a vha a tshi nga amba nae. Liñwe duvha tshilimo musi duvha li tshi tou nzirii uyu munna a mbo di farwa nga khofhe murunzini wa muri nn̄da ha muđi wawe. Musi a tshi vuwa a wana hu na muñwe muñhannga henehfo murunzini tsini nae, na ene a tshi khou ṭoda murunzi.

Mupfumi: Inwi muñhannga idanu ḥuwa, ndi murunzi wanga hoyu!

Muñhannga: A zwi itei uri u vhe murunzi wavho. Muri hoyu ndi wa shango.

Mupfumi: A swi zwone! Hoyu muri na murunzi wawo ndi zwanga!

Muñhannga: Arali zwo ralo, ndi ḥo renga murunzi wa muri wavho.

Mupfumi: Ni nga u renga nga zwipiđa zwiṭaṇu zwa musuku.

Muñhannga: Ho luga. Khoyu musuku kha vha dzhie. Mune wa murunzi ndi nñe zwino.

Ula munna wa mbilummbi a dženisa musuku tshikwamani tshawe, a thyethyenyea e eṭhe a tshi humela mudini wawe.

Duvha:

Nga vhuya musi ḫuvha ji tshi vho kovhela uļa murunzi wa thoma u lapfa, wa lapfa, wa lapfa u swikela u tshi tiba nn̄du ya munna wa mbilummbi. Uļa muṭhannga a mbo vha o mela, a dzhena n̄duni a tshi tou tepe.

Mupfumi: U khou ṭoda mini muđini wanga naa? Ibvai u ṭuwe, tsilu ḥeneli.

Muṭhannga: Vhokhotsi, murunzi wa muri wo tiba na hei nn̄du, zwino hafhu murunzi ndi wanga. Zwino nn̄du yavho yo no vha yanga na yone.

Uļa munna a sinyuwa nga maanda a mbo ḫi ḫala muđi wawe a ṭuwa a si tsha vhuya vhathu vha kusi kwōthe vha ḫa vha tshi ḫou vhona nn̄du yawe khulukhulu na u ḫiphiña nga murunzi. Vha khoda uļa muṭhannga uri o vha thusa.

Lungano Iwa Japani

Kha ri ambe Ni vhona u nga ndi tshiṭori tsha vhukuma? Ngani?

Pfunzo ya mafhungo aya ndi ifhio? (Ri khou tea u guda mini khao?)

Ni vhona u nga ndi nga mini vhathu hothe ḫifhasini vha tshi pfana na u anetshela vhana vhavho mafhungo o raliho?

Kha ri nwale Vhalani tshiṭori ni fhindule mbudziso.

Vhabvumbedzwa vha tshiṭori itshi ndi vhonnyi?

Ndi nga mini uyu munna wa mbilummbi o “thyethyenyea” e eṭhe musi o no panga musuku tshikwamani?

Murunzini wa muri

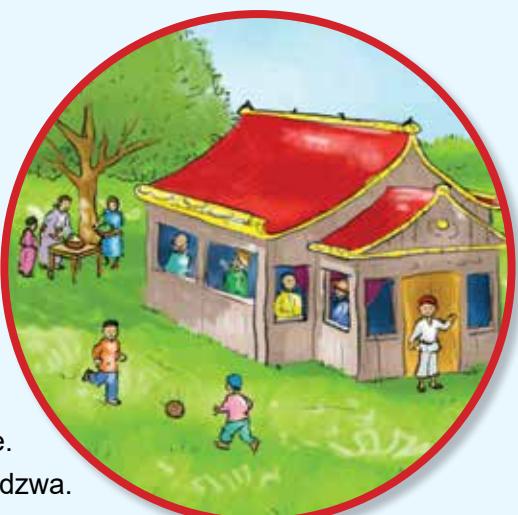
Kha ri ambe

Ni kha zwigwada zwa vhoiwe, itani litambwa ja lungano ulu. Ni do wana zwi tshi leluwa ngauri lwo ḥwalwa sa litambwa. Fhedziha, ni tea u fhedza lungano ulu nga iñwe ndila. Tambelani kiłasi litambwa lañu. Ni ambe uri ndi tshigwada tshifhio tshi re na kufhelele (magumo) kwavhuđi kwa litambwa.

Kha ri ḥwale

Tangedzelani litaluli ji re kha fhungo iñwe na iñwe.
Ni talele dzina line ja khou ṭalulwa kana u ṭalutshedzwa.

Munna o pfumaho o vha a tshi dzula nduni khulukhulu.

Muri mudala wa ita murunzi mulapfu.

Muñhannga musekene a dzhena nduni a tshi tepe.

Muñhannga wa vhuṭali a dzula murunzini u rotholelaho.

Munna mupfufhi wa mbilummbi a hana muñhannga a tshi dzula fhasi ha muri.

Ri a zwi ḫivha uri dzina
ndi thinwa ya muthu,
fhetu kana tshithu.
Litaluli ji ri vhudza
zwinzhi nga dzina.
Tsumbo khei i no bva
kha lungano: O vha e
munna wa tshiṭuhu.

Talelani **litaluli** ji re kha iñwe na iñwe ja mafhongo a tevhelaho. Ni kone u ḥwala **lifhambanyi** ja litaluli tshikhalan tshi re kha tshanda tshauļa. Ro dzula ro ni itela fhungo ja u thoma.

Muzika wa radio wo vha u ntha .	fhasi
Vhathu vho takala nga maanda musi munna muvhi a tshi shavha.	
Vhathu vhanzhi vho vha vha tshi ofha hoyu munna.	
Ndwakhulu o fula manngo małukułku munngoni wa makhulu wawe.	
Muñhannga musekene o vha o dzula murunzini.	
Rofhiwa o ambara tshikhipha tsho nakaho.	
Hamulima hu na mbudzi tshena.	
Khaladzi ashu o ri vhuela na małegere.	
Vho Nditwani vho renga goloi ntswa.	
Tshimange tsha tshisadzi tsho bata mbevha.	

Duvha:

Kha ri
ñwale

Ñwalululani mafhungo a re kha **tshifhinga tsha zwino** e kha **tshifhinga tshi ñaho** na kha **tshifhinga tsho fhiraho.**

Hu khou fhisa.	Matsñelo ñu Mulovña
I khou na nga maanda!	Matsñelo Mulovña
Ndi khou koropa fhasi.	Matsñelo Mulovña
Ri khou la khovhe na matshipisi.	Matsñelo Mulovña

Liambele

“U na mbilu ya tombo” na “Seani ndi ñhase” ndi maambele. Tshithu tshigede (mbilu) tshi ñalutshedziwa ri tshi shumisa maipfi a no tshi amba sa tshiñwe tshithuvho (tombo). A ri shumisi “sa” kana “u fana na” kha maambele. Kanzhi zwirendo zwi shumisesa maambele.

Kha ri ambe

Ambani uri maambele
aya a amba mini.
Olani tshifanyiso ni tshi
sumbedza ñithihi ñao.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Zwiñwe hafhu zwa luambo

Kha ri
ñwale

Talelani ñefhongo wa fhungo liñwe na liñwe. Ni talelevho na lipfanisi ñawe ji re tshipida tsha nyito.

Ni elewe uri mapfanisi a ñefhongo a edza ñefhongo ene muñe kha **vhuthihi** na kha **vhunzhi**.

1.	Tshikolo tshi/zwi bva nga vhuya.	Tshikolo tsñi bva nga vñuya.
2.	Vhatukana vha/u tamba bola mudavhini.	
3.	Lito ñanga a/li khou vhavha.	
4.	Makole tshi/a sumbedza uri i ño na.	
5.	Kukukwana ku/lu khou lilela mme akwo.	
6.	Khekhe i/tshi ntha ha ñafula khishini.	
7.	Zwidulo zwa holoni ku/zwi dzula zwo vhewa zwavhudí.	
8.	Muthu ane a ri isa tshikoloni u/vha dzula tsini na kiliniki .	
9.	Tshuñwahaya ya ñamusi tshi/i a kondá.	
10.	Milingo ya ñañwaha i/ku ño thoma nga ñwedzi wa Lara .	

Nangani mapfanisi a ñefhongo a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

1.	Mulovha vhatukana vha kilasini yashu vha/vho lenga.	Mulovha vñatukana vña ñilasini yashu vño lenga.
2.	Liña ñuvha riñe ro/ri ñuwa nga bisi.	
3.	Muongi o/u thusa vhathu.	
4.	Khekhe yo/i bakiwa nga mme anga.	
5.	Bambelo lo/li vha lo ñala mañari.	
6.	Vhege yo fhelaho vhathu vho/vha ja vhe vhanzhi.	
7.	Riñe ro/ri ya ñaiburari u vhala bugu.	
8.	Zwikolo zwa fhano zwi/zwo vula mulovha.	
9.	Kumange kwa Maemu ku/kwo edela kha sofa.	
10.	Filimu ye ra i vhona yo/i hiriwa nga khotsi anga.	

Duvha:

Vhambedzani maipfi a luambo lwa musanda na zwine a amba.
Ni ḥwale nomboro tsini na phindulo yone.

Malinga

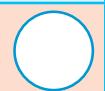
Tshanda

3

Maño

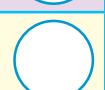
Maalo.

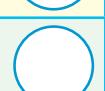
Dzunde.

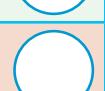
Maṭo.

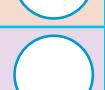
Madzivha.

Makwitha.

Nenga.

U sedza luambo lwa musanda

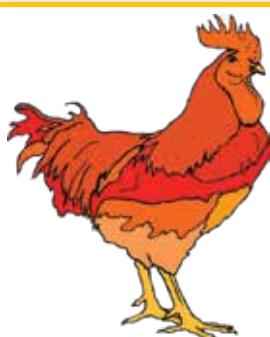
Luambo lwa musanda lu shumisa
maipfi a no wanala luamboni
fhedzi a tshi shumiswa nga ndila
i songo ḫowelwaho.

Khoṇo dza musanda.

Luvhone lwa musanda.

Khuhu dza musanda.

Lufo lwa musanda.

Luvhone lwa musanda

1

Zwiliwa zwa khosi.

2

Lufo lwa musanda

3

Khuhu dza musanda

4

Vhamusanda vha tshi fara kwendo.

5

Mađi a musanda.

6

Thovho kana zwa u adza musanda.

7

Khoṇo dza musanda.

8

Tsimu ya musanda.

9

Mutambo wa zwifhinga

Mutambo wa zwifhinga – Ndi nnyi ane a do wina?

U diphina

- U diphina
- Posani daisi.
- Tshimbidzani maka.
- Tshimbidzani fuлага. Shumisani jibulatshifhinga kha u vhumba fhungo.
- Mabulazwifhinga a nomboro dzo fhambanaho a nga wanala kha zwivhumbeo zwa makumba zwi re afho fhasi.

Duvha:

Mapfanisi a zwiitwa

Zwiitwa sa vhoñefhungo zwi na mapfanisi ane à shuma nazwo kana a zwi imela mafhungoni. Tsumbo: "Mulalo o i vhala bugu."

Dzhenisani mapfanisi a zwiitwa afho mavhakani. Ro dzula ro ni itela ja u thoma.

Mutukana o **i** ja sangwetshi.

Maluña u ðo renga bugu.

Vho renga mutshini wa u gera hatsi.

Ni ðo wana jaiburari bugu.

Ndi khou lima ngade ya miroho.

Ndo ja vhurotho ho ñodzwa mutoli.

No ededza kumange kwañu?

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Matumbo wa zwifhinga

U ditola

Ndi vho ḥalukanya uri madzinazwao, madzina vhukuma, makateli na madzina a ngelekanyo ndi mini.

Ndi a kona u vhala lungano.

Ndi a kona u ḥwala lungano.

Ndi a kona u livhanya ḥefhongo na nyito fhungoni.

Ndi a kona u vhala atikili ya gurann̄a.

Ndi a kona u ḥwala atikili.

Ndi a kona u topola ḥoho ya mafhongo na ndivhadzamuvhigi.

Ndi vho ḥalukanya miñwe ya mirero.

Ndi a kona u shumisa mafhambanyi.

Ndi a kona u shandula mafhongo a tshi bva kha tshifhinga tsha zwino a tshi ya kha tshifhinga tsho fhiraho na tshi ḥaho.

Ndi a kona u shumisa zwidēvhe.

Ndi a kona u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzo disendekaho nga zwe nda vhala.

Ndi a kona u dizaina phositara ya mafhungomatsivhudzi.

Ndi a kona u shumisa mañaluli.

Ndi a kona u ḥwala ngaganyamvumbo.

Z

W

I

T

E

N

G

O

M

Thero ya 2: Khungedzelo na vhurendi

Maiwalwa a khungedzelo Themo ya 1 - Vhege dza 5-6

17 U vhala khungedzelo 36

U vhala khungedzelo. U sedzeswa maiwalwa a no nyanyula, girafiki/zwifanyiso na thekhiniki dzi no nga u fulufhedzisa na ndila dza u nyanyula dzangalelo. U topola vhathetshelesivhataleli na ngona dza u kunga. U bađekanya lushaka lwa vhathetshelesivhataleli na tshitaela na maipfi a no do shumiswa. U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo kathathihi na u topola milayo na thekhiniki.

18 U dizaina khungedzelo ya nñne muñe 38

Therisano nga thekhiniki dza u kungedzelo. Therisano nga vhusevhedi ha u kunguwedza. U fhedzisa fujoutshati ya u dizaina khungedzelo. Therisano nga ndila dza u kwengweledza vhahali. U ita khungedzelo nga muraha ha maga othe a u rangela u ñwala: u ñekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza khungedzelo iyi.

19 Dizainani brosha ya vhuendelamashango 40

U pulana na u ita mvetamveto ya garađa ya Z ya brosha ya vhuendelamashango Afrika Tshipembe. U ñekana mihibulo sa tshigwada hu tshi ambiwa nga mihibulo. U shumisa maitele a u ñwala: u ñekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. U shumisa fureme i re hone i tshi thusa kha u vhekanya zwithu nga thevhekano yone. U dizaina brosha ine ya vha na zwidodombedza zwa vhukwamani na mitengo yo teaho. U lugisa na u ñekedza nga vhudele brosha ya u tou gera. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

20 U dzudzanyaela phamfulethe 43

Dizainani phamfulethe yaŋu.

21 Luambo lu a ūmuna 44

U ñvhadzwa mafhungotswiti na mafhungo tserekano. U ñvhadzwa małanganyi. Nefhungo na nyito U topola nefhungo na nyito mafhungonitswiti na mafhungoni tserekano. U vhumba mafhungo tserekano hu tshi shumiswa małanganyi (nahone, fhedzi, ngauri, zwino na naho)

22 U kwengweledza 46

Therisano nga tshifhinga tshire kuhumbulele kwa u kwengweledza kwa shumiswa khatsho. U vhala kuhumbulele kwa u kwengweledza ho sedzeswa lushaka lwa vhathetshelesivhataleli, kuñekedzele na u aluwa ha kubulelwe kwa kuhumbulele (agumente).

23 U ñwala kuhumbulele kune kwa khungedzela 48

U pulana u ñetshedza hu tshi shumiswa mepe wa mihibulo na nzudzanya. U tevhedza kutshimbile kwa u ñwala: u ñekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. U linga kuhumbulele nga u shumisa dibeithi kana tshipitshi. U ñwala kuhumbulele uku nga vhudele hu tshi shumiswa fureme.

24 Zwi shumiswa zwa vhurendi na zwa zwijeweho 50

U ñvhadzwa zwishumiswa zwa vhurendi hu tshi katele na mamethafore, mafanyisi, pfanywa, onomotopia, khontsonentsi, asonentsi, na mananisi/makaluli. Zwo katele zwothe henehfa madzuloni a kha vhege dza 9–10 nga mulandu wa u shaya fhethu. Vhadededzi vha nga humela murahu kha bammbiri ja u shumela ji re kha vhege dza 9–10.

Mufhindulano i no amba Themo ya 1 - Vhege dza 7-8

25 Mufhindulano wa vhukati ha vhusiku 52

Nyito dza u ñvhadzwa dzi no katela u humbulela, u humbulela maiwalwa hu tshi shumiswa vhusevhedi ha u tou vhonwa. U sedzeswa luambo lwa mirađo ya muthu, zwi re luamboni na kushumisele kwa maipfi. Therisano nga fomethe ya maiwalwa. U bađekanya maiwalwa na vhaambi vho.

26 Hai wee Vho Ndau! 54

U vhala tsitor (lungano). U sedzeswa vhaambi na zwine vha amba. U fhedzisa nyito ya tholokanyondiho i no kwama zwine maiwalwa a amba. U ita litambwa ja lungano hu na muanetsheli na vhaambi vho fhambanaho.

27 U pulanelo litambwa 56

U shumisa nzudzanya kha u pulana litambwa. U topola thoho, vhabvumbedza, bono kana fhethuvhupo, nyanetshelo na mulaedza. U ñwala litambwa hu tshi shumiswa fureme ya u ñvhadza vhabvumbedza. U ūmuna litambwa hu tshi shumiswa vhatambi vho fhambanaho vha re vhagudi tshigwadani. U pima kutambele.

28 U vhiga nga zwe vha amba 58

U vhiga nga zwe vha amba. U shumisa zwidvevhe kha maipfi maambelwa. U vhumba mafhungo tserekano. U shumisa mafhambanyi na pfanywa.

Masiatari a vhurendi Themo ya 1 - Vhege dza 9-10

29 U diphina nga vhurendi 60

U vhalela nñha tshirendi, "Tshiatsiatsi tsha duda". U thetshelesa mutevhetsindo na u vhandelela zwanda. U sedzeswa maipfi a re na raimi. U ñwala tshirendi tsha raimi. U tevhedza maitele kwa u ñwala: u ñekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. Nyito ya u tou vhonwa i no kwama thangeladzina. Nyito ya u tou vhonwa i no kwama mafanyisi.

30 Tshikhodo tsha Afrika Tshipembe 62

U amba nga zwikhodo na lushaka lwa maiwalwa. U livhanya tshirendi na vhatshilo ha duvha lijwe na lijwe. U dadza mepe wa mihibulo u no amba nga Afrika Tshipembe. U ñwala tshirendotshikhodo nga Afrika Tshipembe. Tshirendotshiseisi tshi no amba nga ñwedzi tshire vha vha tshi shumisa arali vha tshi tođa.

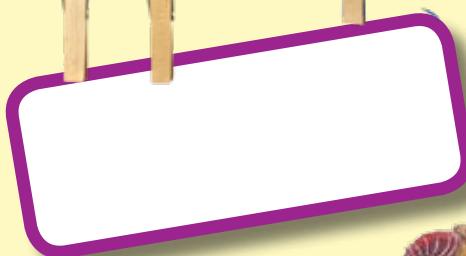
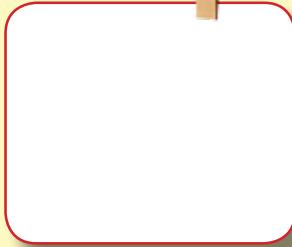
31 Ri renda ri tshi mona na duvha 64

Nyito ya u rangela u vhala hu u itela u sumbedza vhudzivha ha tshirendi. U vhala tshirendi tsha mafhungomatsivhudzi. Tholokanyondiho i no kwama zwi re tshirendoni – hu do dadzwa tshati ya tshikalani. U ñvhadzwa maedzamuthu

32 Ñwalani tshirendi 66

U ñwala tshirendi hu tshi tevhelwa maitele a u ñwala: u songa mutumba, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u ñetshedza. U sengulusa mamethafore, u a talutshedza na u a ola. Vhadededzi vha nga vhatshilo kha bammbiri ja u shumela ja 24 u itela u wana hafhu zwiñwe mbonalo dza vhurendi.

Vhana vho karuwaho vha ambara Gear Store

No zwi pfa?

Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo.

**Hu na zwa tshipentshela zwa vhana vha Gireidi 6.
Na renga tshithihi, tshiñwe ndi mahala!**

Dzhiawolala iyi ndi ya musi tshiñtoko tshi tshee hone.

Kha ri
ñwale

Lavhelesani khungedzelo iyi nga vhuronwane. Rerani nga phindulo dza mbudziso dzi tevhelaho ni na khonani dzañu. Ni tshi fhedza ni ñwale phindulo dza mudziso idzi.

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhathu vhafhio?

Vha miñwaha ya
5 – 7

Vha miñwaha ya
11 – 13

Vha miñwaha ya
14 – 16

Vha miñwaha ya
21 – 25

Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nga mini khungedzelo iyi i na ḥoħo i no sengenedza.

Duvha:

Lavhelesani mafhundo aya mavhili a no bva kha khungedzelo.

Talelani mibvumo ye ya dovhoolwa.

Muswa muñwe na muñwe u tama u vhonala o karuwa sa vhañwe e tshikoloni.

Ri ri rengani **Gear Store** ni ambare zwi re na bvumo.

Hu na “r” nngana kha: “**Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo**”.

Hu na “zw” nngana kha : “**Zwi kunga maño, Zwa tamiwa, Zwa ḥanganedzwa?**”

Ndovhololo ya mibvumo ya u
thoma kha maipfi i vhidzwa u pfí ndi
“alitheresheni/ndovhololo” ya themba
na pfalandothe). Tsumbo khei: Vele
wa Vondwe o vunda vothi.

Ni vhona u nga ndi nga mini khungedzelo iyi i na tshiłogeni tsha: **Divheani! Karuwani!?**

I ṫuṭuwedza vhavhali nga ndilade?

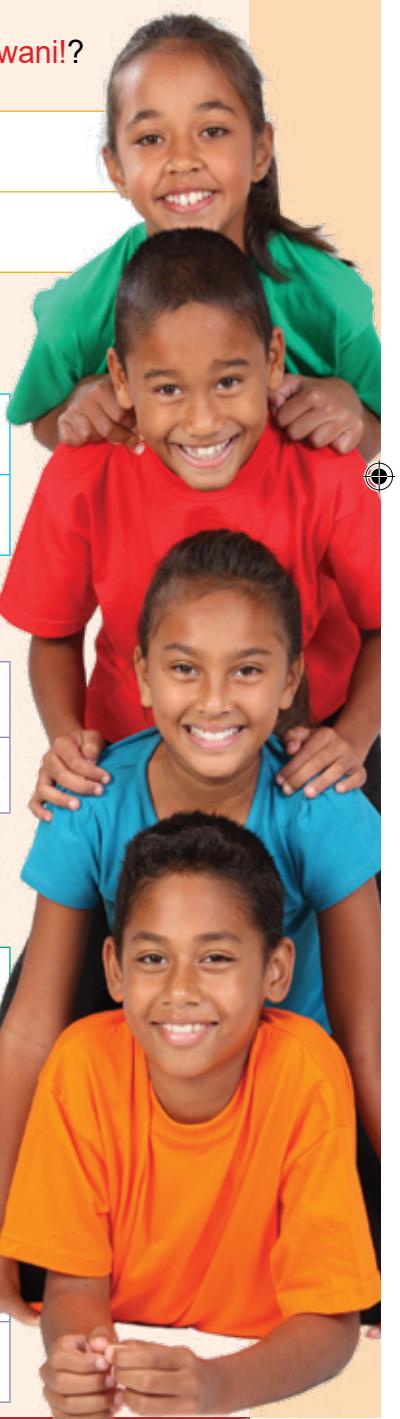
I ni fulufhedzisa zwifhio arali ni tshi nga renga zwithu zwi no bva **Gear Store**?

Muñwalo musekene u re nga fhasi ha khungedzelo u ri vhudza mini?

Khungedzelo i ṫuṭuwedza vhavhali uri vha ite mini?

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

U dizaina khungedzelo ya n̄ne muñe

Kha ri ambe

Itani litambwa la u kungedzela tshibveledzwa kana tshumelo kha TV.

Kha ri ñwale

Pulanani khungedzelo yanu inwi muñe nga u fhindulela, kha mepe wa mihumbulu, iñwe na iñwe ya mbudziso dzi re afho fhasi. Musi no no fhedza pulane yanu, ñwalani na u ola khungedzelo iyi nga vhudele kha siañari la seli.

VHUSEVHEDI

ha u ñwala liñwalwa li no kunga:

- Ni tea u ñivha vhathetshellesivhañaleli vhañu.
- Shumisani zwilogeni na mafurase a no kunga u itela u ɻutula dzangalelo – tsumbo: “Homolowani – muñani KIT KAT.”
- Shumisani zwifanyiso na zwi no tou vhonwa kha u ita uri khungedzelo i kunge mañø nahone i dzule i mihibuloni ya vhathu.
- Shumisani figara dza muambo sa alitheresheni, ndovhololo na raimi (Lavhelesani bammbiri la u shumela la 24 uri ni wane thuso siani la hezwi)
- Netshedzani mushumo wañu wo kuna nahone u tshi vhalea.

Khungedzelo yanga

1 Khungedzelo yo itelwa vhonny?

2 Tshibveledzwa tshañu ndi tshifhio?

3 Ni ño shumisa tshilogeni tshifhio?

4 Ni ño shumisa thekhiniki ifhio kha u bvukulula vhudipfi ha lushaka lwa vhathetshellesivhañaleli?

5 Ni ɻutula hani dzangalelo la vhavhali?

6 Khungedzelo iyi i fulufhedzisa vhathu mini?

7 Khungedzelo iyi i na ngoho ngomu?

8 No shumisa zwishumiswa zwa luambo sa alitheresheni? (Lavhelesani bammbiri la u shumela la 24 uri ni wane thuso siani la hezwi)

Duvha:

maipfi maswa

Kha ri
nwale

Dizainani khungedzelo yañu kha tshikhala tshe na ñewa.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Dizainani burosha ya vhuendelamashango

Duvha:

Themo ya 1 – Vhege 5–6

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe uri ndi fhethu hufhio fhano Afrika Tshipembe hu re na ndeme he na vhuva na hu vhona kana na hu dalela. Ndi hufhio huñwe fhethu hu re na ndeme hune na hu ñivha? Afho hune na dzula hone hu na fhethu hune ha vha na ndeme na u takadza, sa haya ha kale ha muthumudivhalea, tshitiediamu, vhugalaphukha kana fhethu hu no kunga maþo?

Kha ri ite nyito

Kherulani siaþari li re seli ni li pete li ite burosha ya Garaþa ya Z.

Dizainani burosha ya u kungedzela fhethu hu no takadza Afrika Tshipembe hune vhaendelamashango vha nga tama u hu dalela. Hu nga vha fhethu ha vhufa, sa haya ha kale ha muthumudivhalea, siþediamu, tshifhaþo tsha kale kana tshi no kunga, musiamu, zuu ya lushaka kana ngade ya lushaka, ðaka (matondoni), kana Table Mountain.

Siaþari la nga phanda li tea u vha na mepe wa Afrika Tshipembe na mafurase/tshiþogeni tshi no kunga, sa tsumbo “Venda la ha tshikamuroho li sa ladzi ñwana na ndala”.

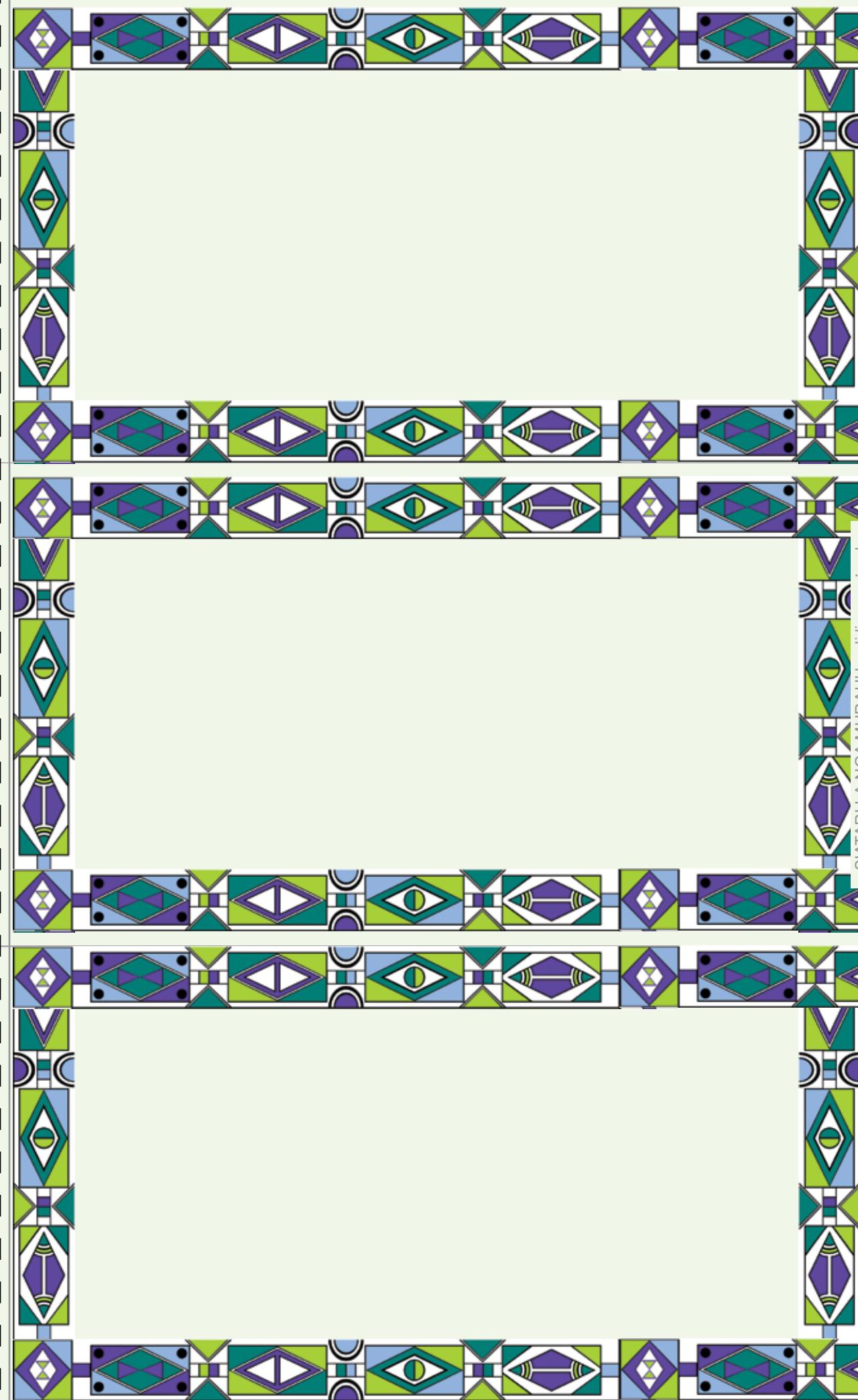
Kha liñwe na liñwe la marwe a masiaþari, olani tshifanyiso ni ñwale na zwidodombedzwa zwoþe zwine vha do vhone.

Ni elelwé u dzhenisa na

- direse dza fhethu uhu,
- mutengo wa u dzhena, na
- zwifhinga zwa u dzhena.

Pulananeli
burosha
yanu
kha
siaþari la
43

1

6

5

SIATARILANGA PHANDA; petelan phanda

SIATARILANGA MURAHU: ndi lline na hwala
zwidombedzwa zwanu khalo sa nomboro dza lutingo,
direse ya poswo na qirese ya imejji.

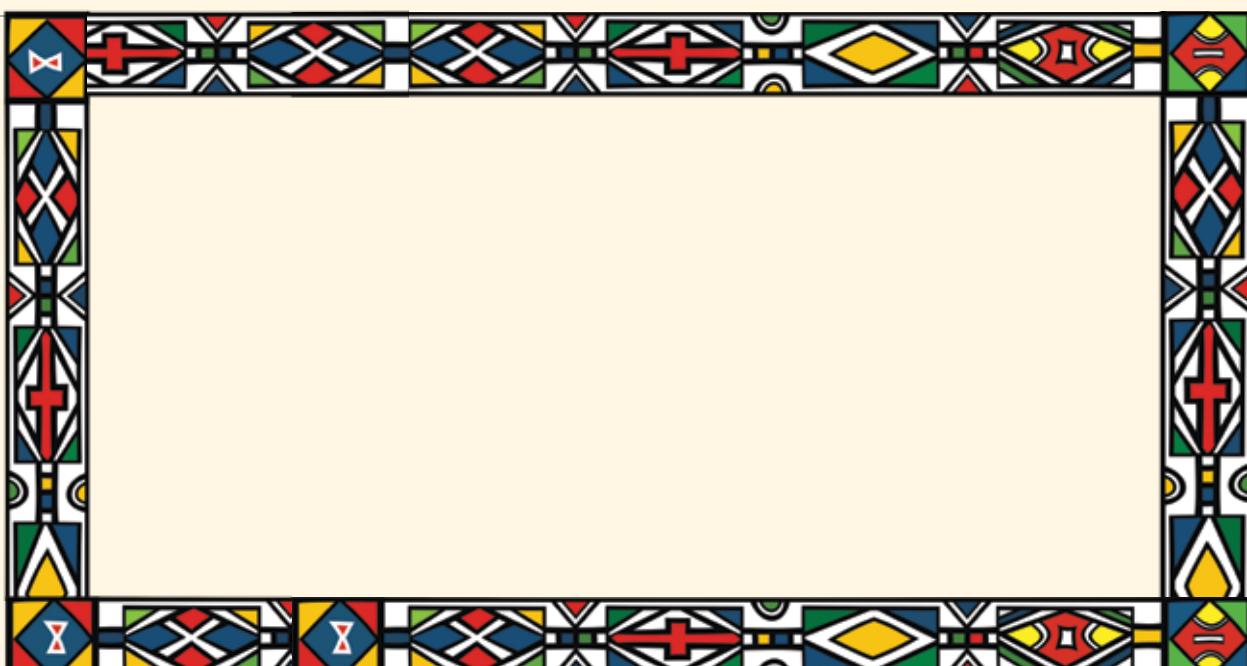
2

3

4

Kha ri ñwale

Dizainani phamfulethe yanu. Dadzani mepe wa mihumbulu. Nomboro iñwe na iñwe ya tshibuloko yo imela nomboro ya siañari kha phamfulethe.

Musi no no ita dizaini ya mvetamveto, humbelani khonani yanu a i vhale.

1

Dizainani khavara ya nga phanda.

2

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

3

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

4

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

5

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

6

Ñwalani zwidodombedzwa zwa u ni kwama na ñirese.

- Shumisani mepe wa mihumbulu uri u ni thusé u pulana u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani mañwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Luambo lu a ḫumana

Mafhungotswititi na mafhungotserekano

Fhongo ji na zwipiða zwivhili.

1. **Nefhundo** wa fhungo ndi muthu ane/tshithu tshine fhungo ja khou amba ngae kana ngatsho.
2. **Nyito** ndi zwine zwa khou ambiwa zwi no kwama muthu kana tshithu. Nyito i anzela u katela lipfanisi na liiti fhungoni.

Małodzi	o wa kha basigiri.
Nefhundo	nyito i re na liiti wa

Kha ri ḫwale

Kha mafhuno a re afho fhasi, sumbedzani vhoñefhundo na nyito nga u tou ḫwala. Nwalani **nefhundo** nga fhasi ha tshipiða tsha fhungo tshine tsha ri vhudza uri ndi nnyi kana ndi mini tshine fhungo ja khou amba ngae kana ngatsho. No no fhedza ni talele **nefhundo**. Nwalani **nyito** nga fhasi ha tshiða tshiñwe tshipiða tsha fhungo ni talele liiti.

Fhongo ji ne vha na nefhundo muthihi fhedzi na liiti lithihi ji pfi ndi fhungotswititi.

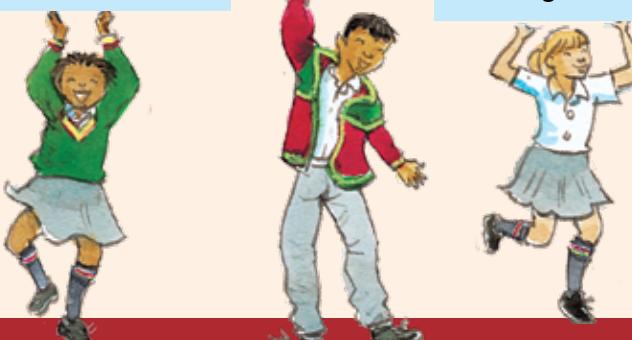
Vho Ndiafhi	vho baka khekhe.
Bufho	jo pfuka dzithavha.
Vho Ndiafhi vha muvhili	vho baka khekhe khulukhulu.
Bufho lihulu ji no penya	jo pfuka thavha ndapfu.

U ḫuma mafhuno

Ro ya tshikoloni

naho

yo vha i tshi khou na
nga maanda.

U ḫuma mafhuno

Arali ri tshi nga shumisa fhedzi mafhungotswititi musi ri tshi ḫwala kana ri tshi amba, kuambele na kuñwalele kwashu zwi nga pfala zwi sa eleli zwavhudzi. Arali ra nga ḫuma mafhuno ashu ri tshi shumisa małanganyi ri tshi itela u vhumba mafhungombumbano, hu do vha na u elela ha khwiñe.

Duvha:

Kha ri
ṛhwale

Shumisani ḥihihi ṥa haya maṭanganyi kha u ṭanganya mafhuno a re afho fhasi. Ni talele maiti

Maipfi ane ra a shumisa
kha u tuma mafurase,
mafhungomatavhi na mafhuno
a vhidzwa upfī ndi **maṭanganyi**.
A na mushumo muhulwane wa
u vhofhekanya mafhuno.

zwino

nahone

naho

fhedzi

ngauri

1. Ann u a shuma vhukuma		tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi.
2. Ann tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi		u a shuma vhukuma.
3. O xela		o vha e na mepe.
4. Vho vha vha tshi shaya		vho vha vhe na zwo linganelaho u ṥa.
5. Nomsa u pfana na maapula		na mapiere u a a takalela.
6. Nomsa u pfana na maapula		ha takaleli mapiere.
7. O hangwa bugu hayani		o kona u shumisa ya khonani yawe.
8. Mudededzi vho vha vha sa dini		a vha lemi ḫwana.
9. Miroho yo aluwa zwavhuđi		mvula yo vha i songo nesa.
10. Mutsho wo vha u si wavhuđi		ra humbula u sa tsha ṭuwa.
11. O vha o sinyuwa		ndo lenga u swika.
12. O ya vhengeleni		a vho vhuya o renga tshokoļeithi.
13. Sam u tamba khirikhethé		u dovha a tambavho na bola.
14. Ho vha hu tshi khou fhisa		ra humbula u ya u bambela.
15. Ha koni u vhona swiswini		ha reili vhusiku.
16. Ro humbula u sa tsha ya		ro lenga u vuwa.

U kwengweledza

Hu a swika hune na tea u kwengweledza vharwe vhathu uri vha tendelane na kuhumbulele kwañu kana uri vha tende ni tshi ita tshiñwe tshithu kana uri ni vhe natsho? Arali zwo ralo, ni tea u guda u shumisa luambo lwa u kwengweledza. Rothe sa vhathu ri a shumisa kuambele kwa u kwengweledza, nga maanda musi ri tshi lingedza u ita uri vhabebi vhashu kana vhadededzi vha ri pfe.

Ndi khou tou humbela wee, Mma. Ndi nga yavho ha Sam wikende yothe? Musi vhabebi vhawé vha do vha vhe hone ...

Ndi khou tou humbela wee, Baba. Ndi nga fuwaho nowa? Ndi do i thogomela ...

Ndi khou tou humbela wee, Mama. Ndi nga ñwala tshuñwahaya yanga matshelo? Ro neta nga mushumo wa kijasini ...

Kha ri vhale

Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho dza kuñwalele kwa u kwengweledza.

Thoho

Muñwe na muñwe wa fhano tshikoloni u tea u vhulunga muñagasi.

Ndivho

Uri muñwe na muñwe wa afho tshikoloni a tende u vhulunga muñagasi.

Vhathetshellesi-vhañaleli

Thohoyatshikolo na vhadededzi

Kha tsumbo iyi, muñwali u bula zwiñtisi zwa nyito a dovha a amba ngadzo a tshi itela u tikedza kuhumbulele kwawe.

Tshiitisi tsha u thoma

Tsha u thoma, zwishumisa zwa muñagasi zwi shumisa muñagasi munzhi. Zwi amba uri zwikirini zwa khomphiyutha, phurodzhekhitna radio zwi tea u dzimiwa arali zwi si khou shumisa. Kha vhege yo fhelaho, zwishumisa zweñthe zwa muñagasi zwo siwa zwo funga nga bureiki na musi tshikolo tshi tshi bva.

Tshiitisi tsha vhuvhili

Tsha vhuvhili, zwiñwe zwishumisa zwi no nga sa mavhone na dzihitha na zwone zwi ja muñagasi. Muñwe na muñwe u tea u dzima mavhone musi a siho lufherani lugede. Dzihitha na dzifene zwi tea u shumisa fhedzi musi mutsho wo kalula. Kha vhege yo fhelaho, hu na dzihitha dze dza siwa dzi tshi khou duga vhusiku hoñthe.

Nweledzani kuhumbulele kwañu. Neani zwine na khou themendela musi ni tshi khunyeledza.

Ndi tshi khunyeledza, arali rothe ri tshi nga elekanya nga u vhulunga muñagasi, ri nga kona u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa. Kha ri thome zwino u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa.

Rerani nga phindulo dza mbudziso idzi ni na khonani yañu. Muñwali u ñahisa tshaka nngana dza kuhumbulele nahone u ñahisa vhuñanzi vhufhio ha u tikedza kuhumbulele kuñwe na kuñwe.

Kha ri ambe

Duvha:

TV ndi tshithu tshavhuđi kha vhana?

Tsho

Kha tsumbo iyi
muñwali u ri fha
kuhumbulele kwa
u tikedza na kwa u
hanedza. U ñwala
uri "kha ñiñwe sia ..."
fhedzi a dovha a ri
"kha ñia ñiñwe sia ..."

U ita uri vhatu vha tende uri TV a si tshithu tshavhuđi kha vhana, na uri, naho i
tshi nga ɻuñwedza ndowelo i si yavhuđi, i a dovha ya ɻisedza vhana matheriala wa
pfunzo na u ñana vhudifari havhuđi.

Ndivho

Ndivho

Tshigwada tsha vha-
tshellesivhataleli

Kha ñiñwe sia, khungedzelo dza TV dzi ɻuñwedza vhana u vha vharengi vha re na
tseda. Nga nñha ha zwenezwo, vhana a zwi vha thusi tshithu musi vha tshi ɻwa vho
ñalela mitambo kha TV. Vha tea u bva vha ya u tamba mitambo nnđa hangei.

Kha ñiñwe sia

Kha ñiñwe sia, TV i a kona u ɻisedza vhana mafhungomatsivhudzi ane vha a lila. Hu
na mbekanyamushumo nnzhi, dzi no nga sa The Learning Channel, dzine dza funza
vhañaleli ngudo dzi re na ndeme. Zwiñwe hafhu ndi zwauri, TV i dovha hafhu ya
funza vhatu ndowelo dzonedzone dza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Kha ñila ñiñwe sia

Ndi tshi vhina, naho u ñalela TV zwi tshi nga ɻavha ndowelo mmbi, zwi a dovha zwa
funza na u ɻuñwedza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Nweledzani
mihumbulo yanu.
Ni ñee themendelo
ya u vhina.

Kha ri ambe

Ndi kuhumbulele kungana kune muñwali a ñahisa?

Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi ima na TV.

Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi sasaladza TV.

Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhadededzi vha nga ku funa?

Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhabebi vha nga ku funa?

Maipfimaswa

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

U ንwala kuhumbulele kune kwa kungedzela

Rerani nga ḥoho dzi tevhelaho ni na khonani yanu ni kone u nanga nthihi ni ንwale ngayo. No no fhedza, shumisani bammbiri ja u shumela li tevhelaho kha u dzudzanya

Tshikolo tshi fanela u vala tshifhinga tshilapfu.

Vhana vha
tea u fhiwa
tshuñwahaya
ḥukhu.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusé u pulana u ንwala.
- Nwalani mvetamveto. ● H umbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani mařivalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ንwalanani mařivalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Nwalani ḥoho ya mafhuno hafha

Lingani kuhumbulele kwaṇu zwi tshi nga ni kha dibeithi ni sa athu u ንwala kha siatari ja seli.

Duvha:

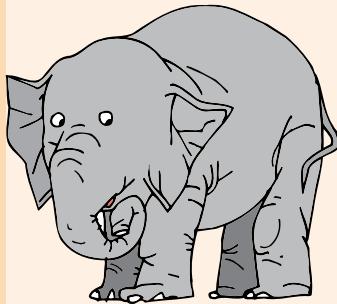
Kha ri
nwale

Shumisani mepe wanu wa mihumbulo kha
u luka kuhumbulele kune kwa do shandula
mihumbulo ya vhathu.

Maipfimmaswa

Thoho	
Ndivho	
Lushaka lwa vhathetshelesi- vhataleli	
Kuhumbulele kwa u thoma ku no tikedza thoho ya mafhuno anu	
Kuhumbulele kwavhuvhili ku no tikedza thoho ya mafhungo anu	
Nweledzani mihumbulo yanu. Ni nee themendelo ya u vhina.	

Duvha:

Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi vhambedza zwithu zwivhili tsha guma nga u bula hune izwi zwithu zwa fana hone. Hu shumiswa maipfi a no nga **fana na kana sa**.

O hula sa ndou.

Ni nga kona u elelwa zwiňwe zwifanyiso zwa muhumbulo?

**Zwifanyiso zwa
muhumbulo**

Limethafore ji vhambedza zwithu zwivhili nga u amba uri tshithu tshigede ndi tshiňwe.

A ji shumisi maipfi a no nga **fana na kana sa**.

Malindi ndi tħase.

Ni nga kona u elelwa dziňwe tsumbo?

Mamethafore

Maipfi a no thoma nga maledere a no fana a shumiswa a tshi tou tevhekana hu u itela u kunga vhavhalu.

Pfukko dzi pfukka dzi sa pfalli.

Ni nga kona u elelwa dziňwe tsumbo?

Alitheresheni

Maipfi a re na mibvumo i no fana ya pfalandothe a shumiswa kha u edzisela zwine muthu a khou Ċwala ngazwo kana u edzisela limudi.

E tħaphu tħaphu, e dzadzadza?

Ni nga kona u elelwa dziňwe tsumbo?

Asonenetsi

Duvha:

Pfanywa

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fana.

Ri shumisa pfanywa musi ri tshi tama uri luambo lwashu lu nyanyule.

O vñuya o fhela/o sekene/e ludingedinge.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Mafhambanyi

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fhambana.

Ri a shumisa kha u sumbedza khanedzano.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

naka

Onamatopia

Haya ndi maipfi ane a edzisela mibvumo.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Khonsenentsi

Vele wa Vondwe o vaiwa nga vunga nga vuvu na vivho.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Lavhelesani ni vhone uri **v** i dovhoholowa lungana.

Linanisi/likaluli

Ri shumisa linanisi kha u nañisa zwithu.

Li a fhisa Niani, Vñukalanga li gótscha ñama

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Mufhindulano wa vhukati ha vhusiku

Kha ri
rwale

Mañwe a mafhundo a re vhukati afho fhasi a ḥalutshedza uri muthu a re kha tsha u ḥa ndi muthudđe, ngeno mañwe a tshi ḥalutshedza muthu a re kha tsha monde. Talani mutalo u tshi bva kha fhungo ḥiñwe na ḥiñwe u tshi ya kha muthu o teaho.

Kha ri
rwale

Ñwalani zwine vha khou vhudzana. Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi mufhindulano. Mufhindulano u ri vhudza zwine vhathu vha amba.

Matambwa a ñwalwa ngaurali. Musi no no fhedza mufhindulano, u shumiseni kha u ita ḥitambwa heneffo kiñasini.

Pholisa: *U khou ṭoda mini nnda vhusiku?*

Khuliso: _____

Pholisa: _____

Khuliso: _____

Pholisa: _____

Khuliso: _____

Pholisa: _____

Duvha:

Maipfi maswa

Kha ri
ambe

Kha ri
ñwale

Ndi vhatu vhanganana vha no khou amba kha mufhindulano uyu?

Ndi nnyi na nnyi?

Maipfi ane a ño shumiswa nga pholisa a ño fhambana ngafhi na a kutukana ku sa pfi?

Ñwalani phara ine ya ñalutshedza muñwe na muñwe wa avha vhatu.

Zwino ñwalani mufhindulano wa vhukati ha inwi na mudededzi wañu.

Ñwalani dzina ñañu kha mitaladzi mitswuku.

Mudededzi: Ndi Iwavnuraru zwino kha vñege he ni si lte tshuiñwañaya yanu.

Mudededzi:
(Inwi):

Mudededzi:
(Inwi):

Mudededzi:
(Inwi):

MUDEDDEDZI : Tsaino

Duvha:

Hai wee Vho Ndau!

Vhabvumbedza vha re tshiṭorini itshi ndi vhonnyi?

Tshi anetshelwa nga ndilade? Ni a kona u topola nzulele ya mufhindulano? Vhaambi ndi vhonnyi?

Kha ri vhale

Kha ri ambe

Vhalelani jitambwa ili nthā ni na khonani dzaṇu dza sumbe u itela uri muṇwe na muṇwe waṇu a vhale tshipiḍa tshithihi tsha zwine zwipuka zwa khou amba ngeno muthihi kha vhoiwe a tshi do vha ene muanetsheli a no vhala zwi re vhukati.

Kalekale, zwipuka zweṭhe zwa mudanani wa Sananga zwe vha zwi tshi dzula zweṭhe zwe takala. Lo vha li ja maladze, hu tshi vhosankambe, he mbiđi dza mavhala, he vhomvuvhu, vhotalingwane vhongweṇa, he ndou khulu na vhothamuwanī vhotohoho. Lo vha lo sina midzi u swika hu tshi mbo di pfulutshela ndau ye ya lila u ponda idzi phukha dzoṭhe! U bva lenelo ḫuvha, phukha dzo vha dzi tshi dzula dzo tshuwa. Fhedziha, liñwe ḫuvha, phukha dza tshea tsheo ya vhahali: dza ri dzi tea u ya dza amba na Vho Ndau uri hu wanale thandululo ya thaidzo iyi. Musi Vho Ndau vha tshi vhona phukha dzoṭhe dzi tshi sendela, vha pfa vho takala nga maanda, ngauri vho humbula uri ḫamusi a vha nga do ḫidina nga u zwima – ngauri tshiswiṭulo tshi khou tou ḫidisa tshone tshiñe. Fhedzi zwenezwi Vho Ndau vha tshi tou thoma u rothisa nthe, thohohya tshivhiti ya mbo amba navho.

Thoho: Ndi amba Muhali... ee ...nnn ... ri khou tama u amba navho nga mafhungo a no khou dina vhukuma. Arali vha nga ri ponda roṭhe hafha vha do sala vhe khosi ya nnyi?

Khathihi fhedzi phukha dza mbo thoma u amba mazha.

Mbiđi: Ndi ngoho, vha do sala vha si na vhalanda.

Ngweṇa: Vha do sala vhe vhoṭhe shangoni ḫavho.

Mvuvhu: Nahone vha do la mini ngauri hu do vha hu si tshee na tsha u zwima!

Muzhou: Vha do fa nga ndala, Vhafuwi!

Sankambe: Zwino ro da na muhumbulo hafha: Arali vha nga litsha hezwi zwa u ḫwa vha khou ri ponda, zwiliwa zwi do ḫiswa kha vhone nga riñe ḫuvha liñwe na liñwe.

A vha nga ḫwi vha tshi zwima. Vhone tshavho hu do vha u ḫalela TV ḫuvha ḫoṭhe.

Vho Ndau vha thetshelesa zwe zwa vha zwi tshi khou ambiwa.

Vho Ndau: Ni do nn̄disela zwiliwa? Ndi thandululo yavhuđi heyo! Fhedzi ndi tea u ni tsivhudza hafha: na tou pfuka ḫuvha liñhihi fhedzi, ndi do ni rođa noṭhe nga luthihi!

Thendelano ya mbo vha yeneyo. U bva wonoyo musi, ha rumelwa tshipuka tshithihi ḫwavhoni wa Vho Ndau ḫuvha liñwe na liñwe. Ha mbo swika ḫuvha ja uri Sankambe tshi vhe tshiṭavhelo tsha Vho Ndau. Sankambe tsho vha tshi sa ḫodi u fa, tsha mbo luka maano.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thohohi ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfectesi phara iyi, i vheleni hafha nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthā.

Duvha:

Sankambe tsha tshimbila nga u ongolowa tsho livha ነwavhoni wa Vho Ndau. Vho Ndau vho vha vhe na ndala nga maanda. Musi vha tshi vhona Sankambe kwo ቅukufhala kwo rali, vha sinyuwa vhukuma.

Vho Ndau: U vhona u nga kuvhuđa ቅukufhala kwo rali ku nga mpfusha? Ndi na ndala nga maanda, nahone idzou vhona uri wo onda hani na u ቅukufhala!

Sankambe: Vha a ደivha Vhafuwi, phukha dzo vha dzo vha rumela mivhuđa ya rathi, fhedzi mičanu ya vho pondiwa nga inwe ndau nđilani.

Vho Ndau: Ndi ndau ifhio yeneyo? Ndi nne khosi ndi ndothe hafha.

Sankambe: Ho vha hu ... ndi... hu na ... hu na ልjihwe ልjidaū ልjhuhulu. ልjidaū ወ hone ወ ri vhudza uri ndi ወone khosi ya mahosi othe hafha sananga.

Vho Ndau: Ndariyeni u ntsumbedze ልjidaū ወ hone, uri ndi ወ funze mikhwa – hoyu ndi muvhuso na shango ለANGA!

Sankambe na Vho Ndau vha mbo swika mulamboni wo tsaho vhukuma.

Sankambe tsha vhudza Vho Ndau uri ልjidaū ወ ngomu mađini. Vho Ndau vha ቁdzimela mađini vha vhona murunzi wavho. Vha vhona u nga ndi ልjila ልjihwe ልjidaū. Vha vhomba nga ipfi ልjhulu vha mbo ወ fhufhela mađini vha tshi lwa na zwe vha humbula uri ndi ልjila ልjihwe ልjidaū. Vho Ndau vha tshi ralo vha gekhana na tombo lihulu vha mbo ወ nwela khothe. Sankambe, tshe tsha vha tshi songo takala zwone, tsha humela kha dzihwe phukha uri tshi vha vhudze mafhungomadifha. Nangoho u bva tshitshetsho phukha dzo tshila dzo takala afha mudanani wa Sananga.

Kha ri nwale

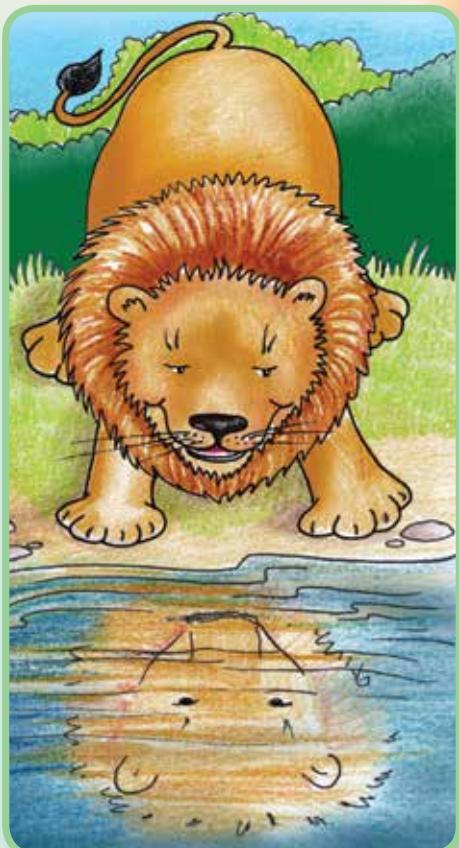
Vhalani mbudziso dzi tevelaho ni dzi fhindulele kha zwikhala zwe na ንewa.

Ndi nga mini phukha dzo vha dici tshi ofha Vho Ndau ngaurali?

Maano a Sankambe o vha afhio?

Thoho yavhuđi ya lungano ulu i nga vha ifhio?

Ndi nga mini phukha dzo vha dici tshi kakamela musi dici tshi amba na Vho Ndau?

U pulana litambwa

Kha ri ambe

Kha mabammbiri a u shumela o fhiraho no vhala mifhindulano mivhili. Zwino dilugiseleni u nwala mufhindulano wañu inwi muñe. Shuman ni na muñwe nga inwi ni tshi fhedzisa mepe uyu wa mihibulo.

- Shumisani mepe wa mihibulo uru ni thuse u pulana iñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. ● Dovhololani marivalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani marivalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Dzina la litambwa

1

Vhabvumbedza ndi vhonnyi?

2

Puloto yañu ndi ifhio?

3

Fhethuvhupo ndi hufhio?

4

Muanetsheli u ño amba zwifhio?

5

Ndi mulaedza ufho une nda tama u fha vhatu?

Kha ri ñwale

Shumisani mepe wa mihibulo kha u ita mvetamveto, musi no no fhedza u dzudzanya mvetamveto, ñwalani litambwa ñanu nga vhudele tshikhali tshe na ñewa.

Talutshedzani fhethuvhupo

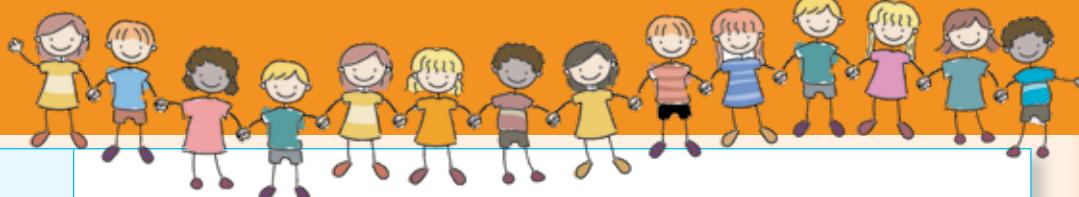
Ni nga bveledza vhabvumbedza vhañu ni tshi shumisa zwine vha amba. Ñwalani maipfi a no ambiwa nga vhabvumbedza vhañu kokotolo. Ñwalani madzina a vhabvumbedza vhañu kha kholomu i re kha tshanda tsha monde ni ñwale zwine vha khou amba zwi kha tsifhinga tsha zwino.

Madzina a vhabvumbedza

Zwine vha amba zwi kha tsifhinga tsha zwino

Duvha:

Irini vhagudi vha tshigwada tshañu vha vhale litambwa le na ñwala. Vho kona u tevhela puloto? Vho kona u ɬalukanya vhabvumbedzwa vha re kha litambwa lanu.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Vvhiga nga zve vha amba

U shumisa zwidhevhe: Ni tea u thoma kana u fhedza nga maiti a no shuma na maipfi a no nga: **tshi**, **ri**, **hu**, **mbo** na **no ralo**. “Ndi khou humbela uri ni nthuse,” ndi Bongi a **tshi** humbela kana Bongi a **tshi** humbela a **ri** “Ndi khou humbela uri ni nthuse.” “Ndi nga ṫuwa na inwi?” **hu** vhudzisa Peter kana Peter a **tshi** vhudzisa a **ri** “Ndi nga ṫuwa na inwi?”

Kha ri ḓwale

Dzenisani
zwidhevhe
mathomoni na
magumoni a zve
muambi muhwe na
muhwe a amba.

Thoho ya vhudzisa Vho Ndaу ya ri Ndi nga amba navho?

Sankambe tsha ri arali vha nga ri ḥa vha ḫo sala vhe vhothe shangoni ḥavho.

Ndaу ya vhudzisa ya ri ni ḫo nndisela zwiliwa ḓwavhoni wanga naa?

No zwi itela mini? Ndi ene a tshi vhudzisa.

Anna a ri a huna tshine ra nga ita.

Zwino ḓwalani zwine vha khou amba sa maipfi maambelwa.

Anna

Ni vhotna u nga i ḫo na nga Mugivhela?

Bongi

Tshifhinga tshoṭhe tshati ya mutsho i sumbedza
mvula vhusiku fhedzi.

Jabu

Ndi zwone zwavhudi ngauri Chlefs i khou tamba.

Duvha:

Maipfi maswa

Tanganyani mafhungotswitii aya uri a ite mafhungo tserekano.
Shumisani **nahone** na **ngauri**.

Tshimange tsho ja mbevha. Tshimange tsha dovha tsha ja tshisi.

Ro pfa ro tshuwa. Ro pfa phosho.

Mmbwa yo huvha. Ho vha hu na muthu getheni.

Vho gidima vha khuda. Mvula ya na.

O renga rokho. O dovha a renga na zwienda.

Kha ri
ñwale

Wanani **pfanywa** (maipfi a no amba zwithihi) dza maipfi a re kha thebuļu. Shumisani maipfi aya uri a ni thuse.

xela	vhada	lamba	veta	humbudza	vhulenda	mbava
mafhi	hwenya	shengela	tambula	tota	dziđa	

Pfanywa ndi maipfi a re na thalutshedzo dzi no fana. Tsumbo, **lima** ndi pfanywa ya **gweda**.

zanyuka	
ngalangala	
padza	
hana	

tsivhudza	
vhuhwavho	
fobvu	
mukhaha	

Wanani **mafhambanyi** a maipfi o talelwaho. A ñwaleni tsibogisini tshi re magumoni a fhungo.

Uyo musi ho vha hu tshi khou <u>rothola</u> .	
Nda <u>sinyuwa</u> ndi tshi vhona kukaladzi kwanga ku tshi khou <u>shulula</u> swobo.	
Ndo tshimbila nga bisi ndo <u>ima</u> .	
Ni <u>bvule</u> zwiambaro zwa mivhala mivhili.	
Khuni <u>tsekene</u> ndi dzone dzi no dugesa.	
Bugu yanga ya tshikolo yo <u>xela</u> .	

U diphin̄a nga vhurendi

Kha ri vhale

Tshiatsiatsi tsha duda

Ndi atsiatsi ya tshiatsiatsi.
Ndo thoma mulovha.
Nda nga ndi sa lovha.
Nda ya ha dokotela.
Nda vhuya ndo ɯokoɯela.
Mishonga i minzhi.
Atsia! Atsia!
Nda dzhena nguvhoni.
Atsia! Atsia!
Na miloroni.
Thishu dzo fhela.
Ndi tshi fumula.

Ndo feila thesite ya mupeleto.
Nga tshiatsiatsi Vho Thitshere.

Bruce Lansky (tsho tou pambiwa)

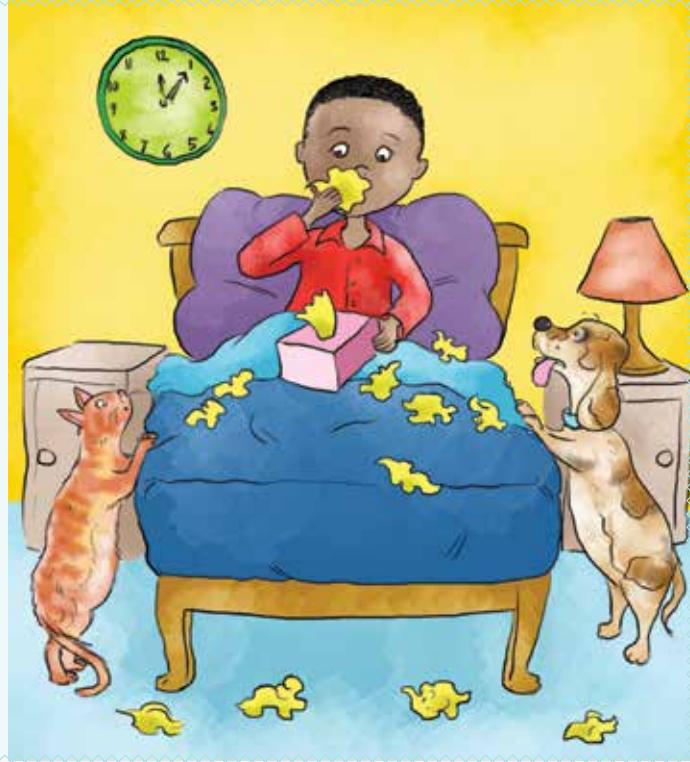
Kha ri ambe

- Lingedzani u thetshelesa mutevhetsindo kana mudivhitho wa tshirendo itshi.
- Tshi vhaleleni n̄tha ni vhandele mudivhitho zwanda.
- Ambani na muñwe nga inwi nga mafhungo a tshirendo itshi.

Kha ri ñwale

Nwalani tshirendo tshañu inwi muñe.
Ni lingedze uri mutualadzi muñwe na muñwe wa vhuvhili u vhe na ipfi ji re na
mutevhetsindo. Itani mvetamveto ya tshirendo tshañu inwi muñe. Tshi vhaleleni
khonani yanu ni tshi tou vhalela n̄tha ni kone u tshi ñwala tshikhalani tshi re afho phasi.

Duvha:

Shumisani mañwe a thangeladzina idzi kha u fhedzisa mafhungo a re afho fhasi.

Thangeladzina ndi maipfi ane a sumbedza vhushaka ha tshiñwe tshithu na tshiñwe. A anzela u ri vhudza uri tshithu tshigede tshi nga ngafhi musi tsho vhambela na tshiñwe, kana he tsha dzula hone.

nga fhasi

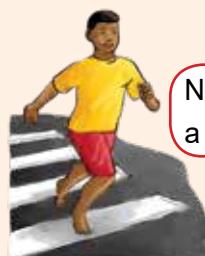
ntha ha

seli ha

tsini na

murahu ha

kha

Nndwakhulu u dzula _____ bada ine a i pfuka ñuvha línwe na línwe.

O vhea bugu _____ tafula.

O fhufha a pfuka _____ gethe.

Luswielo lu _____ vothi.

Tshimange tsho dzula _____ mulilo nga uri hu khou rothola.

Vho hwala dzanda ja khuni _____ thoho.

Ñwalani dzina ja tshipuka ni tshi itela u fhedzisa mafanyisi.

Ri anzela u ɏalutshedza tshiñwe tshithu nga u amba uri tshi fana na tshiñwe tshithuvho. Tsumbo, arali muthu a tshi tshimbila nga u ongolowa ri ri "U na thotho dzi no nga dza luaviavi." Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi lñfanyisi. Ri anzela u shumisa zwipuka na zwikhokhonono kha mafanyisi.

1	U lemela sa ndou	ndou
2	O nona sa nguluvhe.	
3	O lapfa sa mupapawe.	
4	U fela felo sa bete.	
5	O naka sa ñuvha.	
6	U ñikukumusa sa phikhokho.	
7	U na vhutshivha sa ñowa.	
8	U ñifuna sa tshimange.	

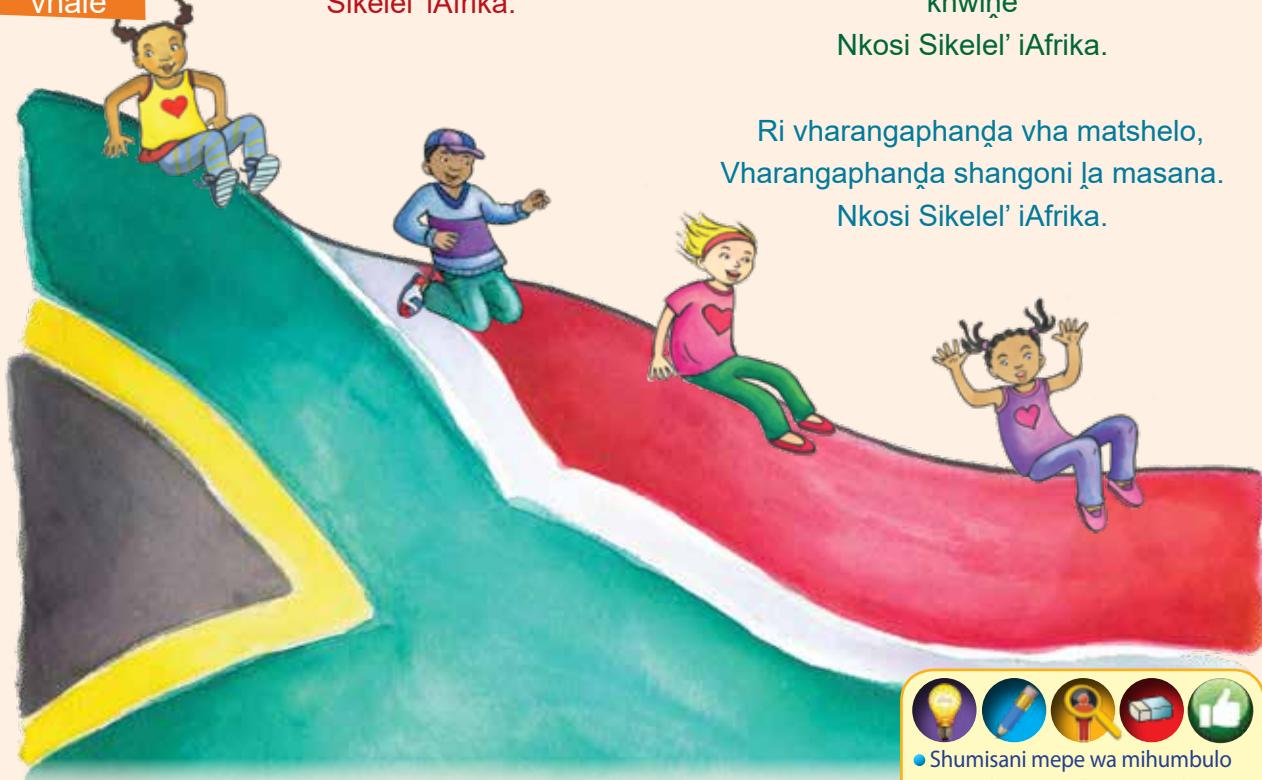

Tshikhodo tsha Afrika Tshipembe

Kha ri vhale

Kha ri farane nga zwanda, Riñe
vha lushaka lu no dítongisa.
Roþhe ri imba luiimbo lwa, Nkosi
Sikelel' iAfrika.

Kha ri ambe

- Tshikhodo itsi tshi amba nga mini?
- Ndi nga mini ri tshi ri ndi tshirendotshikhodo?
- Tshikhodo itsi tshi na mutevhetsindo?
- Ndi lini hune vhatu vha ita zwirendozwikhodo?

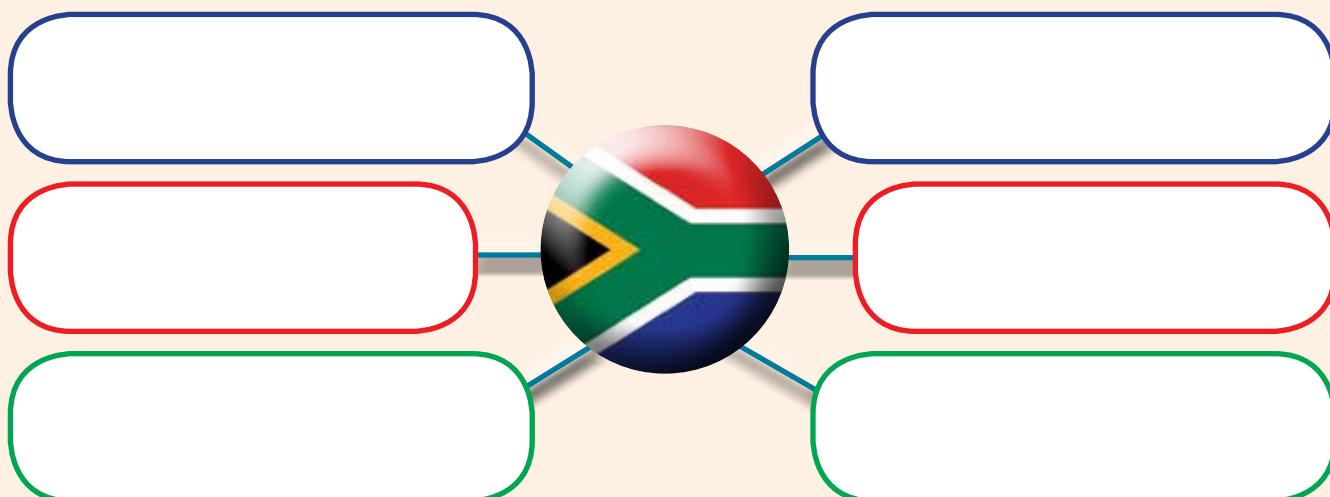

Kha ri ñwale

Ni vhaba u nga vhoiwe sa vhabudi ni nga ita mini kha u ita uri shango ñashu li vhe la khwiñe? Dzhenisani mihibulo yanu kha hoyu mepe wa mihibulo.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusé u pulana u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani mañwalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Duvha:

Maipfi maswa

Zwino ካውልና phara nga uri ni nga ita mini uri shango ዘ Afrika
Tshipembe ጋ dzulee khalo.

Kha ri
ኬዊል

Shumisani mihumbulo iyi kha mepe wa mihumbulo.

Ro ni fha fhungothoho (muhumbulo muhulwane) ጋ line na nga thoma ngalo phara iyi.

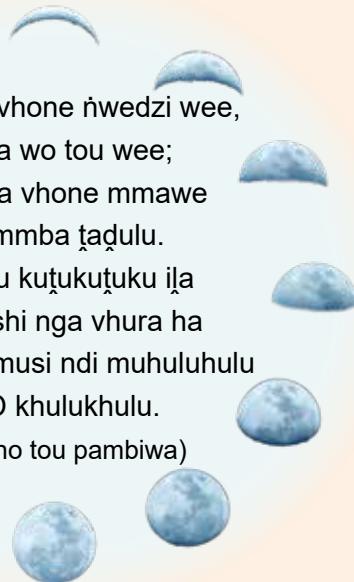
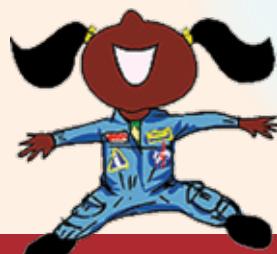
Afrika Tshipembe ndi shango ዘ manakanaka nahone rothe ri nga thusa kha u ita uri ጋ tshilee khalo.

Zwino ካውልና tshikhodo tshanu inwi muqe nga vhutshilo ha Afrika Tshipembe.

U diphina

Eee! Kha vha vhone ካውድዕዥ wee,
Wo tshena wo tou wee;
Eee! Kha vha vhone mmawé
U nga lammba ታሂሉ. . .
Kwo vha ku ክህቱክቱku ድላ
vhege. Ku tshi nga vhura ha
Vho Ligege; ነamusi ndi muhuluhulu
Wo ola O khulukhulu.
E Follen (tsho tou pambiwa)

MUDEDEDZI : Tsaino

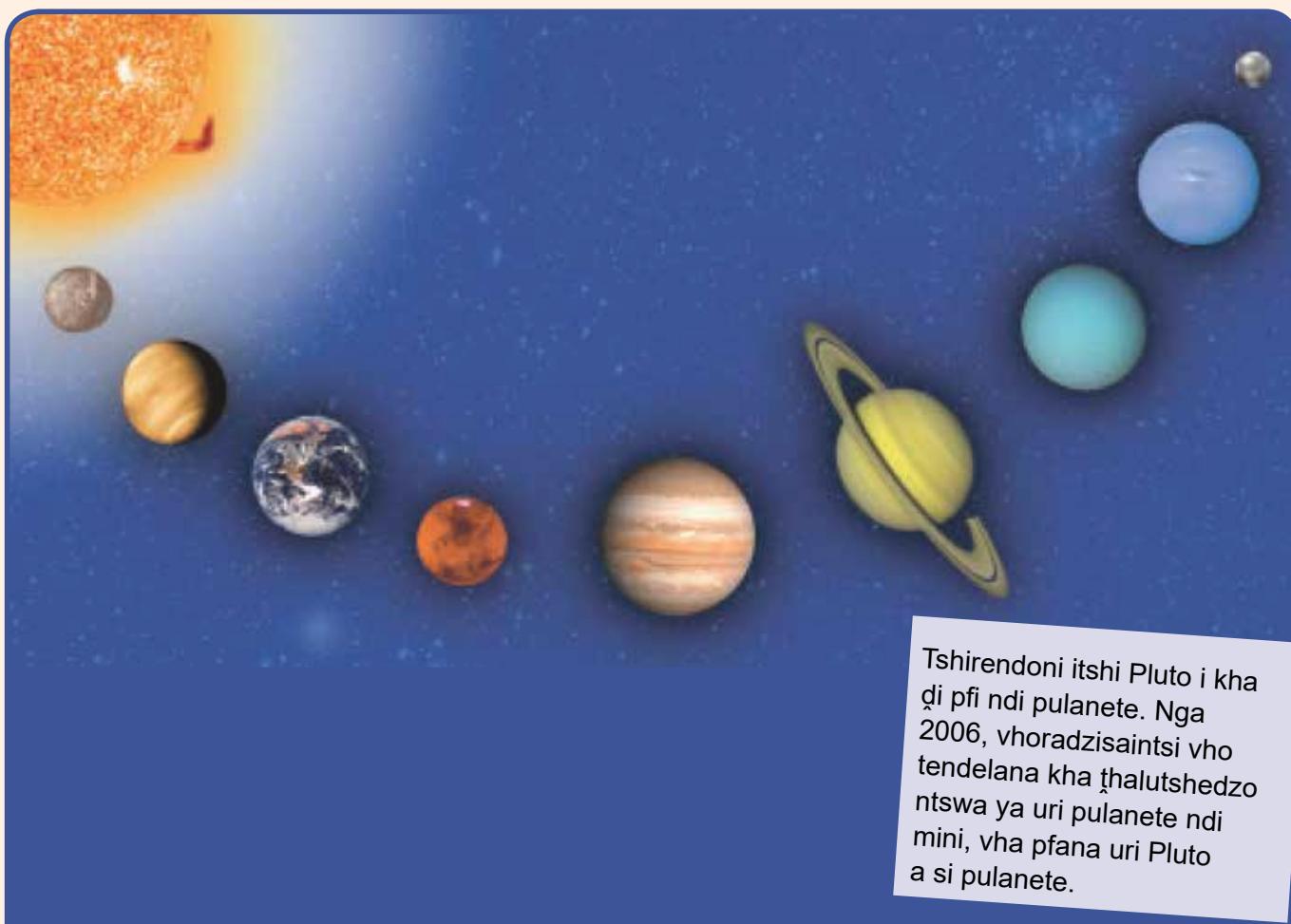
Duvha:

Ri renda ri tshi mona na ḋuvha

Kha ri ambe

- Madzina a pulanete ni a a ḋivha?
- Ni a ḋivhudzisa uri pulanete dzo tou itisa hani?
- Dzi fana na pulanete yashu, Liphasi?
- No no vhuya na vhona dziñwe dzadzo vhusiku, ngei ṭađulu?
- Ni a zwi ḋivha uri ri vhukule vhungafhani u bva kha ḋuvha?

Tshirendoni itshi Pluto i kha ḋi pfi ndi pulanete. Nga 2006, vhoradzisaintsi vho tendelana kha ṭhalutshedzo ntswa ya uri pulanete ndi mini, vha pfana uri Pluto a si pulanete.

Hu na pulanete dza ṭahe dzi no mona ḋuvha? Thetshelesani ndi tshi dzi vhidzelela nga nthihi nga nthihi. Mercury? Ndi hone! Ndi wa u thoma. Ndi tsinitsini na ḋuvha.
Venus? Ndi hone! Ndi wa vhuvhili
Ndi a penya, sa dzinga. Liphasi? Ndi hone! Ndi wa vhuraru Liphasi haya hashu.
Mars? Ndi hone! Ndi wa vhuṇa
Ndi mutswukutswuku, iđani ni nndalele.

Jupiter? Ndi hone! Ndi wa vhuṭanu
Ndi nne muhulusa, fhano ni nga si tshile.
Saturn? Ndi hone! Ndi wa vhurathi
Rinngi dza buse na aisi. Uranus? Ndi hone!
Ndi wa vhusumbe. Ndi tengama ndo sendama,
ṭađulu kule. Neptune? Ndi hone! Ndi wa vhumalo
Ndi na phopho khulukhulu. Pluto? Ndi hone!
Ndi wa vhuṭahe. Ndi mutukusa kha vhothe, ndi
mutshilani.

M Goldish (tsho tou pambiwa)

Duvha:

Kha ri ambe

- Tshirendo itshi tshi khou amba nga mini?
- Ni vhona u nga ndi ngani murendi o ḥwala itshi tshirendo?
- Tshirendo itshi tshi ni vhudza mini nga kudzulele kwa pulanete?
- Pulanete yashu, Lifhasi, i vhukule vhungafhani na ḫuvha?
- Vhalelani tshirendo itshi n̄tha ni rwe mulenzhe fhasi ni tshi tevhedza mutsindo watsho.

Kha ri ḥwale

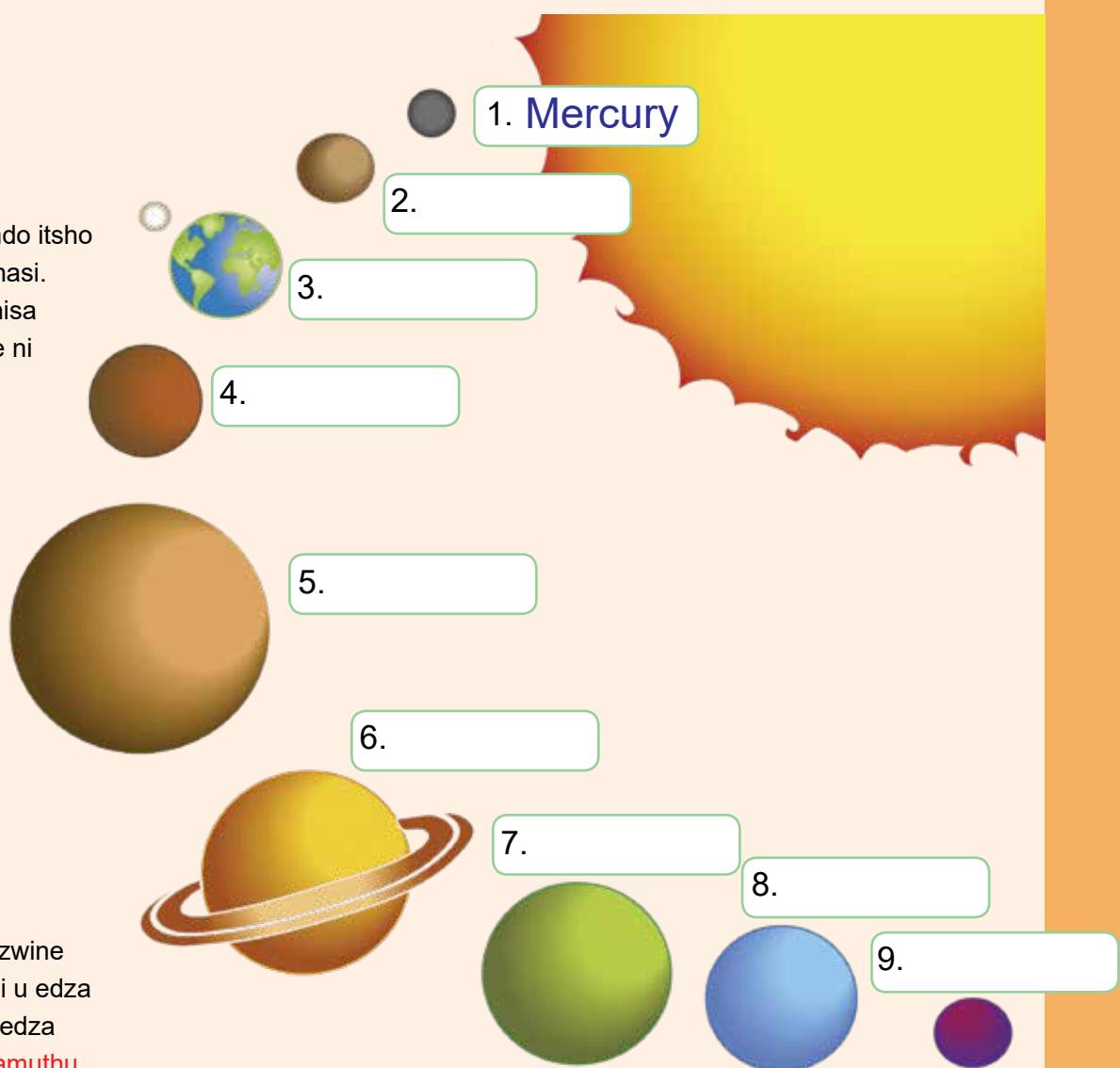
Tshirendoni itshi wanani phere dza rathi dza maipfi ane a vha na mutevhetsindo ni dzi ḥwale afho kha theбуłu.

kule	tengama				

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tshirendo itsho na nyolo i re afho fhasi. Lingedzani u dzhenisa madzina a pulanete ni tshi tevhedza zwine tshirendo tsha ri vhudza zwone malugana na vhuimo ha pulanete dici tshi mona na ḫuvha. Kha hetshi tshirendo, murendi u vhidzelela pulanete nga nthihi nga nthihi dici tshi fhindula. U dzhia pulanete idzi sa vhatu. Ndi zwine ra zwi vhidza uri ndi u edza muthu, maipfi a no edza muthu a pfi **maedzamuthu**.

Maipfi maswa

Ńwalani tshirendo

Kha ri ḥwale

Pulanani u ḥwala tshirendo. Ńwalani mafhundo mavhili a re na raimi tshibogisini tshiñwe na tshiñwe. Shumani na khonani yañu. Nekanani mihibulo ni ḥwale zwibogisini mihibulo ine na ño i shumisa tshirendoni tshañu. Ni kone u ḥwala mafhundo mavhili a re na raimi tshibogisini tshiñwe na tshiñwe.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusé u pulanelu u ḥwala.
- Ńwalani mvetamveto. Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. Vusuludzani mañwalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho.
- Zwino ḥwalani mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Thoko ya tshirendo

Limethafore ndi mini?

Ri shumisa nga maanda mamethafore zwirendoni.

Limethafore ndi musi hu tshi shumiswa ipfi (kanzhi dzinazwa)

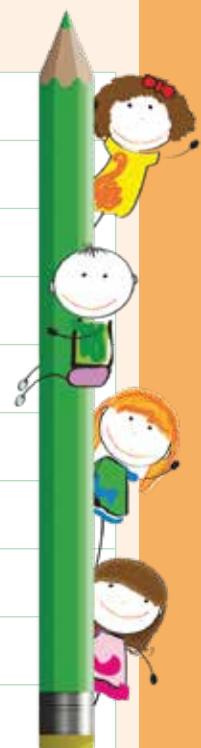
Jifurase kha u talutshedza mvumbo ya tshiñwe tshithu. Tsumbo ndi: U na mbilu ya tombo.

U tou vha thase. Musi ni tshi shumisa limethafore, ni vha ni tshi khou vhambedza zwithu ni sa shumisi "sa" kana "fana".

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani tshirendo tshañu nga vhudele ni tshi rendele kiñasi.

Kha ri ambe

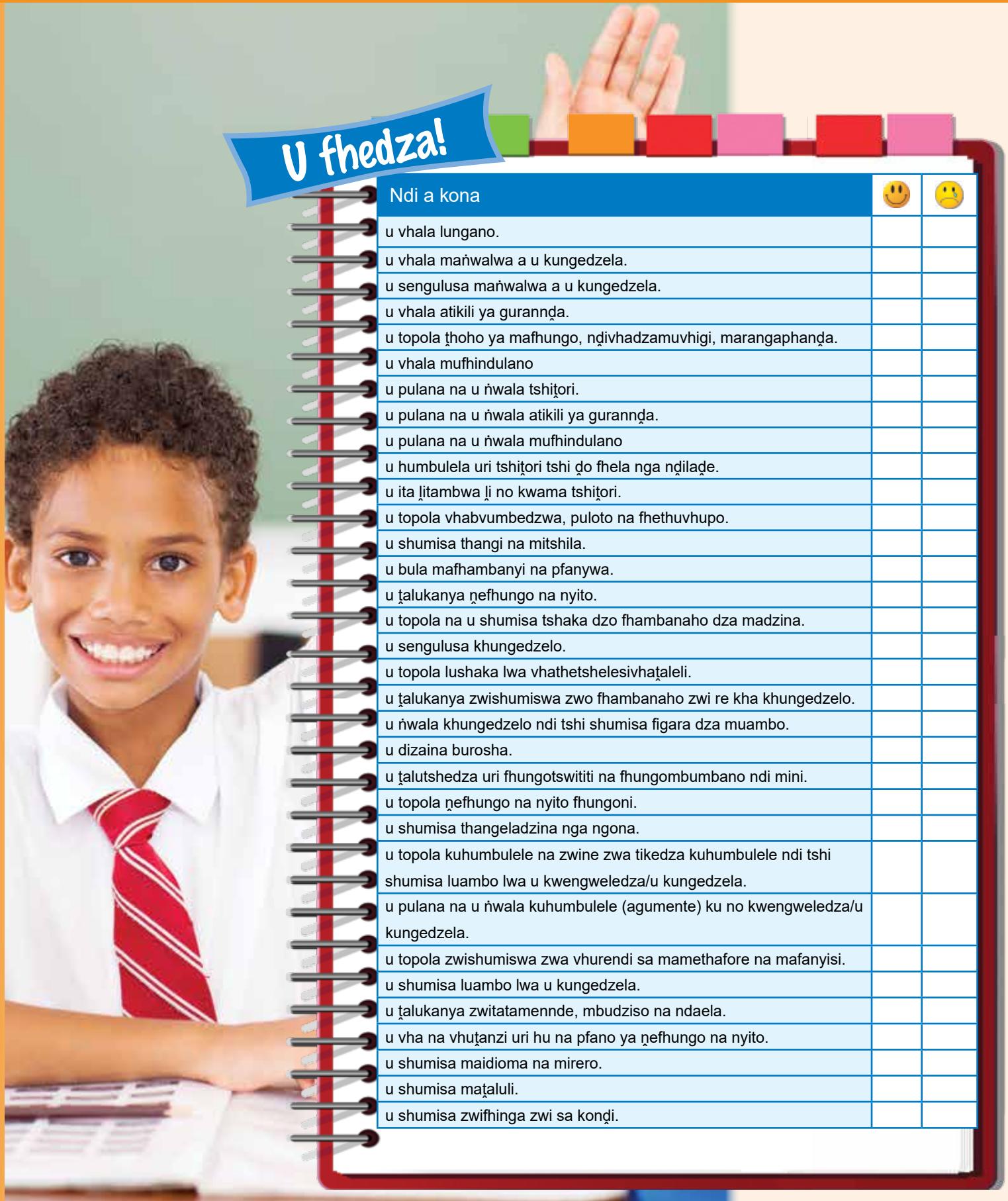
Bulani zwine jiñwe na jiñwe la
mamethafore aya la amba.

Olani tshifanyiso tsha u sumbedza
jithihi lao.

Mudededzi washu vho vha vha siho,
mapfeñe a tsitsa vhana.

A tou oma nga nyofho.

Thesite yo vha i sa kondi – i tshi tou
vha dzhia wo lala.

U fhedza!

Ndi a kona	Smiley Face	Frowny Face
u vhala lungano.		
u vhala mañwalwa a u kungedzela.		
u sengulusa mañwalwa a u kungedzela.		
u vhala atikili ya gurannda.		
u topola tsho yo mafhungo, ndivhadzamuvhigi, marangaphanda.		
u vhala mufhindulano		
u pulana na u ñwala tshitoro.		
u pulana na u ñwala atikili ya gurannda.		
u pulana na u ñwala mufhindulano		
u humbulela uri tshitoro tshi do fhela nga ndilade.		
u ita litambwa li no kwama tshitoro.		
u topola vhabvumbedzwa, puloto na fhethuvhupo.		
u shumisa thangi na mitshila.		
u bula mafhambanyi na pfanywa.		
u ɏalukanya ɏefhongo na nyito.		
u topola na u shumisa tshaka dzo fhambanaho dza madzina.		
u sengulusa khungedzelo.		
u topola lushaka lwa vhathetshellesivhañaleli.		
u ɏalukanya zwishumiswa zwo fhambanaho zwi re kha khungedzelo.		
u ñwala khungedzelo ndi tshi shumisa figara dza muambo.		
u dizaina burosha.		
u ɏalutshedza uri fhungotswititi na fhungombumbano ndi mini.		
u topola ɏefhongo na nyito fhungoni.		
u shumisa thangeladzina nga ngona.		
u topola kuhumbulele na zwine zwa tikedza kuhumbulele ndi tshi shumisa luambo lwa u kwengweledza/u kungedzelo.		
u pulana na u ñwala kuhumbulele (agumente) ku no kwengweledza/u kungedzelo.		
u topola zwishumiswa zwa vhurendi sa mamethafore na mafanyisi.		
u shumisa luambo lwa u kungedzelo.		
u ɏalukanya zwitatamennde, mbudziso na ndaela.		
u vha na vhutanzi uri hu na pfano ya ɏefhongo na nyito.		
u shumisa maidioma na mirero.		
u shumisa mañaluli.		
u shumisa zwifhinga zwi sa kondi.		

Thero ya 3: U buluuri zwi itwa nga ndilade

Maiwalwa a u funza

Themo ya 2 - Vhege dza 1-2

33 U baka khaphukhekhe 70

U topola milayo ya maiwalwa a u funza. U gera na u dubekanya ndaela. U ṭalukanya zwishumiswa nga zwanda zwine zwa do todea. U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzo no kwama risipi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

34 U ḥwala risipi 72

U ḥwala risipi ya zwiliwa zwi no funeswa. U ḥwala ndaela dzi no tou tevhekana dza kuitelwe kwa tie. U fhedzisa fuloutshati ya zwine nda ita kha ḫuvha.

35 Mathomo na magumo maswa 74

U ḫivhadzwa thangi, mitshila na matsinde (midzi). Zwine thangi na mitshila zwa amba. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

36 Itani zwikhokhononozwitshini 76

U ḥwala ndaela U fhedzisa ndaela ho sedzwa zwifanyiso. U fhedzisa fuloutshati hu tshi shumiswa maṭanganyi.

37 Ndi twa ndi tshi khou ita mini? 77

U ola mepe. U ola mepe u na ndaedzandila.

38 U ḥwala luriwalo lwa u laedza ndila 78

U topola nefhongo, nyito (liti) na tshiitwa fhungoni. U topola maiti ane a si shume na zwiitwa. U ḥwala mafhongo a re na nefhongo, liti na tshiitwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

39 Vhonefhungo, maiti na zwiita 80

U topola milayo ya kushumiselwe kwa dikishinari u fana na maipfi a tsumbandila, maipfi a u ṭala, thalutshedzo dzo fhambanano na thinwaipfi.

40 Zwine dikishinari (thalusawaipfi) ya ri vhudza 82

U ḥwala na u rera nga nganeapfufhi.

U anetshela ngano Themo ya 2 - Vhege dza 3-4

41 Vhusiku vhu no mangadza 84

U fhedzisa tholokanyondivho i re na zwidodombedza zwinzhi i no fana na ya mulingo hu tshi shumiswa mbudzisothalutshedzwa na mbudzisothopolwa. U ḫivhadzwa maitimapfukeli. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

42 Mariwe hafhu a ngwena 86

U ita litambwa li no amba nga tshiṭori. U sedzesu mvumbo dza vhathu U nanga maṭaluli a no ṭalula mubvumbedzwa muhulwane. U shumisa maṭaluli kha u ḥwala ngaganyamvumbo ya mubvumbedzwa muhulwane. U pulana u ḥwala maanea.

43 Nga matshelo 88

Madekwe ndo lora ... U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

44 U ḥwala tshiṭori tshanga 90

U ḥwala tsenguluso ya bugu hu tshi shumiswa tshiṭori. Ngoho kana khumbulelwa. U rera nga thebuļu ya zwi re ngomu. Nyito nga maiti a no shuma na zwiitwa na maiti ane a si shume na zwiitwa.

45 Tsenguluso ya bugu 92

U humbulelea tshiṭori hu tshi shumiswa zwifanyiso na ṭohoa dza tshiṭori Therisano nga tshiṭori: Vhabvumbedzwa, fhethuvhupo na puloto. U ḫivhadzwa nganeavhutshilomuñe sa lushaka lwa maiwalwa a litheretsha. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

46 Vho Nelson Mandela vha tshee mutuku 94

U ḥwala tsenguluso ya bugu hu tshi nweledzwa puloto, fhethuvhupo, vhaanewa na therò. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

47 Tsenguluso ya bugu 96

U sedzulusa tshaka dza maiwalwa na milayo yadzo. U sedzulusa tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi daho tsha khou. Nyito yo disendekaho nga tshiñwe na tshiñwe tsha zwifhinga izwi.

48 Zwi bvelela zwi tshi ya phanda 98

Mvusuludzo ya tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi daho tsha khou sa mutambo wa bodo. U ditola ho sedzwa mabammbari a u shumela a fumirathi o fhiraho. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

U fhedza!

U ditola

100

U baka khaphukhekhe

Kha ri vhale

Risipi ya khaphukhekhe ya pinki

Thimbanywa

Bwindi la khaphukhekhe

125 g ya madzharini a sa kondi
 Khaphu ya swigiri
 Makumba a 3
 Kulebula kutuku kwa 1 kwa vanila
 Khaphu dza $1\frac{1}{2}$ dza fulauru i no
 dikukumusa nga yothé
 Khaphu ya $\frac{3}{4}$ ya mafhi

Icing

50 g ya botoro i si na munó
 Khaphu dza 2 dza swigiri ya icing
 Zwilebula zwitukú zwa 2 zwa
 mafhi
 Zwinunedzi zwa u khavhisa

Kuitele

Mubaki o vhilinganya ndaela dza u ita Fairy Cakes. Wanani uri ni nga kona u wana naa uri Thimbanywa idzi dzi itiswa hani. Gerani ndaela dzi re kha siaṭari ja seli ni dzi nambatedze tshikalani itshi dzi tshi tevhekana nga ngona.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Ni ṭoda mafhi mangafhani?

Ni ṭoda fułauru nngafhani?

Maipfi maswa

Zwine zwa bvelela musi no no bvisa khekhe ovenini?

Vhalani risipi nga vhuronwane ni ite mutevhe wa zwishumiswa zwa u baka zwine na ḋo zwi shumisa kha u baka hei khekhe.

Kha ri ite
nyito

Nomborani maga aya u thoma kha 1 u swika kha 9 ni tshi sumbedza thevhekano yone ya kubakele.

I bviseni ni i litshe i fhole.

Tanganyisani madzharini na swigiri ni shele makumba na vanila ni rwe u swika zwi tshi vangana.

Rangani nga u dudedza oveni kha 180°C. Dzhenisani khaphukhekhe panini ya dzimafini.

Shelani bwindi kha zwibammbiri zwa khaphukhekhe.

Shelani fułauru kha bwindi ja madzharini ni shele mafhi.

Bakani khaphukhekhe tshifhinga tshi no swika minete ya 20 – 25.

Shelani mafhi kha bołoro u swika ho no vha na muvhala mutshena ni kone u shela zwigiri ya *icing*.

Fhoredzani icing n̥tha ha khekhe.

Nunedzani zwinunedzi.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

U ñwala risipi

Ñwalani risipi ya tshiliwa tshine na tshifunesa. Ñwalani risipi sa mvetamveto. Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. I ñwale ni nga vhudele afho fhasi.

Kha ri
ñwale

Risipi ya

Thinganywa

Kuitele

Duvha:

Kha ri
ñwale

Ndaela dzi
re afho fhasi
ndi dza u ita
khaphu ya tie.
A dzi khou te-
vhekana nga
ngona. Dzi
ñwaleni kha
nyolo ya fułou dzi
tshi tevhekana nga
ngona.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Posani zwisagana zwiraru zwa tie
kha thiphetho.

Rithani tie i re khaphuni nga
kulebula kułuku.

I litsheni i tereke lwa miminet
mičanu.

Shelani mafhi o linganaho khaphuni.
Dudedzani thikhaphu nga mađi a no
fhisa. Shelani mađi a no khou vhila
ntha ha zwisagana zwa tie.

Shelani maswa mađi gedelanı.
Shelani tie khaphuni.

Kha ri
ñwale

Zwino shumisani zwibuto ni tshi ita nyolo ya fułou ine ya sumbedza uri ni twa hani kha duvha.

Mathomo na magumo maswa

Thangi ndi mini?

Thangi a si ipfi lo fhelelaho. Ndi tshipida tsha ipfi tshine tsha tumiwa mathomoni a ipfi (kha mudzi/tsinde). Thangi iñwe na iñwe i na zwine ya amba. Musi thangi yo tumiwa kha ipfi, zwine mudzi wa ipfi wa amba zwi a shanduka.

Thangi dzi tevhelaho dzi amba mini?

Tangedzelani thangi kha iñwe na iñwe ja maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

ramabindu	nyalunako	nendila	ditshea
raluvhilo	nyamungozwa	ñemashango	
dithu	nyamurovheni	lusidzana	
kutukana	jiduna	tshisidzana	
nyatshivhenga	ñemudi	nyanzweezwee	

Kha ri ñwale

Tumani thangi kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

1. Vho Maano ndi vhone <u>ndila</u> wa vhuhwe ha Shavhani.	2. Shumanio <u>ñwala</u> isuri a kone u tamba bola.
3. Ndi tshi aluwa ndi tama u vha <u>saintsi</u> a re na bvumo.	4. Tshuñwahaya yanga ya mbalo ndo tou <u>ñwalela</u> nne muñe.
5. Ndi <u>mutukana</u> lwe lwa ri fhira roþe kha thesite.	6. Kuþa <u>musidzana</u> ku no dzula phanda ku vhala nga luvhilo.
7. Mulayo uri <u>mudi</u> ndi ene a no thela muthelo.	8. Muhulwane wa domba wa mukegulu ndi <u>mungozwa</u> .
9. Ro wana tħungununu <u>mulambo</u> i tshi khou kumedza.	10. Iyi kholomo arali ya nga imaledzwa zwavhudji i nga vha <u>ikholomo</u> hu si kale.
11. Ndi <u>khaladzi</u> kwave kwe kwa xedza bugu yanga.	12. Ni nndinidele fhasi ha <u>muri</u> hetshila tshi re tsini na gethe ja tshikolo.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo asiyi. Hu bvelela mini musi ni tshi tħuma thangi kha mudzi wa ipfi? Ipfi ħiswa ji amba mini?

Thangi	+	Mudzi wa ipfi
Ne-		marude

Thangi idzi dzi a mba mini?

Thangi	Thalutshedzo	Thangi	Thalutshedzo
ñe	muñe wa	di	u titilidza
ra	mudzia u	lu	tshisekene
nya	mudzia u	ku	tshipufhi

Duvha:

Mutshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangi, zwi
fhambana ngauri i t̄umiwa magumoni
a maipfi uri i shandule zwine maipfi
a amba. Tsumbo: mutshila -fulu u
amba u kalula ha zwithu.

Kha ri ite
nyito

Lavhelesani tsumbo. Hu bvelela mini
musi ni tshi t̄uma mutshila kha mudzi wa
ipfi? Ipfi l̄iswa l̄i vho amba zwifhio?

Mudzi wa ipfi
dakalo

Mutshila
fulu

Mitshila i tevhelaho i amba mini? Tagedzelani mitshila kha
l̄inwe na l̄inwe ja maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

gumofulu   ndoulume   khulukadzi   malume
mbudzana   mukukulume   sindela
vhalisa   todana   budzwana
shangoni   nguluzwana   vhonani   rengela
rungisa   vhidzana   gukulume   kilasini
fhatulula   lumiwa   mułulume   mudini

Mitshila iyi i amba mini?

Mutshila	Thalutshedzo
lume	tshiduna
ana	tshiłuku/u itana nyito
fulu	kalula/zwinzhi
kadzi	tshisadzi

Mutshila	Thalutshedzo
isa	itisa/thusa
ela	itela
ulula	dovholola
ni	fhethu

Kha ri
ñwale

Tumani mitshila kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

1. Bulasini ya Malume hu na phambo nnzhi na <u>mikuku</u> miraru.	2. Ro vha ro dzula <u>kilasi</u> ____ yashu musi ri tshi pfa phosho khulu.
3. Ndi pfa ndo dala <u>dakalo</u> ____ musi ndi tshi ni ñwalela luñwalo ulu.	4. Mme ashu vha khou ri <u>bika</u> ____ zwiliwa zwa u difha.
5. Tshikolo tshi tshi bva Mandu na <u>nne</u> ri do <u>shuma</u> tshuñwahaya.	6. Hu pfi <u>khulu</u> ____ ndi kholomo ya tsadzi.
7. Tshivenđa tshi ri khali ya u <u>shulula</u> ____ a i fani na yo bikaho.	8. Ro ya vhugalaphukha ra vhone <u>ndou</u> ____ nthihi na tsadzi nnzhinnzhi.
9. <u>Nwedzi</u> ____ a hu na mufhe.	10. Mudededzi washu vha ri mułu u no mela mađini ndi mułu ____ .
11. Ñwana wa mbudzi ndi <u>mbudzi</u> ____ .	12. Ra t̄anganyisa mbalo nnzhinnzhi hu swika hune ra wana <u>gumo</u> <u>ladzo</u> ____ .

1 lume, 2 ni, 3 fulu, 4 ela, 5 ana, 6 kadzi, 7 lume, 8 ni, 9 ful, 10 lume, 11 ana 12 fulu.

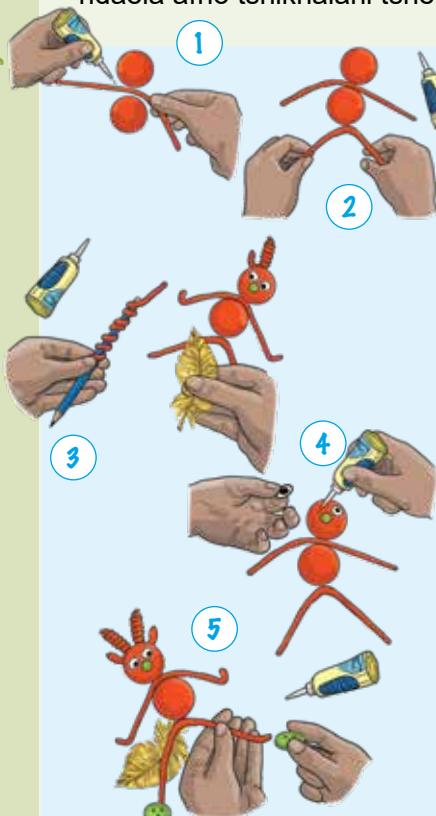
Nangani maipfi mararu e a talelwaha nga fhasi a no bva kha nyito yo fhiraho ni a shumise mafhungoni mararu.

<input type="text"/>
<input type="text"/>

Itani zwikhokhonozwitshini

Kha ri ite nyito
Lavhelesani nyolo dzine dza sumbedza kuitelwe kwa zwikhokhonono izwi. Musi ni kha tshigwada, wanani uri ni tea u shumisa zwithu zwifhio kha u vhumba vhatshini avha. Ni kone u የwala ndaela afho tshikhalani tshe na የnewa

Kha ri የwale

Zwino የwalanuri ni ዓ ita mini nga matheriał aya ni tshi katela na dziphomphom.

Zwine na tea u vha nazwo

- ✓ Guļuu ya Bostik
- ✓ Zwifhuṭabibi zwa 3
- ✓ Pomphom dza 2 dza saizi ya vhukati (vhuphara ha 4 cm)
- ✓ Phomphom ṭukhu
- ✓ Małomaruđwa a 2
- ✓ Muthenga wa u ita mutshila
- ✓ Gunubu dza 2 dza u ita khando dza milenzhe

Kuitelwe kwa phomphom

- 1 Olani zwitendeledzi zwiḥulwane zwivhili, zwi no fana kokotolo, kha tshipiđa tsha khadibodo. Zwi gereni.
- 2 Olani zwitendeledzi zwiṭuku zwivhili nga ngomu ha zwitendeledzi zwiḥulwane. Zwi gereni, u itela uri zwitendeledzi zwaṇu zwiḥulwane zwa khadibodo zwi vhe zwo no vha na mabuli vhukati.
- 3 Nambatedzani zwitendeledzi izwi zwivhili, ni zwi pombe nga wuļu ya ṭađa i tshi fhira kha buli ya tanda i tshi mona na zwitendeledzi nga nnđa u swika zwo no tandiwa tshoṭhe. Ni nga shumisa vhutambo vhuvhili kana vhuraru u itela u pomba zwitendeledzi nga u ṭavhanya.
- 4 Ni tshi shumisa tshigero tshi no fhira, gerani wuļu memeni dza zwitendeledzi izwi zwivhili.
- 5 Serisani tshipiđa tsha wuļu vhukati ha zwitendeledzi izwi zwivhili ni vhofhe zwi khwaṭhe. Zwino bvisani zwitendeledzi.

Ndi Ძwa ndi tshi khou ita mini?

37

Dadzani watshi kha zwifhinga zwo fhambanaho zwa ḋuvha ni kone u ola tshifanyiso tshi no sumbedza zwine na Ძwa ni tshi ita.

Tsha u thoma nga

ndi

Tshi tevheleho nga

ndi

Nga murahu nga

ndi

Ho no vha fhaļa nga

ndi

Musi i sa athu rwa

ndi

Tsha u fhedzisela nga

ndi

Kha ri
ħwale

Zwino shandulani tshati iyi i vhe mafhungo a no ɻalutshedza zwine na
Ძwa ni tshi ita kha ḋuvha.

U ካውላ ለህንወል ለዋ ቤት ለመስጠት የሚያሳይ

Kha ri
ñwale

Nwalelani khonani yanu a no dzula doroboni iñwevho luñwalo ni tshi mu ramba uri a ñe khontsatini tshikoloni tsha vhoiwe. Ni tea u mu ñalutshedza zwidodombedzwa zwoñhe malugana na khontsatyi, tshifhinga tsha u thoma, ñuvha na deithi na hune tshikolo tsha vhoiwe tsha wanala hone. Ni tea u laedza uyu khonani yanu ndila. Izwi ni ño zwi ñwala kha siatari li tevhelaho.

Nıwalanı díresse yarın hafıha.

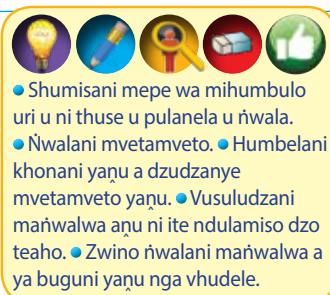
Nwalani deithi hafha.

Nwalani theshano yo teaho hafha.

Nwalani magumo hafha.

Nwälani dzing lanu hafha.

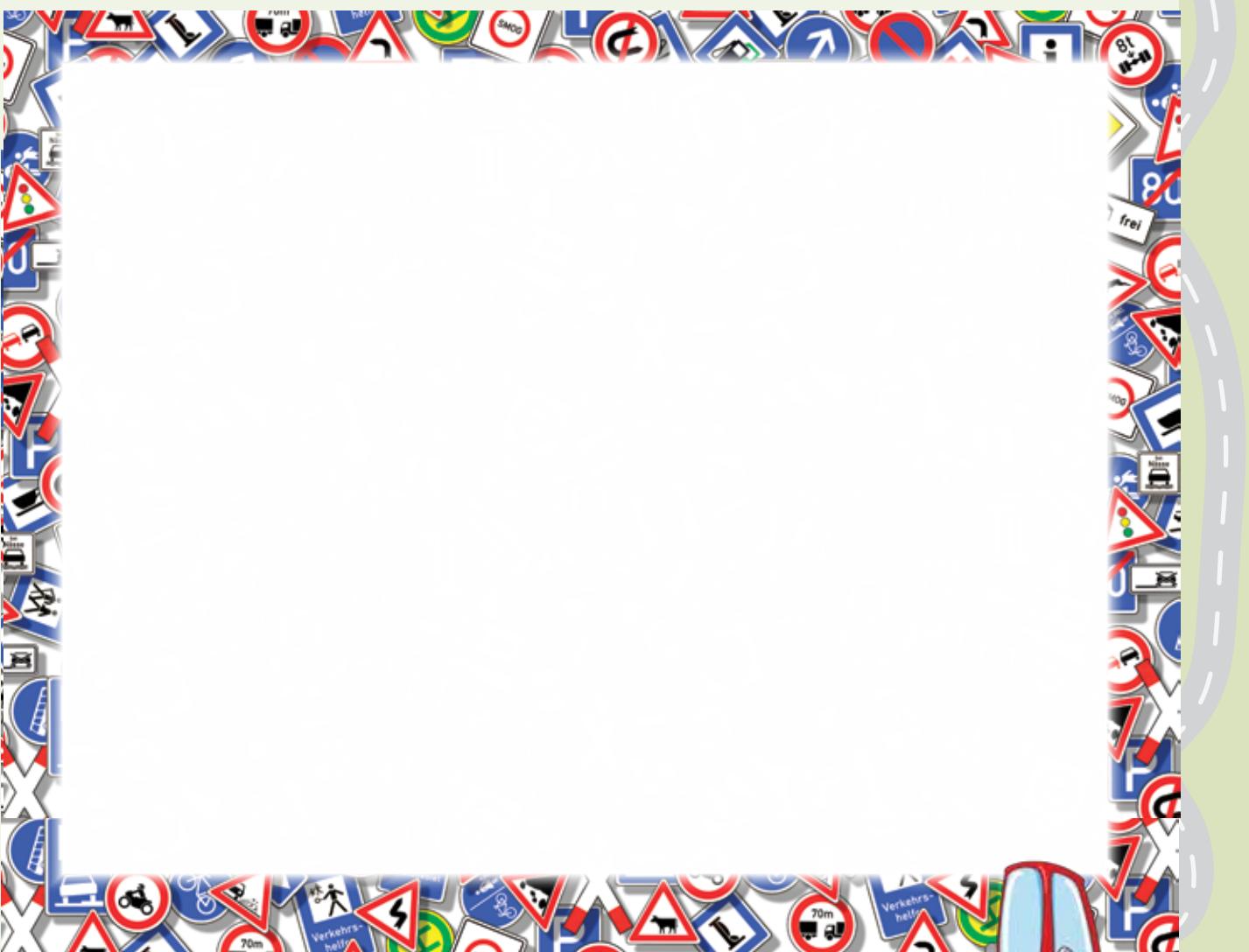
Deithi:

Kha ri
ite nyito

Olani mepe wa u sumbedza ndila ya u bva huñwe fhethu
(hayani ha hañu, vhuimabisi, vhengeleni) i tshi ya tshikoloni tshañu.

Kha ri
ñwale

Zwino ñwalani masia o fhambanaho.

Vhoṇefhongo, maiti na zwiitwa

Kha ri
ñwale

Malindi o nwa tie.

Vhalani mafhongo aya ni na khonani yanu.

Talelani vhoṇefhongo nga **muvhala mutswuku**. Nefhongo ndi muthu kana tshithu tshine tsha khou ita nyito. Talelani **jiiti** (nyito) nga muvhala **wa lutombo**. **Liiti** ndi lone nyito i re fhungoni. Talelani tshiitwa nga muvhala **mudala**. Hetshi tshipida tshi ri vhudza uri nyito i kwama nnyi kana mini.

Zwimange zwi pandamedza
mbevha.

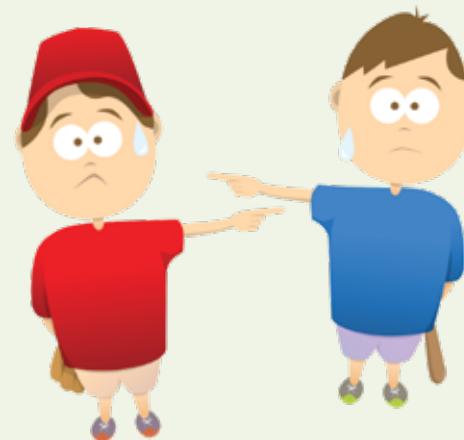
Ann u takalela Ntakadzeni.

Vho Guga vho fhisa ñama.

Mutukana o pwasha fasiṭere.

Musidzana o leledisa khaithi
yawe.

Riñe ro baka khekhe.

Wanani ni talele maiti mafhungoni aya, ni
kone u tangedzela zwiitwa.

O pwasha fasiṭere

U ḥamba tshifhaṭuwo ḫuvha jiñwe na jiñwe.

Sankambe tsha thoma mbambe.

Bisi yo lenga u swika.

Vha kiłasi ya Gireidi 6 vho ḥavha muri.

Ann o ñwala imeiļi.

Zwino lavhelesani mafhongo aya. Talelani
nefhongo na **jiiti**. Mafhongo aya ha na zwiitwa.

Maiti a si na zwiitwa a a
kona u shuma mafhungoni
a no amba.

U a vhala

Mmbwa i a edela.

Ri a ja.

Vha a shuma.

U a lila.

Vha a gidima.

Tshimange tshi a hona.

Gungwa ḥo ḥupela.

Duvha:

Vhalani mafhundo a tevhelaho nga vhuronwane. Talelani **nefhungo nga muvhala mutswuku**, **jiiti nga wa lutombo na tshiitwa nga mudala.**

Ann o fhindula mbudziso nnzhi kīlasini ḥamusi.

Mandu o hadzima penisela yanga.

Ntakadzeni o posa bufho ḥa bammbiri tuyani!

Khaladzi anga u khou vhala bugu ya ḥaiburari.

Mme anga vha khou bika tshitshuu.

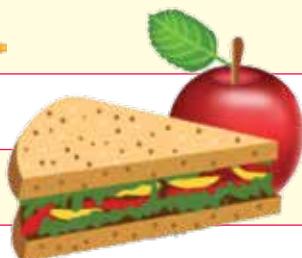
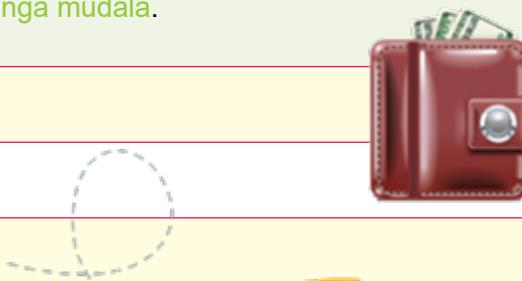
Ndi khou thetshelesa radio.

Yoo! Ndo xedza founu yanga!

Tshifhanggo tsho rwa fasiṭere.

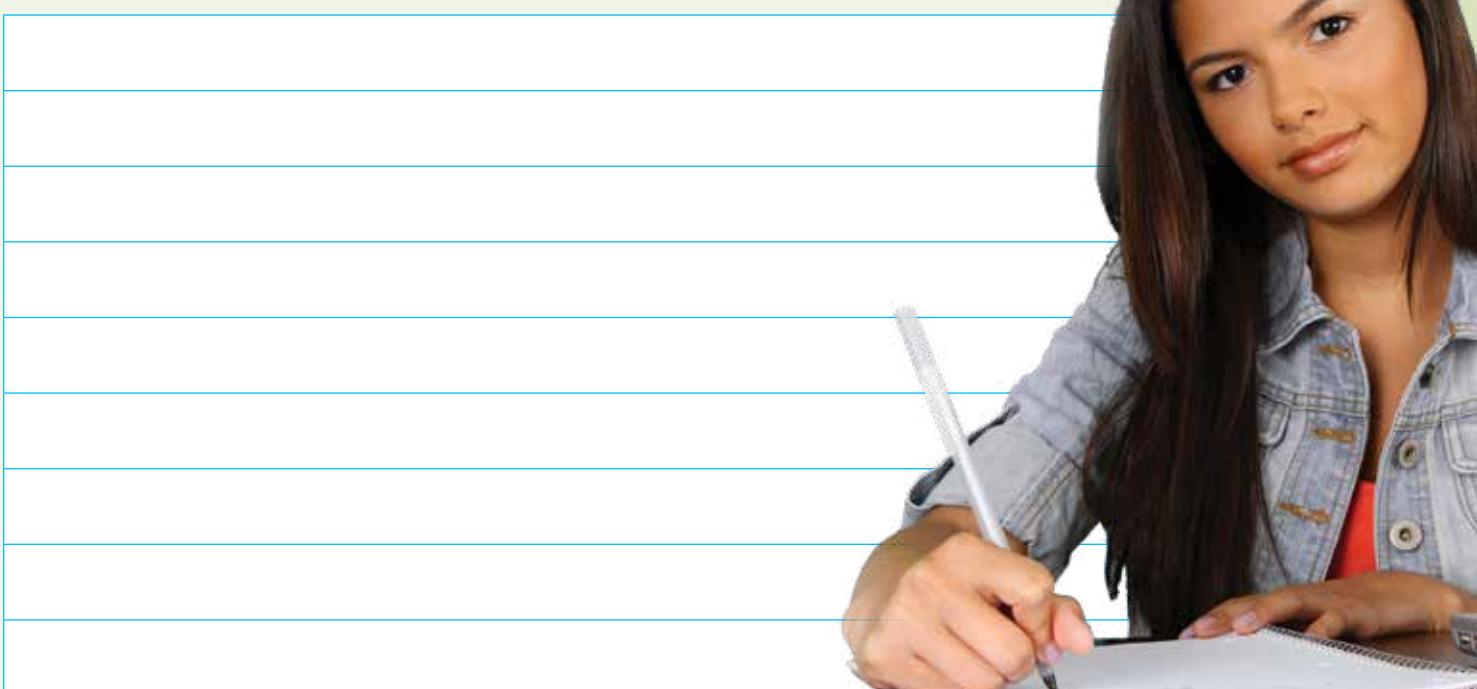
Ndi na R10 tshikwamani.

Ndo ḥa sangwetshi nga ḥantshi.

Ndo ḥa sangwetshi nga ḥantshi. Zwino ḥwalani mafhundo a inwi muṇe.

Kha ḥihwe na ḥihwe talelani **nefhungo nga muvhala**, **jiiti nga wa lutombo na tshiitwa nga mudala.**

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri vhale

Maipfi a re **tsumbandila**
kana a re **thoho** a
wanala nga n̄tha
ha siatari a ni
vhudza uri maipfi
a u thoma na a
u fhedzisela kha
siatari ligede ndi
afhio.

Ipfī **la** u thoma
lo swifhadzwaho
li pfi ndi **ipfi la u tala**. Ipfī **la** u **tala**
li ganndisiwa lo
swifhadzwa.

Nga fhasi ha ipfi
la u tala hu na ipfi
lo n̄walwaho nga
malederedanzi
la swifhadzwa li
tshi sumbedza
lushaka lwa
thinwaipfi na u
sumbedza uri ipfi
li kha vhuthihi
kana vhunzhi.
Li ri vhudza uri
ipfi ndi dzina, **liiti**,
litanganyi, nwz.

Dikishinari i ri vhudza thalutshedzo dza maipfi nauri a buliwa nga ndilade.
Maipfi a dikishinari o vhekanywa a tshi tevhekana nga ngona ya alifabethe.

henefha

a

henefha

LiDADZISI Henefha li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi do ima henefha nda lindela.

henefhalā

LiDADZISI Henefhalā li shumiswa kha u amba fhethu he zwithu zwa vhuya zwa bvelela kana u wanala hone.

Ndo i wana henefhalā he na vha no i sia hone.

Hh

henefhano

LiDADZISI Henefhano li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

Ndi henefhano he nda i wana no i vhea hone.

hetshi

LiSALA Hetshi li shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina la kilasi ya 7 tshi re kha vhuimo ha u thoma ha masumbi. Hu re tsinitsini na muambi.

heyō

LiSALA Heyo li shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina la kilasi ya 9 tshi re kha vhuimo ha vhuvhili ha masumbi.

Heyo bugu ndi yanga

hingo

LiSALA Hingo ndi vhurala (tshitiretscha) tshe tsha vha tshi tshi shumiswa musalaula tsha u hwala mulwadze kana mufu.

Ro vha vhona musi vha tshi fhira vho hwala mufu nga **hingo**.

hobalala

LiITI 1 Hobalala zwi amba u kokodzela thumbu ngomu.

Imani no **hobalala** uri ni kone u gunubedza gunubu zwavhuđi.

LiITI 2 Hobalala zwi amba u hwetekana ha thumbu yo dzhenera ngomu zwi tshi itiswa nga ndala.

Zwa konđa lwe a vho tshimbila o **hobalala** nga ndala a tshi pepeleka.

v

w

x

y

z

ifa

LiSALA Ifa li amba thundu, thakha kana ndivho ye muthu kana vhatu vha sielwa nga muñwe muthu o lovahao.

Vho mu siela ifa ja madanga a kholomo na mbudzi.

ila

LiSALA Ila ndi lisala lisumbi li no sumba vhuimo hune tshithu tsha dzina la kilasi ya 4 na 9 la vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuña u bva kha muambi.

Miri ila ndi ya malume Vho Mamatho. Kholomo ila ndi ya mboho.

ili

LiSALA Ili ndi lisala lisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina la kilasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma. Hu re tsinitsini na muambi.

Lidu ili lo naka vhukuma.

ilo

LiSALA Ilo ndi lisala lisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina la kilasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuvhili u bva kha muambi.

Lidu ilo lo naka vhukuma.

Kholomo ino ndi ya mboho.

ima

LiITI 1 Ima li amba u vha fhethu huthihi hu si na u ya phanda na murahu.

Ndo ima ndo lindela u pfa vhone.

imba

LiITI 1 Imba li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi li tshi ita miungo.

A tshi imba zwi a takadza vhukuma ngauri u na ipfi lavhudzi.

imbana

LiITI Imbana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi tshi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itana nyito i no fana, ya u imba.

Vhoiwe na ita zwa u **imbana** ni do bva ni tshi lwa.

imbanani

LiITI Imbanani ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vha ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo. Vha tshi khou itana iyi nyito nga ndila i no fana.

Inwi vhana **imbanani** ri vhone uri ndi nnyi a no kona.

imbani

LiITI Imbani ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri uyu muthu o newa ndaela ya uri a ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo.

Vhoiwe **imbani** ni tshi sumbedza uri no takala

imbela

LiITI Imbela ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa musi muñwe muthu a tshi khou itela muñwe muthu nyito ya u imba.

Ro vha ri tshi khou **imbela** vhakalaha luiimbo.

imbelana

LiITI Imbelana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itelana nyito i no fana, ya u imba.

Vhathu vha khou **imbelana** nyimbo dza u takadza.

imbelanani

LiITI Imbelanani ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo.

Vhathu vha hashu, **imbelanani** nyimbo dzi no takadza.

imbisa

LiITI Imbisa ji amba nyito ya musi muthu a tshi ita uri muñwe muthu kana vhañwe vhathu vha vule mulomo hu pfale ipfi kana maipfi ji/a tshi ita miungo.

Vhaja munna a vha koni zwone u **imbisa**. Na u wina vho wina.

imbisana

LiITI Imbisana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itisana nyito i no fana, ya u imba.

Vhana vha khou tamba vha tshi **imbisana** zwidade.

imbisanani

LiITI Imbisanan ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala maipfi a tshi ita miungo.

ino

LISALA Ino ndi lisalalismibi ji no sumba hune tshithu tsha dzina ja kilasi ya 4 na 9 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **ino** ndi ya malume Vho Mamaño. Kholomo **ino** ndi ya mboho.

iyo

LISALA Iyo ndi lisalalismibi ji no sumba he tshithu tsha dzina ja kilasi ya 4 na 9 ja vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **iyo** ndi ya malume Vho Mamaño. Kholomo **iyo** ndi ya mboho.

Thalutshedzo i amba nga zwine ipfi ja amba. Musi ipfi ji tshi amba zwithu zwi no fhira zwivhili, thalutshedzo dzaļo dzi a nomboriwa. Lavhelesani thalutshedzo ya hobalala.

a

b

c

d

e

f

g

h

li

j

k

l

m

n

o

p

q

r

s

t

u

v

w

x

y

z

Dziñe
thalutshedzo dzi
na tsumbo ya
fhungo line ja
sumbedza uri ipfi
ji shumiswa nga
ndilade.

Vhusiku vhu no mangadza

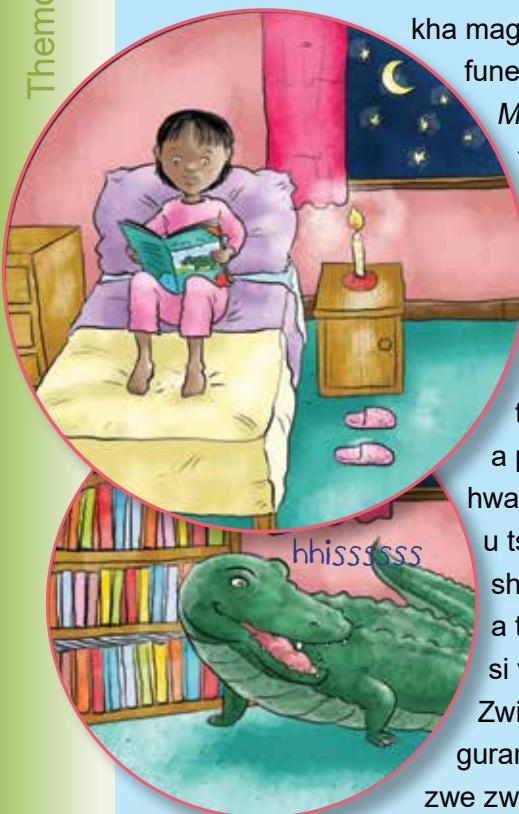

Kha ri ambe

Kha ri vhale

- No no vhuya na vha na tshikandeledzi (muloro u no ofhis)?
- No vha ni tshi khou lora mini?
- No no vhuya na lora nga tshiñwe tshithu tshi no bva buguni ye na vha ni tshi khou i vhala?

Vhusiku vhuñwe Lindiwe o vha o ganama kha mmbete a tshi khou vhala nga ngweña kha magazini une a u funesa, "National Animal Magazine". Musi a sa thu edela a vhea magazini kha shelefu ya bugu, tsini na muñango wa bafurumu nga nn̄da. Nga vhuya vhusiku, a tshi khou ya bafurumu a pfa muungo u no hwasa u tshi ri, sssss, u tshi bva thungo ya shelefu ya bugu. O vha a tshee na khofhe lwe a si vhe na ndavha nazwo. Zwino tshiñthopho tsha guranndā na magazini zwe zwa vha zwo vhwewa heneffo tsha thoma u tsukunya.

Tshiñthopho tsha mbo ñi wa guranndā na magazini zwa hasekana fhasi, na uña muungo wa tou ñaña zwino.

Lindiwe o balelwa u zwi kholwa: ho vha hu tshi khou bva kugweña ngomu shelefuni ya bugu ku tshi khou honedzela na u pfumbula. A ima heneffo he a vha e hone o oma. A lavhelesa ngweña i tshi khou kokovha i tshi tingatenga heneffo kamarani. I nga a si kale yo bva madini. Muvhili wayo wothe wo vha u tshi khou

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri marivalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni ño vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfelesi phara iyi, i vhaleleni ñha.

phopha mađi lwe ha sala hu na tivha fhasi. Ngweña ya dovha ya ita uña muungo wayo i tshi dzungudza thoho na mutshila zwi tshi ya ngei na ngei. Ya a ñama mulomo, lwe Lindiwe a tetemela a tshi vhona maño o ita muduba mulapfulapfu.

Magazini wa "National Animal Magazine" wo vha wo lala fhasi heneffo tsini na ngweña. Ho vha hu na tshiñwe tshithu tsho khakheaho hafho fhethu. Lindiwe a u sedza magazini a zwi vhona uri tshifanyiso tshi re kha khavara tsho vha tshi si tsha fana na kale. Ñthani ha uri hu vhonale hu na ngweña khulukhulu khunzikhunzini ya mulambo, ho vha ho no sala khunzikhunzi fhedzi zwino! A doba magazini uña. Nga tshenetsho tshifhinga ngweña ya dzungudza mutshila wa ya wa thudza vasi ya mme awe ine vha i funesa zwipeđukwa zwayo zwa hasekana hothehothe. Lindiwe a shavhela kamarani yawe a handyamedza vothi. A dzula ñtha ha mmbete a tshi vho pfa e khwiñe. "Thamusuri hei ngweña i ñuwe, ndi khwiñe ndi tshi i ñea zwiliwa," a humbula ngauralo. A lavhelesa magazini ya "National Animal Magazine" ye a vha o i fara a ñivhudza uri, "Arali ngweña yo kona u swenda ya bva tshifanyisoni zwi amba uri na dziñwe phuka dzi nga zwi kona." A fhenda masiañari u vhuya u swika a tshi wana tshifanyiso tsha fulamingo (ñdadzji). "Aha, zwi nga vha ñama yavhudí ya ngweña hezwi," a tshi humbula. Phosho ye a

i pfa ya ita uri a thamuwe, a vhona mutshila wa ngwena u tshi khou fhanza vothi ja kamara yawe. A mbo di tjavhanya a dzhia tshiila tshifanyiso tsha fulamingo a tshi bvisa nga buli ji re kha vothi u itela u sumbedza ngwena zwiliwa zwayo.

Khathihi fhedzi ho vha ho no vha na fulamingo nnzhinnzhi dzi no khou babamela heneffo nda ha kamara yawe, vhudenzhe vhesekenesekene hu tshi khou sokou thamukana. Hu si kale fulamingo nthihi ya mbo di ngomu mulomoni wa ngwena fhelele, ha tevhela ihwe, iwe hafhu! Ngwena ya vhuya ya neta nga u ja zwiloni ya bonya mafo ya si tsha tsukunya.

Lindiwe a vula vothi nga zwiluku a sa iti phosho a swika a vhea ula magazini phanda ha ninga ya ngwena. "Ndi khou tou humbel," a hevhedza, "humelai hayani ha hau." A dodoma a tshi humela kamarani yawe a tolela nda nga buli ji re kha vothi. A tshi sedza a vhona ngwena na fulamingo

zwi tshi khou humela buguni ya magazini.

Nga matsheloni vhabebi vhaweha mu vhudzisa uri khezwi fhasi hu na madji, uri vothi jo pwashiwa nga nnyi, uri vasi ine mme awe vha i funesa khezwi yo pwashea zwipedukwa zwayo zwe hasekana hothe. Lindiwe ha ngo divha uri a ri mini.

Franz Hohler

(Tsho pambiwa kha PIRLS).

Kha ri ite nyito

Mafhungo a re afho fhasi a amba nga zwe zwa bvelela tshiotorini tsha Lindiwe. Kutevhokanele kwao kwo khakhea. A nomboreni u itela uri a tevhokane nga ngona. Ro nombora maewe u itela u ni thusa.

	Nga vhuya a ya bafurumu.
	O pfa ngwena i tshi ita muungo na u dzungudza thoho yayo na mutshila.
2	A ya u edela.
	A dikhiinetshela kamarani yawe ya u edela.
	A wana tshifanyiso tsha fulamingo (ndadzi).
	Ngwena ya ja fulamingo.
9	Ngwena ya edela.
	Fulamingo dza fhufha dzi tshi bva kha tshifanyiso.
1	Lindiwe o vhala "National Animal Magazine" a u vhea kha shelefu ya bugu

Manwe hafhu a ngwena

Kha ri
nwale

Vhalani hafhu nganetshelo ya “Vhusiku vhu no mangadza”, ni kone u fhindula mbudziso.

Tshithu tshe tsha thoma u sumbedza uri zwithu a zwi khou tshimbila zwavhuđi ndi mini?

a	Tshīthopho tsha guranna tsho thoma u tsukunyea.
b	Lindiwe a vhona tshifanyiso tshe tsha vha tshi kha khavara ya magazini tshi si tsheho.
c	Vothi ja kamara yawe lo vha lo pwashiwa.
d	Lindiwe o pfa muungo u no hwasa.

Vothi ja kamarani ya u edela lo pwashea nga ndilade?

a	Lo fhanziwa nga mutshila wa ngwena.
b	Vasi mme awe yo li rwa.
c	Mulomo wa fułamingo (ndadzi) wo li pwasha ngauri u a fhira.
d	Lindiwe o handyamedza vothi lwe ja pwashea.

Ngwena yo bva i ngafhi?

a	Bafurumu.
b	Kha khvara ya magazini.
c	Fhasi ha mmbete.
d	Mulamboni wa heneffo tsini.

Ndi maipfi afhio a no ri vhudza uri Lindiwe o vha o tshuwa?

a	O ima o oma
b	O vha a sa kholwi
c	O pfa o no vha khwięe
d	O pfa muungo u no hwasa

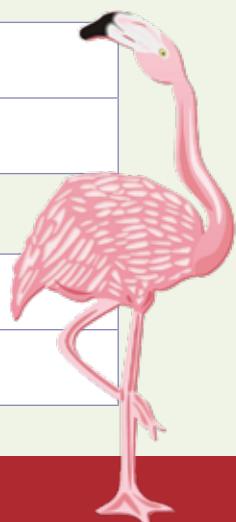
Ndi nga mini Lindiwe o humbula uri ngwena i khou ḥodou u mu huvhadza?

a	Yo vha yo sema maño.
b	Yo ita muvumo u no hwasa.
c	Yo thoma u kuma na u pfumbula.
d	Yo dzungudza mutshila wayo u tshi ya ngei na ngei.

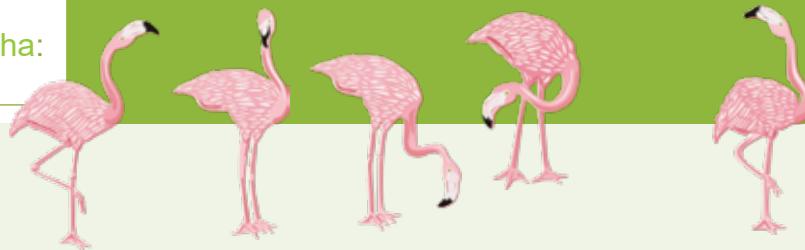
Ndi nga mini Lindiwe u vhidza fułamingo uri dzi bve kha magazini?

Bulani zwithu zwivhili zwe magazini wa thusa Lindiwe ngazwo.

Duvha:

Maipfimawsa

Ni vhona u nga tshitiori tsha ngwena tsho vha tshi muloro wa Lindiwe?
Neani tshithu tshi no tanziela uri wo vha u muloro.

Zwino neani tshithu tshi no tanziela uri wo vha u si muloro.

Maitimapfukeli

Maitimapfukeli ndi maiti ane a sumbedza vhushaka vhukati ha nefhongo na nyito. A ri vhudza zwine nefhongo a khouta. A anzela u vha maiti mahulwane kha fhungodavhi kana fhungoni nahone a a kona u shandulwa ho sedzwa dzina. A shumiswa fhedzi kha tshifhinga tsha zwino na kha tshifhinga tsho fhiraho. Lavhelesani tsumbo khedzi.

Kha ri nwale

Vhalani mafhongo ni talele maitimapfukeli othe.

Ni kone u tangedzela muthu kana tshithu tshine tsha khouta nyito. Maipfi ayo a nga vha madzina kana masala.

Małodzi u ya hayani nga masiari. Ni a kona u zwi vhona uri liti lipfukeli ndi u ya ngeno dzina hu 'Małodzi'.

Małodzi o ya hayani nga masiari.
Afha nyito (liti) lo shanduka ngauri ili fhungo li kha tshifhinga tsho fhiraho.

Ndi ya suphamakete.	U nwa mafhi
U ya bambeloni.	Vha talela mutambo.
Vho ya tshitiediamu.	Ndi namela baisigiri
Ni tamba bola.	U buratsha mavhudzi awe
Ndi vhala bugu	U ya tshikoloni nga u gidima.

MUDEDEDZI : Tsaino

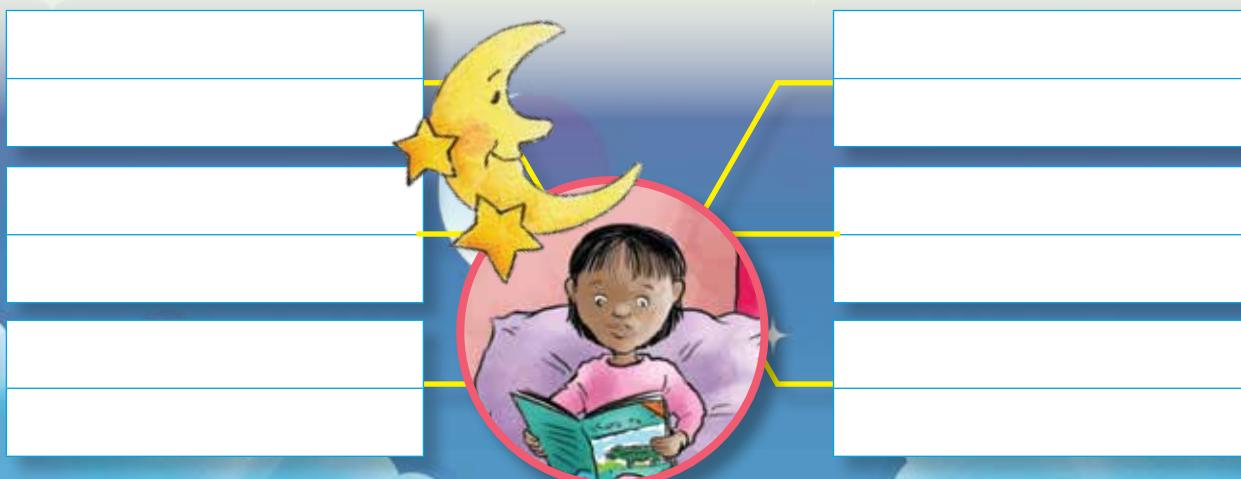
Duvha:

Litambwa

- Itani litambwa line khalo na sumbedza Lindiwe a tshi khou vhudza vhabebi vhawé uri ho bvelela mini.
- Ni vhona u nga vhabebi vha do tenda zwine a khou vha vhudza?
- Sumbedzani uri Lindiwe u zwi itisa hani uri vhabebi vhawé vha tende zwine a khou vha vhudza zwa uri ndi nga mini fhasi hu na tivha ja mađi, uri vasi ya mme awe yo pwashiwa ngani nauri ndi ngani vothi ja kamara yawe li na buli. Sikani magumo a litambwa ijo.

Lavhelesani itsho tshiṭori hafhu. Sedzesani mvumbo ya Lindiwe. Humbulani nga zwithu zwothe zwe a ita a tshi lingedza u dilamukisa kha ngweña. Dzhenisani maṭaluli a u ḥalutshedza mvumbo yawe. Musi no no fhedza, ñwalani ni tshi amba uri ni vhona u nga ndi muthude.

Zwino shumisani maṭaluli kha u ñwala ngaganyamvumbo ya Lindiwe.

Duvha:

Itani pulane ya u ñwala ḥhalutshedzo ya muloro kana tshikandeledzi tshe na vhuya na vha natsho. Shumisani mepe wa mihumbulu kha pulane yanu.

Thoho yanu ya mafhungo ndi: “**Madekwe ndo lora...**” Dzhenisani mihumbulu yanu mihiwlwane kha mepe wa mihumbulu. Bulani uri no ita mini ni sa athu edela, ho bvelela mini muloro nauri wo fhela hani. Bulani uri no dipfa hani musi muloro u vhukati.

No vha no tshuwa? Musi no no fhedza, ni do tea u ñwala phara tharu kana nna nga muloro wañu. Ñwalani ḥhalutshedzo yanu kha bammbiri ja mvetamveto. Humbelani khonani yanu uri a sedze arali zwe na ñwala zwi zwone. Ni do ñwalulula mushumo wañu wo kuna matshelo kha bammbiri ja u shumela li no khou tevhela.

Musi ndi tsni karuwa.

5

Zwe nda ita ndi sa athu edela.

1

Kufhelele kwa muloro.

4

Madekwe
ndo lora...

Kuthomele kwa
muloro.

2

Vhuñipfi hanga muloro u vhukati.

3

- Shumisani mepe wa mihumbulu uri u ni thusi u pulanelu u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Vusuludzani mañwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Ñwalani hafhu maanea aṇu nga vhudele afho tshikhalani tshe na ḥewa.

Madekwe ndo lora ...

Duvha:

A large, wavy frame with a dark blue background featuring white stars and a crescent moon at the top right. The frame contains 20 horizontal blue-lined writing lines.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri
ñwale

Nwalani tsenguluso ya bugu i no pfi "Vhusiku vhuñwevho".

Dzina la bugu	
Muñwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshiñori?	
Fhethuvhupo Itshi tshiñori tshi bvelela ngafhi,lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshiñori itshi ndi vhonnyi?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwa?	
Thero Tshiñori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshiñori itshi ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipida tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhuñdisa tshiñorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshiñori kha khonani yanu?	

Duvha:

Zwi re ngomu

Zwo ንwalwaho

- 2 Mihumbulo ya mudzudzanyi
- 4 Tshikolo tsho bva!
- 8 Haikhani ni vhe na mutakalo wavhuđi
- 10 Khungedzelo – mulaedza wo dzumbamaho
- 12 Mureili wa thekhisi – tshipida tsha 4
- 14 U vhavhalela vhupo
- 16 Maňwalo – bvisani zwi re khanani
- 18 Vhomułuku – tshiżori tsha Afrika Tshipembe
- 22 U nwa kha hu iledzwe
- 24 Fhethu ha khwiñe ha u dala

Kha ri
ńwale

Ngoho kana khumbulelwa

Lavhelesani mutevhe wa atikili dza magazini. ንwalani uri atikili idzi ndi ngoho, khumbulelwa kana muhumbulo wa muthu.

2
4
8
10
12
14
18
22
24

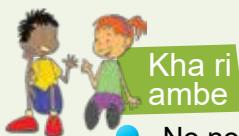
Maiiti a no shuma na zwiitwa na a sa shumi na zwiitwa ndi mini?

Maiiti a no shuma na zwiitwa ha na zwiitwa zwi no itwa nyito khazwo.	Maiti a sa shuni na zwiitwa ha ḥodi zwiitwa zwa u ṭanganedza nyito.
Tangedzelani ni <u>talele</u> tshiitwa fhungoni liñwe na liñwe.	Tangedzelani liiti li re fhungoni liñwe na liñwe.
Ndo baka khekhe.	Tshiñoni tshi a lila.
Ro namela baisigiri dzashu.	Ndo sea.
O sudzulusa ḥafula.	Ndo lila.
O ola tshifanyiso.	Bugu yo wa.
Mutukana o raha bola.	Duvha ḥo kovhela.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

- No no vhuya na pfa nga ha Vho Nelson Mandela?
- Ndi vhañwe vhathu vhafhio vha re na bvumo vhane na vha ñivha?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḫoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siatari wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.
- Musi ni tshi khou vhala
- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleleni nthā.

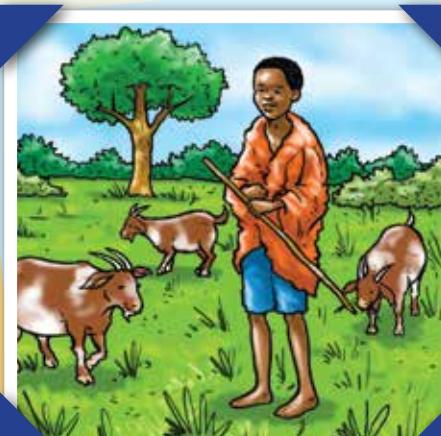
Nganeavhutshilomuñe ndi mini?

Nganeavhutshilomuñe ndi nganea ine muthu a ñwala nga vhutshilo ha muthu we bugu ya ñwalwa yo disendeka ngae. Muñwali u dzula e ene muanewa muhulwane tshifhinga tshoñhe. Nganeavhutshilomuñe i amba nga vhutshilo ha muñwali. Kha bammbiri ili ja u shumela ni ño vhala nga tshipida tsha nganeavhutshilomuñe i no bva buguni i no ñivhea ya The Long Walk to Freedom nga Vho Nelson Mandela. Ro i leludza u itela uri i vhalee zwikoloni.

Kha ri vhale

Dzina ĥanga ndi Nelson Mandela. Ndo bebwā kha muñana mułuku wa Mvezo ngei kha ja Eastern Cape nga ja 18 Fulwana

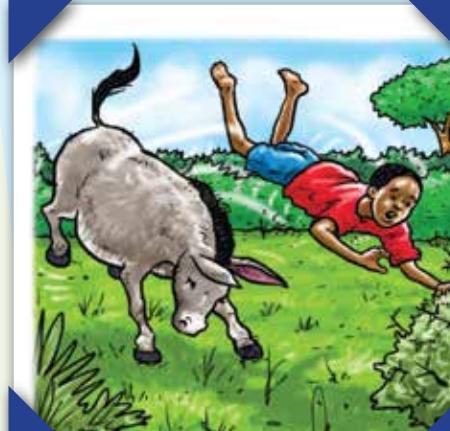
1918. Khotsi anga vho vha vhe khosi.

Vho nthina dzina ja Rolihlahla, līne nga Tshixhosa ja amba uri "mifhirifhiri". Ndo vha ndi tshee mułuku vhukuma ndi na ñwaha muthihi kana mivhili, musi muñ wa hashu u tshi pfulutshela Qunu. Mađuvha anga ngei Qunu o vha a madakalo. Musi ndi tshi kha ñi aluwa ndo vha ndi tshi lisa nngu na mbudzi dza hashu.

Ndo vha ndi tshi tambo na khonani dzanga masimuni. Ra bambela milamboni. Ri tshi ja mitoli i taptelaho, ine ra tou i rafha phakhoni. Ndo vha ndi tshi dzulela u ḫogomela uri ndi si luñwe nga ñotshi. Ro vha ri tshi dzula kha mbaba dza matombo mahulu u swika miñana yashu i tshi rema ra wana ri sa tsha kona na u dzula. Ndo vhuya nda lingedza u namela donngi nahone ndi tshi khou ña nazwo zwavhuñi u swika donngi i tshi mposa tshiñakan tsha mipfa. Musi ndi tshi vha na miñwaha ya sumbe, khotsi anga vho nnyisa tshikoloni tsha tshiñasini. Ndo vha ndi muthu wa u thoma kha muñ wa hashu we a ya tshikoloni. Khotsi anga muñango wa tshikolo vho vha vha

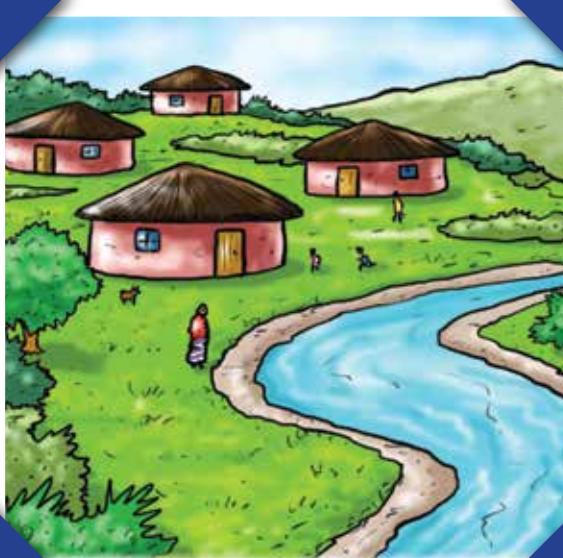
sa u ñivha sa vhañwe vhatukana vha Qunu, ndo vha ndi tshi fuka nguvho fhedzi yo pombedzwa kha shaña ya hakedzwa kha khundu. Ro vha ri tshi ambara zwiambaro zwavhuñi ri tshikoloni fhedzi ha hashu ro vha ri zwisiwana vha sa koni u nthengela zwiambaro zwa tshikolo.

Khotsi anga vha dzhia vhurukhu havho vha vhu gera kha magona. Vha ri ndi vhu ambare, nda vhu ambare, ha ñodou nndingana fhasi, naho khunduni ho vha vhu vhuhuluhulu. Khotsi anga vha kona u dzhia thambo vha vhofha vhurukhu kha khundu. Fhedzi nda dihudza nga u ambara vhurukhu uho.

Duvha:

Tshikoloni, mugudisi wanga vha mpha dzina liswa la Nelson. Idanu tou humbula ni tshi khou rinwa dzina liswa ni na miñwaha ya sumbe.

Ndo vha ndo takala tshikoloni na hayani. Mme anga vho vha vha tshi nnyanetshela zwitiori zwa kale. Ndo guda zwinzhi kha zwitiori zwavho. Vho mpfunza u vha na vhuthu kha vhathu.

Khotsi anga vho mpfunza u vha na vhuhali. Nda todou vha muhali na u vha na vhuhali sa vhone. Ndo vha ndi tshi tama nga maanda uri ndi nge vhone. Nda

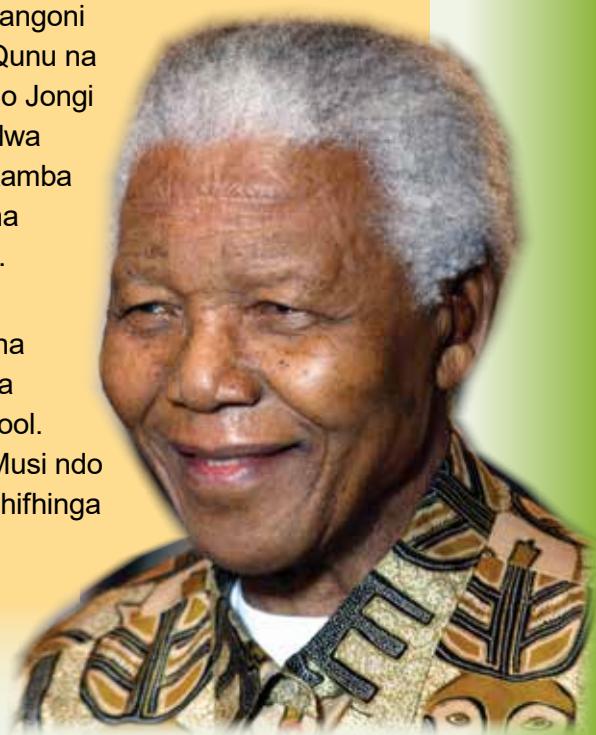
dodza miora kha thoho uri ndi vhe na mmvi u fana navho. Ndo vha ndi tshi vha funa khotsi anga.

Hu si kale, musi ndi na miñwaha ya tahe, vhutshilo hanga ha mbo di shanduka tshothe ngauri khotsi anga vho mbo di lovha. Nda paka zwithu zwi si gathi zwe nda vha ndi nazwo nda tuwa na mme anga ra ya haya hanga huswa. Zwo vha zwi tshi vhavha u pfuluwa Qunu. Nda rembuluwa nda sedza murahu hayani nda elelwa na dakalo line nda khou li furalela. Nda sedza nnudu na vhathu vhe vha vha tshi khou bvelaphanda na mishumo yavho. Nda sedza kudambo kwe nda vha ndi tshi bambela na u tamba na vharwe vhatukana khakwo. Maço anga a sedza nnudu tharu dza hashu. Nda mbo dzhena ndilani, naho ndi sa koni u vcona vhumatshelo hanga hu khagala.

Nda ya nda dzula na Malume Vho Jongi ngei Mqhekezweni, kushangoni kwa tsini. Vho vha vhe khonani khulu ya khotsi anga. Ndo tuvha Qunu na mashaka anga a hanengei, fhedzi vhutshilo hanga na Malume Vho Jongi ho vha hu havhuđi. Nda tamba na rwana wavho, Justice, ra difhelwa vhukuma. Ro vha ri tshi namela bere, ra shuma masimuni, ri tshi tamba midavhini na u bambela mulamboni. Malume vha mpfara sa rwana wavho. Nda dzhena tshikolo tsha lufhera luthihi tsha henehfo tsini.

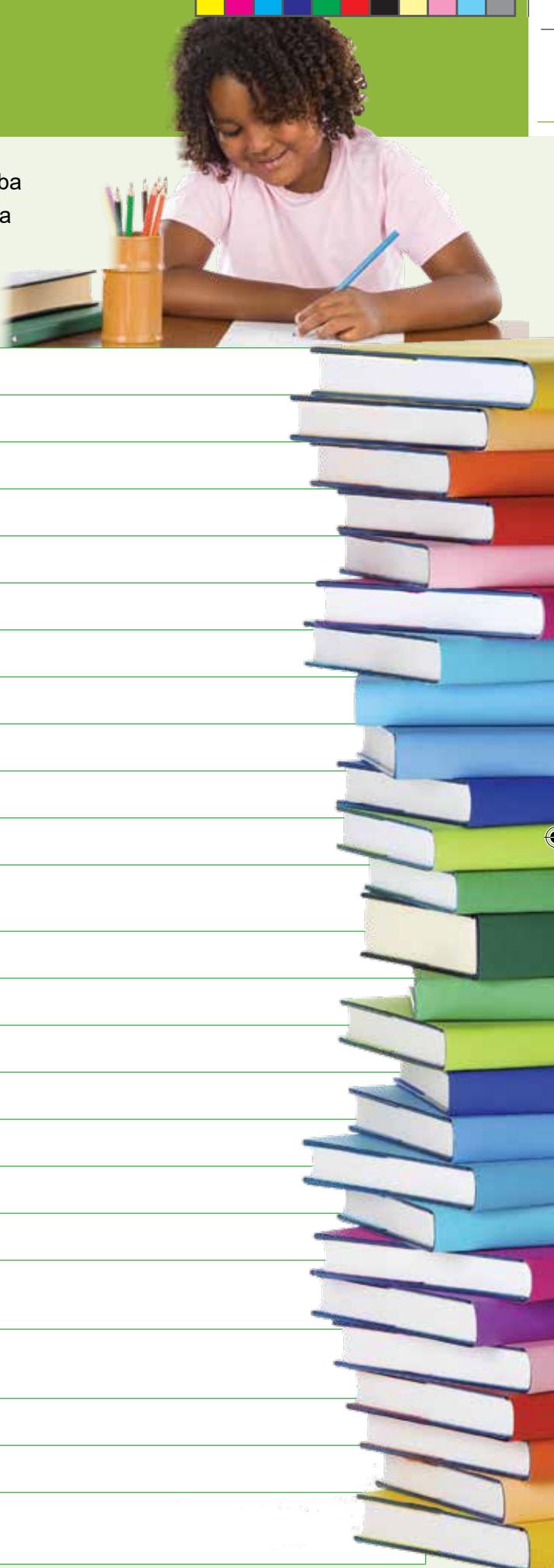
Musi ndi na miñwaha ya fumirathi, Malume Vho Jongi vha nnyisa Clarkebury School. U fana na khotsi anga, vho vha vha tshi funa na u tenda kha zwauri pfunzo ndi tshithu tshihulwane. Nga murahu ha miñwaha miraru nda ya nda dzhena tshikolo Healdtown High School.

Musi ndi henehfa ndo shuma vhukuma ndi tshi difunza lwa biko. Musi ndo no phasa ndo ya nda dzhena University of Fort Hare. Nga itsyo tshifhinga ndo vha ndo no vha na miñwaha ya fumbilithihi (21).

Kha ri
nwale

Ńwalani tsenguluso ya tshitori tshi no amba
nga vhutshilo ha Vho Nelson Mandela vha
tshee mułuku tshi no bva buguni ya Long
Walk to Freedom.

Dzina ja bugu	
Muńwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshitori?	
Fhethuvhupo Itshi tshitori tshi bvelela ngafhi,lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshitori itshi ndi vhonnyi?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwa?	
Thero Tshitori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshitori itshi ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipida tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhudisa tshitorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshitori kha khonani yanu?	

Duvha:

Ndi zwifhio zwine na takalelesa u vhala?

Kha ri
ambe

U swika zwino kha bugu ya mishumo iyi no no ṭangana na maňwalwa a tshaka dzo fhambanaho ane na lavhelelwa uri ni a vhale sa mugudi wa Gireidi ya 6. Zwitalusi zwa lushaka luňwe na luňwe lwa maňwalwa ane na takalelesa u a vhala ndi zwifhio? Rerani ngazwo ni kha tshigwada tshaňu. Musi no no fhedza, zwi neeni vhuimo zwi tshi ya nga u takalela haňu, ni tshi thoma kha 1 u swika kha 12. Ro dzula ro ni dzenisela dziňwe dza phindulo dzo teaho.

Lushaka lwa mawalwa	Zwitalusi zwa lushaka ulu lwa maňwalwa ndi zwifhio?	Vhuimo
Atikili dza gurannda <i>Mabammbiri a u shumela a 1, 3</i>	Tšoňo dza mafhundo, ndivhadzavhavhigi, tshi-fhingga tšo ſhirahō	
Ngano	Miledza na vhabvumbedzwa vha zwipuka vha re na mvumbo dza vhatħu.	
Phamfułethe		
Khungedzelo	Luambō lwa u kungedzela	
Maňwalwa a u kungedzela na u kwengweledza		
Matambwa kana mifhindulano		
Zwirendo	Luambō lwa maňwalwa, figara dza muambio, zwishumiswa zwa vħurendi	
Maňwalwa a u funza	U shumisa ndaela, na zwa u tou vħonwa	
Dayari	Tshifhingga tšo ſhirahō	
tsenguluso ya bugu		
Maňwalwa a mafhundo-matsivhudzi	Thimbanywa na kultele (kubikele/kubakele)	
<i>Nganeavħutshilomuňe Mabammbiri a u shumela a 4, 6</i>	Nganeavħutshilo i no anetsħelwa nga muňwali	

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsha **khou** ri
tshi sumbedza uri nyito i khou itea zwino.

Kha ri
ñwale

Fhedzisani mafhuno a tehelaho nga u shumisa zwivhumbeo zwo teaho zwa
tshifhinga tsha zwino tsha khou zwa maiti a re kha zwitange.

U   (**bambela**) mulamboni zwino.

U   (**tamba**) bola zwino.

Vha   (**tshimbila**) vha tshi ya tshikoloni.

Tshifhinga tsha zwino tsha khou

Tshifhinga tsho fhiraho tsha khou

Ri shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha khou ri tshi
sumbedza nyito ye ya vha i tshi khou itea kale.

Vhana vho vha vha tshi khou @a musi bisi i tshi
swika.

Kha ri
ñwale

Fhedzisani mafhuno a tehelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha
tshifhinga tsho fhiraho tsha khou.

Duvha   (**fhisia**) musi ndi tshi vuwa.

Mvula   (**na**) musi ndi tshi ya vhuimabisi.

Nñe   (**la**) tshiswiñulo musi a tshi founa.

Ri shumisa tshifhinga tshi ñaho tsha khou kha u sumbedza
nyito ine ya ño isa phandä na u itea tshifhingani tshi ñaho.

Ndi ño vha ndi tshi khou shuma
matshelo.

Tshifhinga tshi ñaho tsha khou

Kha ri
ñwale

Fhedzisani mafhuno a tehelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha
tshifhinga tshi ñaho tsha khou.

Rine   (**fara**) lwendo lwa tshikolo lwa vhege yothe vhege i ñaho.

Mafheloni a vhege i ñaho Nndwakhulu   (**shuma**) vhengeleni.

Rothe   (**fhufha**) ri tshi ya Cape Town matshelo.

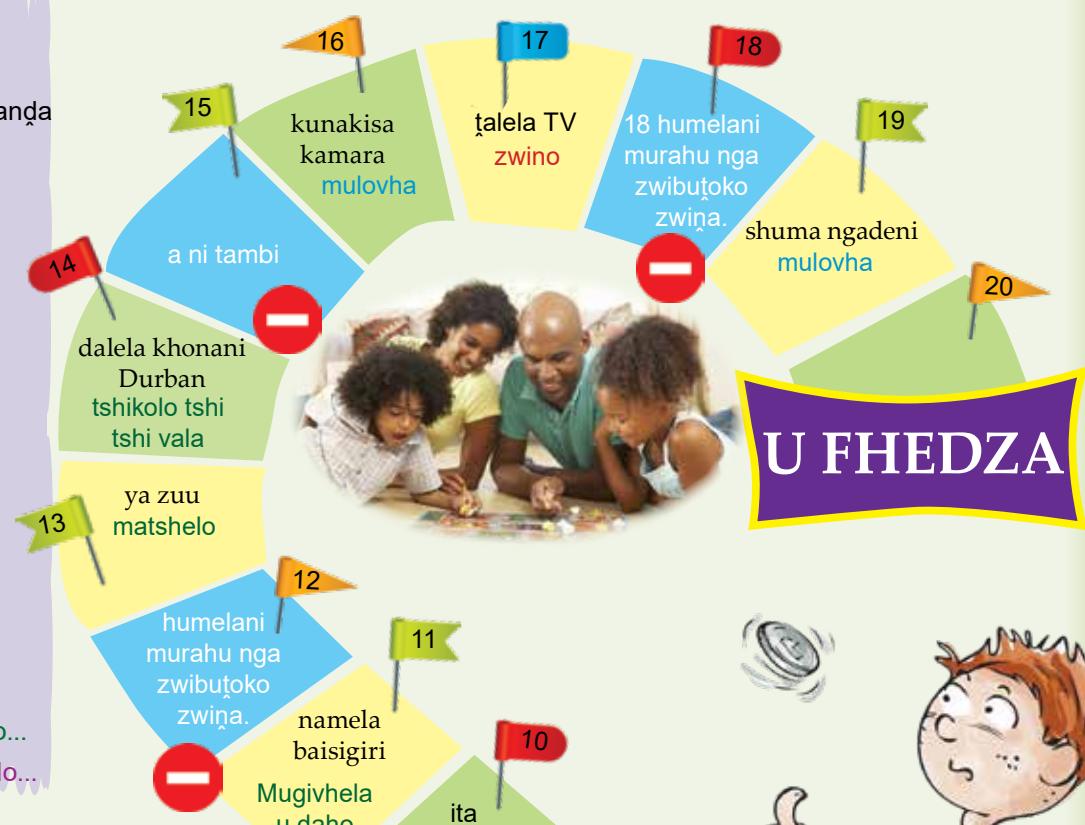

Duvha:

Tambani mutambo wa tshifhinga tsha khou

- Thosani khoini.
- Ya wa nga ḥoho ni a tshimbila ni tshi ya phanda nga maga mavhili.
- Ya wa nga mutshila ni tshimbila liga l̄ithihi fhedzi.
- Vhumbani mafhuno a tshifhinga tsha khou ni tshi shumisa maipfi a re tshibogisini tshiñwe na tshiñwe.
- Thomani mafhuno aṇu ni tshi shumisa maipfi aya
Nne ndi/ndo/ndi do...
Ene u/o/u do...
Rine ri/ro/ri do...
Vhone vha/vho/vha do...
Khonani yanga i/yoi do...

U THOMA

U fhedza!

Ndi a kona

U vhala risipi ya khaphukhekhe		
u vhala risipi.		
u topola milayo ya mañwalwa a u funza.		
u ñwala ndaela dzi no tou tevkana.		
u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama risipi.		
u fhedzisa fuñoutshati.		
u ñwala ndaela dzi no kwama mepe/nyolo.		
u shumisa mitshila na thangi.		
u ola mepe.		
u topola thangi, mitshila na matsinde (midzi).		
u ñwala luñwalo.		
u shumisa dikishinari (thalusamaipfi)		
u pñesesa milayo ya kushumisewe kwa dikishinari (thalusamaipfi).		
u vhala tshiñori na u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho.		
u ñlakanya na u shumisa maiiti a no shuma na ñefhungo kana zwiitwa.		
u shumisa maitimapfukeli na maiiti a sa pfukeli.		
u shumisa tshifhinga tsha zwino, tshio fhiraho na tshi ñaho tsha khou.		
u ñwala ngaganyamvumbo ya muanewa/mubvumbedza.		
u shumisa mañaluli kha u ñlakanya tshaka dzo fhambanaho dza mañwala na milayo yo fhambananaho.		
u ñlakanya nganeavhutshilomuñe.		

Z

Thero ya 4: U vhala khumbulelwa

W
i
t
e
n
g
o
m
u

U vhala tshitori

Themo ya 2 - Vhege dza 5-6

49 U vhala tshitori

102

Therisano ya u rangela u vhala i no kwama zwifanyiso na thohwana. U fhindula tholokanyondivho nga u tou amba ya mbudziso dzi no kwama risipi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

50 U elekanya nga vhaanewa

106

U topola maṭaluli a u ḥalutshedza muanewa muhulwane. U sedzesza zwiṭaluli zwa muthu. U ḥwala ḥhalutshedzo ya muanewa. U fhedzisa mutevhe wa mvumbo dza muanewa wa ḥama. U ḥwala ḥhalutshedzo ya mvumbo ya muanewa wa ḥama.

51 U ḥwala tshitori tshi re na vhaanewa vha no tendea

106

Tshitori tshi re na mathomo, mutumbu na magumo. Thalutshedzo dza thangi na mitshila. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

52 Jacob u a zwi thupha

108

Nyito ya u rangela u vhala. U vhala tshitori tsha musalauno. U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzo qisendekaho nga ḥiṇwalwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

53 Ndi zwifhio zwiwe zwine tshitori itshi tsha ri vhudza?

110

U sedza maidioma na figara dza muambo dici re kha tshitori. U ḥwala tshirihwaho kha dayari tsha u nweledza tshitori. U ḥwala ngaganyamvumbu ya muanewa muhulwane. U shumisa maitimatikedzi.

54 Pulanelani tshi ori

112

U shumisa mepe wa mihibulo kha u pulana tshitori ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo, puloto na u penndela. U dzudzanya tshitori tshau na tsha khonani. U ḥwala tshitori nga vhudele tshikhali tshi tsha ḥewa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

55 Zwo itea tshinwe tshifhinga kale

114

U shumisa tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho (tsha u vhuyisa mihibulo) U topola no kana vhuya na jiiti mafhungoni. U vhumba mafhungo e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhelaho.

56 Inthaviyu na mutambimakone wa bola ya milenzhe

116

U vhaliulula inthaviwu hu tshi shumiswa vhusevhedi ha u tou vhonwa. Tholokanyondivho ye ya qisendeka nga mařwalwa. U ita inthaviwu na muthu o bvelaho phanda.

U Vhalela u vhala mafhungomatsivhudzi

Themo ya 2 - Vhege dza 7-8

57 Bola ya milenzhe, bola ya milenzhe hoṭhehoṭhe

118

Nyito dza u rangela u vhala dze dza qisendeka nga vhusevhedi hu re mařwalwani na ha u tou vhonwa. U vhala thebuļu dza zwitetisitiki zwa bola ya milenzhe. U vhala thebuļu ya jiġi. U fhindula mbudziso dzi no kwama mařwalwa a girafiki na thebuļu.

58 Divhazwakale ya bola ya milenzhe

120

U vhala mafhungo a divhazwakale ya bola ya milenzhe a re kha sitari ji no bva kha inthanete.

59 U ḥwala marīwalwa a mafhungomatsivhudzi

122

Therisano ya mutambo kana hobi. U pulanelu u ḥwala marīwalwa a mafhungomatsivhudzi hu tshi shumiswa maga a rathi. U ḥwala marīwalwa a mafhungomatsivhudzi hu na u tevhekana nga ngona. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

60 Luambo lwa u ḥalutshedza

124

Maṭaluli mařwe hafhu. U topola maṭaluli U shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhungo. U vhekanya maṭaluli nga tshaka dza (tshivhalo, mivhala, saizi, nw.)

61 Zwothe zwi langwa nga mutsho

126

Nyito ya u rangela u vhala na therisano nga mutsho. U vhala tshati tharu dza mutsho dzi no konđa na u fhindula mbudziso dzi koi kwama tshati idzi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

62 Tshitendeledzi tsha madi

128

U vhala nyolo i re na mafhungo ngomu. U ḥwala maga o fhambananaho e a sumbedzwa kha nyolo. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

63 Nwalani ḥiṇwalwa ja mafhungomatsivhudzi

130

U pulana na u nanga thoho ya mafhungo. U sedzesza marangaphanda, ḥodisiso, mihibulo ya vhađivhi, nyolo na thohwana dzine dza do shumiswa. U ḥwala mařwalwa a mafhungomatsivhudzi nga vhudele.

64 Bogisini hu na mini?

132

U vhala tsumbandila ya TV na u fhindula mbudziso dzo qisendekaho nga tsumbandila. U ḥitola hu tshi shumiswa mabammbiri a u shumela o fhiraho a fumirathi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

Uvhala tshiṭori

Kha ri vhale

Namusi ri khou ya u vhala nga tshiṭori tsha buvhi ḥa Afrika ḥi no ḫivhiwa nga maanda ḥi no pfi Anansi. Musi ni tshi vhala tshiṭori itshi ni sedzese vhaanewa. Buvhi ḥi ndi tandamaano a no ḫivhe a nga maanda.

Buvhi ḥi tshi wana milenzhe misekenesekene

Kalekale, ho vhuya ha vha na buvhi ḥe ḥa vha ḥi tshi pfi Anansi. Na ho Anansi o vha a tshi kona nga maanda u bika, o vha a tshi bvafha, lwe a vho tshila nga zwiliwa zve vhañwe vha bikela miṭa yavho heneffho kusini.

Lihwe ḫuvha Annasi a fhira nga mudini wa Sankambe. Ene na Sankambe vho vha vhe khonani khulu. "Bodoni yaṇu hu na muroho wee," hu vhidzelela Anansi o takalesa.

Anansi o vha a tshi pfana na muroho. "A u athu vhibva," ndi Sankambe tshi no ralo. "Fhedzi u ḫo vhibva zwenezwino. Lindelani ri ḥe roṭhe."

"Ndo vha ndi tshi ḫo lindela iwe Sankambe fhedzi hu na zwiliwe zwithu zwine nda fanela u ita," Anansi u fhindula nga u ḫavhanya. O vha o humbula uri arali a nga lindela mudini wa Sankambe, Sankambe tshi ḫo mu fha mishumo. O vha a sa ḫodi u fhedza a tshi vho ḫanzwisa zwigodelo. "Kha ri ite nga hei ndila," hu amba Anansi. "Ndi ḫo akha lubuvhi nda vhofhelela kha mulenzhe wanga na kha bodo yau. Musi muroho wo no vhibva, u khwiḍe lubuvhi, nne ndi ḫo da ndi tshi gidima!" Sankambe tsha vhaba u muhumbulo wavhuḍi.

Vha ita ngauralo.

"Hu khou nukhelela ḥawa," ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takalesa musi a tshi khou zanyuka na ndila. "Yoo, ḥawa dza u ḫifha dzi bodoni."

"Idai ri ḥe roṭhe ḥawa," hu vhidzelela ḫoho. "Dzo no vha tsini na u vhibva." "Ndo vha ndi tshi ḫo lindela vhone Vho ḫoho," Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u ḫo akha lubuvhi a vhofhelela kha mulenzhe wawa na kha bodo ya murambo. Vho ḫoho vha vhaba u muhumbulo wavhuḍi. Na vhaba vhabho vhothe vha zwi tenda. Vha ita ngauralo.

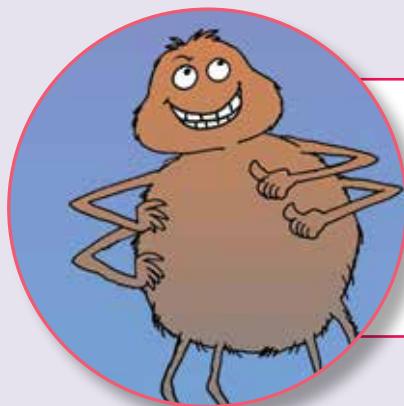
"Hu khou nukhelela murambo," ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takala musi a tshi khou zanyuka na ndila. "Yoo, murambo na mutoli. Zwi ḫifha hani ngoho!" "Anansi," hu vhidzelela khonani yawe Vho Nguluvhe. "Bodo yanga yo tou phaa nga murambo na mutoli! Dzhenani ri ḥe roṭhe." "Ndo vha ndi tshi ḫo ita ngauralo," Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u ḫo akha lubuvhi a vhofhelela kha mulenzhe wawa na kha bodo ya murambo. Khonani yawe ya vhaba u muhumbulo wavhuḍi. Vha ita ngauralo.

- Lavhelesani zwifanyiso na ḫoho ni lingedze u humbulela uri maṛwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ḫo vha ni tshi khou vhala nga mini.

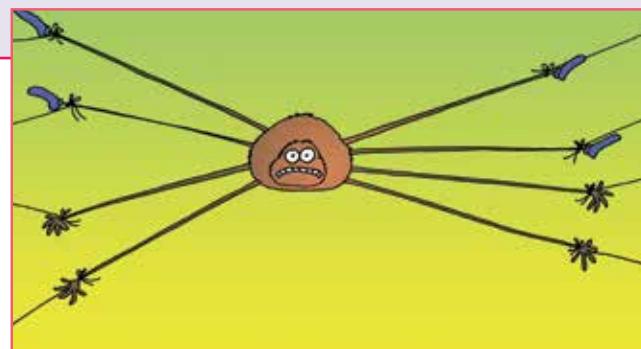

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zve na humbulela na zve na vhala. • Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vhaleleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nt̄ha.

Musi Anansi a tshi sala a tshi swika mulamboni, milenzhe yawe yothe ya malo yo vha yo vhofhelelwa lubuvhi. "Hei, hoyu wo vha muhumbulo wavhuđi nga maanda," ndi Anansi a tshi dihudza a sa dihudzi zwone. "Ndi zwiliwa zwifhio zwine zwa do thoma u vibva? Ndi do la zwiliwa zwi no bva bodoni dza malo qamusi. Ndi na mashudu."

Khathihi fhedzi, Anansi a pfa mulenzhe u tshi khou khwidjiwa. "Ahaa," hu amba Anansi. "Ndi lubuvhi lwa bodo ya Sankambe ya muroho." A pfa hu tshi khwidjiwa hafhu. Luñwe hafhu. Anansi u khou kokodzwa nga vhatu vhararu nga luthihi. "Yowee, nne," hu amba Anansi, musi a tshi pfa khwiikhwii kha lubuvhi lwa vhuña. Zwi tshee zwe ralo a pfa lubuvhi lwa vhuñanu lu tshi, khwiikhwii.

Ha tevhela lwa vhurathi. Na lwa vhusumbe. Na lwa vhumalo! Anansi a pfa a tshi khou kokodziwa ngeno na ngei nga vhubuvhi hothe nga tshifhinga tshithihi, musi muñwe na muñwe wa vhaļa a tshi khou kokodza lubuvhi lwawe. Milenzhe ya Anasi ya thoma u sekena i tshi ya nga u kokodzwa. Anansi a kungulutshela mulamboni nga u ḥavhanya. Ndi fhaļaha nga murahu, musi vhubuvhi ho no kuvhululwa nga mađi, Anansi tshi mbo bva mađini mulamboni zwi tshi vhavha. "Nga vhanna, xu," ndi Anansi a tshi femuluwa. "Thamusi uļa muhumbulo wavhuđi nga maanda wo vha wo itesa." Na qamusi, buvhi Anansi li na milenzhe ya malo misekenesekekene. Nahone o ḥwa na ndala duvha ḥothe uyo musi.

Kha ri ambe

Ndi nga mini Anansi o humbula u sa lindela muđini wa Sankambe u swikela muroho u tshi vibva?

Zwo da hani uri a fhedze o no vha na milenzhe ya malo misekenesekekene?

Anansi o di lamukisa hani uri a si ḥukhukane musi a tshi khou kokodzwa?

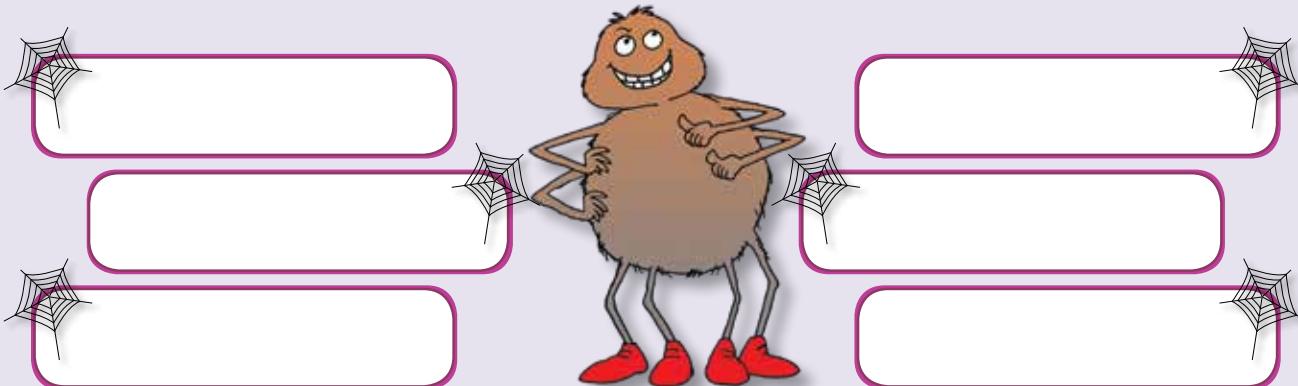
Pfunzo ya tshiṭori itshi ndi ifhio? Ri zwi dihva nga mini uri a si mafhungo a vhukuma?

Lavhelesani zwifanyiso ni anetshele khonani yañu tshiṭori tshi re khazwo tshi tshi tevhedana nga ngona.

U elekanya nga vhaanewa

Lavhelesani nga vhuronwane zwine Anasi a amba na u ita tshitorini itshi.
Ni ንwale maṭaluli ane a ታlutshedza mvumbo yawe.

Shumisani maṭaluli aya kha u ንwala ታlutshedzo ya mvumbo yawe.

Zwino ታlutshedzani mvumbo ya muthu wa vhukuma.

- Nangani muthu ane na tama u ንwala ngae. Uyu muthu u tea u vha e muhali, ane a kha ደi tshila kana o no lovhaho.

Dzina na tshifani tsha uyu muthu	
Mbeu	
Miṅwaha	
Mbonalo ya muvhili	
Mushumo wawe	
Vhukoni kana zwikili	
Ndi nga mini no mu nanga	

- Itani mutevhe wa mvumbo (vhudi) hawe. Nekanani mihumbulo na khonani yanu siani ወa mutevhe uyu. Shumisani maṭaluli nga hune na kona.
- Kha mvumbo iñwe na iñwe, ንwalani nga zwithu zwe vha ita kana vha amba zwine zwa vha tsumbo dza mvumbo idzi.

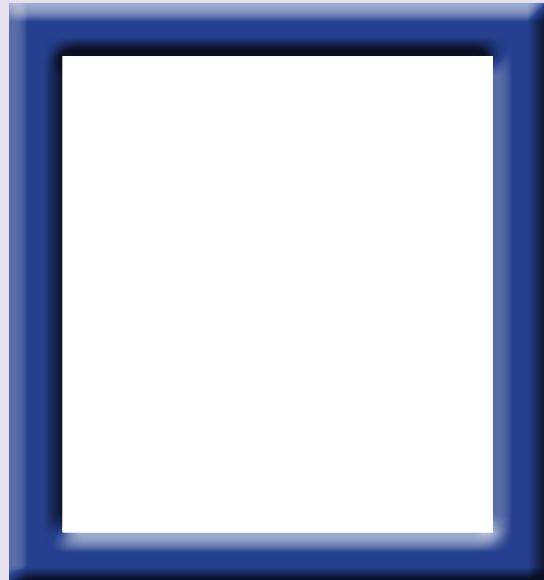

Duvha:

Kha ri
vhale

Zwino ካውልናን ማታሉሪ ጋዜጣ እና ተላሱትሸድ ሆኖ ሚቱሁ ውስጥ ነኝ.
Olani kana ni nambatedze tshifanyiso tshawe tshikhalani tshi re afho fasi.

Shumisani maṭaluli aṇu kha u ካውልና እና ተላሱትሸድ
ya ሆኖ ሚቱሁ. Olani kana ni nambatedze tshifanyiso tshawe
tshikhalani tshi re afho fasi.

MUDEDDEDZI : Tsaino

Duvha:

U ñwala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendea

Pulana (lugiselani) tshiṭori tshañu. Elekanyani nga puloto na vhaanewa. Sumbedzani uri puloto na vhaanewa zwi aluwa nga ndilade kha maga othe a tshiṭori. Dzhenisani maṭaluli a si gathi uri a ni thuse u bveledza muanewa wañu.

- Shumisani mepe wa mihibulbo uri u ni thuse u pulana u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. Dovhololani mañwalwa aju ni ite ndulamiso dzo teaho. Zwino ñwalani maríwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Mathomo	Muanewa <hr/> <hr/> <hr/> Puloto <hr/> <hr/> <hr/>
Mutumbu	Muanewa <hr/> <hr/> <hr/> Puloto <hr/> <hr/> <hr/>
Magumo	Muanewa <hr/> <hr/> <hr/> Puloto <hr/> <hr/> <hr/>

Duvha:

Kha ri
nwale

Tshitori tshanga tshi amba nga _____

Mathomo

Mutumbu

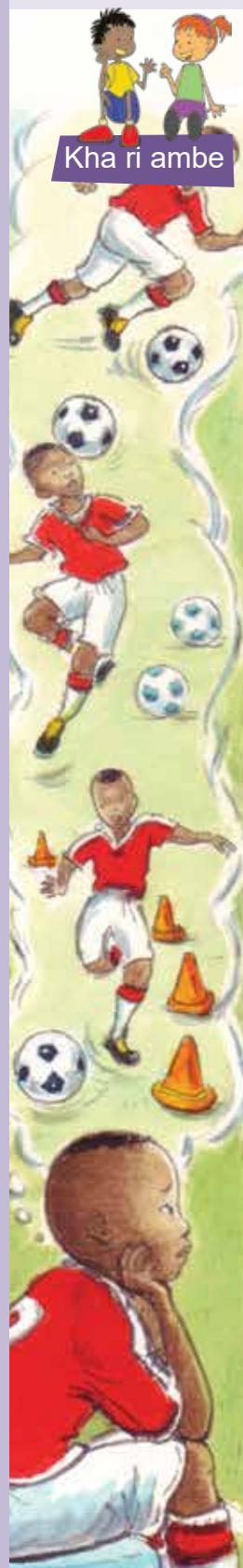

Magumo

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso na ɻhoho ya tshiɔri ni wane uri ni nga kona u pfesesa naa uri tshiɔri itshi tshi khou amba nga mini.

Ndi tshaka dzifhio dza vhaanewa dzine na vhona u nga hu khou ambiwa ngadzo? Vhalani tshiɔri nga n̄tha ni wane uri ni nga kona naa u humbulela uri tshi amba nga mini.

Jacob o vha e muñwe wa vhatambi vha Newville Soccer Club. Ene na khonani dzawe vho vha vha tshi ya phurakhithisini ya bola ɻuvha ɻiñwe na ɻiñwe tshikolo tshi tshi bva. Jacob o vha a tshi ita zwa mugidimo wa thimu khathihi na u ɻigudisa u raha bola a sa neti. O vha a tshi ɻhireina u swika misipha i tshi thoma u rema. O vha a tshi phurakhithisa u langa bola na u rahela bola matandani (vhuno) o bonya na maɔo. Fhedzi naho zwo ralo, mugudisi wavho o vha na sa mu nangi uri a tambe kha thimu. Zwe a vha a tshi nga ita ho vha hu u dzula banngani sa rizeve ine ya fhedza i songo tamba.

Jacob o vha a tshi dzulela u ɻivhona e muñwe wa vhatambi. A tshi lora o kora tshikora tsha u wina metshe.

ɻiñwe ɻuvha, musi fainaɻa i sa athu tambiwa, Jacob a mbo di zwi thupha. "A zwi thusi tshithu," ndi ene a tshi vhudza mme awe. "Ndi ɻhireina nga nungo dzoñthe, a thi fhidzi u ya phurakhithisi, fhedzi mugudisi a vha nnangivho nda tamba. Nñe ndi khou litsha," ndi ene a no ralo.

"Ndo hanganea tshoñthe zwino. Ndi vhona u nga ndi ðo zwi thupha" a ralo, "Ndo hanganea tshoñthe zwino."

"Ni songo vuwa no zwi ita hezwo, Jacob," ndi mme awe vha tshi mu vhudza. "Tshifhinga tshañu tshi ðo swika hu si kale."

"Mara mugudisi washu a vha nnangi na ɻuvha na ɻithihi," a mba ngauralo o ɻungufhala.

ɻiñwe ɻuvha nga Mugivhela musi metshe u sa athu thoma, mugudisi a vhidzelela madzina a vhatambi vha no ðo tamba ïlo ɻuvha. Jacob a ɻodzimela mutevhe wa madzina a vhona dzina ɻawé ɻi hone. "Jacob, inwi no vha ni tshi khou ɻhireina no ɻiimisela. Ni ðo tamba phanda. Ni zwi elelwe uri hafhu ndi metshe wa fainaɻa," vha ralo vha tshi mu sevha.

Jacob a pfa u nga ho ngo vha pfa zwavhudzi.

ɻuvha ɻe ɻa vha ɻo lindeliwa ɻa mbo swika mavhuthu a vhañaleli a zhamba nga maipfi mahulu ngeno mavuvuzeña a tshi khou ongolela a tshi pfala hoñhehoñthe.

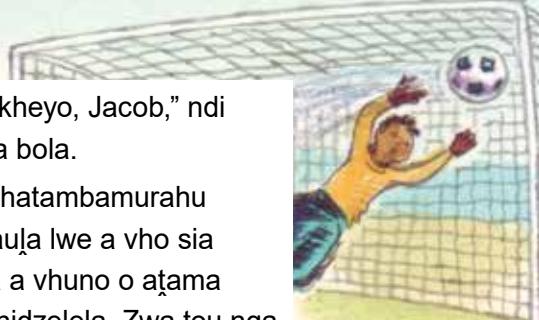
Musi ho tou sala minete muthihi fhedzi uri metshe u fhele, tshikoro tsha vha tshi kha di vha 0–0.

Kha ri vhale

Duvha:

Ngoho ndi ya uri Newville Club i tea uri i kore! "Bola kheyo, Jacob," ndi Ntakadzeni a tshi vhidzelela, a tshi khou mu nekedza bola.

Jacob u tea uri a kore. A takuwa nga luvhilo a fhira vhatambamurahu vhavhili. A khonela kha tshamonde a dovha kha tshauļa lwe a vho sia vhaļa vhatambamurahu vho ḫađa. A vhaba matanda a vhuno o aṭama phanda hawe. "Jacob! Jacob!" ndi mavhuthu a tshi vhidzelela. Zwa tou nga ndi uļa muloro wawe. Khathihi fhedzi, a songo zwi lavhelela, a pfa khokho i tshi ri, khaa, henefha kha tshinungo tsha mulenzhe, a mbo ḫala fhasi. "O mu wisa! O mu wisa!" hu vhidzelela mugudisi.

"Prrrr! Prrrr!" ndi tshītiriri tsha malogwane (refiri) tshi tshi tzhema. "Ndi furiikhikhi ya Newville Club!" malogwane u ralo a tshi vhidzelela. "Jacob kha rahe."

Jacob a vhea bola fhasi. A femuluwa, a huma nga tshamurahu nga maga a no vhonala sa zwe a vha o no zwi ita lwa mađana na mađana nđowendowe. O vha a tshi khou kala khonani ya tsha u ja ya mapala a raha shotho khulu. Bola ya fhufha i tshi fhira mulindavhunwo, ya kuta i tshi dzhena mapalani. Mavhuthu a ḫangana ḫoho. Newville ya vha yone i no wina vhugwena.

"A tho ngo ni vhudza ḫwananga?" ndi mme awe vha no ralo vha tshi mu kuvhatedza. "U ḫigudisa zwi a thusa."

Kha ri
ṛwale

Vhaanewa tshītornini itshi ndi vhonnyi?

Muanewa muhulwane/vhaanewa vhahulwane	Vhaṛwe vhaanewa

Ndi nga mini Jacob o vha a tshi ḫodou zwi thupha? Topolani fhungo ḫithihi ḫine ja ri vhudza uri o vha a si tshee na fulufhelo.

Topolani fhungo ḫithihi ḫine ja ri vhudza uri Jacob o kona u kunda.

Kha ri
ñwale

Maidioma aya a amba mini?

Jacob o vha o hanganea tshoñthe zwino.

Maidioma

A mbo ñala fhasi.

Mavhuthu a ñangana ñhoho.

Figara dza muambo

Figara dza muambo idzi ndi dzifhio?

mavuvuzela a ongolela

mapala o atama

luma nñevhe

Tshiñorini itshi wanani maipfi a no amba zwithihi na haya. A ñwaleni kha dikishinari yanu.

kuta

ñolela

Kha ri
ñwale

Didzhieni ni Jacob. Ñwalani tshiñwalwa kha dayari tsha ñuvha iñi ni tshi nweledza zwe zwa bvelela na uri no ñipfa nga ndilade. Shumisani maipfi a no ri **Zwi tshi thoma ndo**, nga murahu nda, tsha u fhedzisela ndo.

Dayari yanga

Duvha:

Kha ri
ñwale

Zwino ñwalani ngaganyamvumbo ya Jacob. Nekanani mihumbulo na khonani dzañu uri ni wane maipfi a u ɬalutshedza (u ɬalula). Ñwalani mañaluli a si gathi a u ɬalutshedza mvumbo ya Jacob.

Shumisani mañaluli
aÑu kha u ñwala
ngaganyamvumbo.
Ni kone u ñwala
mvetamveto yaÑu kha
kupiÑa kwa bammbiri.
Humbelani khonani
yaÑu a ni dzudzanyeÑe
mvetamveto yaÑu.
Na inwi ni nga ñi
dzudzanyavho
yawe. Ñwalani
ngaganyamvumbo iyo
afho tshikhalani tshe
na fhiwa.

Talelani ñiti (nyito) ni **tangedzele** ñitiñithusi.

Ni kone u ñwala mafhungo a re kha khanedza.

Talani maitimatikedzi a
no thusa ñiti. Ndi "maiti
a no thusa". Ndi maipfi
a no rangela maiti
vhukuma fhungoni.

Ndi khou ya tshikoloni

Jacob o lenga u swika ndowendowe ya bola.

Ro vha ri tshi khou gidima mudavhini wa bola.

Jacob o nangiwa uri a tambe metshe.

Kha ri
ṅwale

Rerani na khonani yañu nga tshiñori tshire na
tqodou ñwala. Ni kone u ñwala mihibumbulo yañu
kha siatari ili.

- Shumisani mepe wa mihungulo uri u ni thusen u pulana u የውලा. ● ነውላni mvetamveto.
  - Humbelanii khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovholola mañwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino የውላni mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Themo ya 2: Vhege dza 5–6

Vhaanewa vhanga ndi vhonnyi?

Tshitorì itshi tshi bvelela ngafhi?

Thōhō ya tshitorî

Hu bvelela mini tshitorini?

Tshitorì tshi fhela nga ndilade?

Kha ri ñwale

Rerani nga pulane yanu ni na khonani yanu. Ni kone u የwala mvetamveto yanu kha kupida kwa bammbiri. Humbelani khonani yanu a ni dzudzanyele mvetamveto yanu. Na inwi ni nga di dzudzanyavho yawe. ነwalani tshtiori kha siatari a seli.

Duvha:

U ንwala tshitorì tshanga

Magimo

MUDEDEDZI : Tsaino

| Duvha:

Zwo itea tshinwe tshifhinga kale

Tshifhinga
tsha zwino
tsho fhiraho
(tsha u vhuya mihumbulo)

Zwo itea kale nga tshinwe tshifhinga tshi songo bulwaho,
hu si zwino.

Tsho fhiraho

Tsha zwino

Tshidaho

Kha ri
rwale

Talelani no kana vhuya a tshi rangela maiiti.
Tangedzelani jiiti.

1. Masindi o no vhona video iyi luraru lwothe.
2. Ndi vhona u nga ro vhuya ra tangana mahoja.
3. Ho no vhuya ha vha na midalo minzhi KwaZulu-Natal.
4. Vhathu vho no tshimbila vha tshi ya tshikhala.
5. No no vhuya na vhala ila bugu?
6. Filimu ila ndo no i vhona.
7. Ndo vhuya nda amba nae lunzhi nga vhudifari hawe.
8. Ndo no vhuya nda ya Cape Town lunzhi.
9. O vhuya a ntsinyutshela nge nda xedza bugu yawe.
10. Ndavheleseni o no ri dalela lunzhi.

Zwino fhedzisani u rwala mafhuno aya e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.

O humela hayani ngauri o vha

O gidemela tshikoloni ngauri o vha

Ndo vhuya nda

Ro no vhuya

Duvha:

Kha ri
rwale

Nwalani **no**, vha kana **vhuya** a tshi shuma
na maiti o ñwalwaho zwitangeni.

Tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho

Ene o **vhuya a dala** (dala) lunzhi.

Inwi no **(renga)** khokho dza u tamba bola?

Vhathu avha vho **(vhona)** vidio luraru.

Vhoiwe no **(vhona)** ndou i tshi khou tshila?

Vhagudi vho feila ngauri vho **(litsha)** u vhala.

A thi nga **li** maapula ngauri **(la)** maswiri.

Ndo **(vhala)** zwitöri zwinzhi buguni iyi.

Ro **(ya)** Cape Town u bva tshee ra bebwä?

A thi athu **(la)** pitsa i no qifha ngaurali.

Vho mu isa **kiliniki** ngauri o **(vhaisala)** mulenzhe.

Zwino fhedzisani mafhungo a tehelaho.

O vhuyisa bugu yanga ye

Vho no vhona

Ro no vhona

Ndo no guda

Ndi vhafhio vhatambimakone vha mitambo ya Afrika Tshipembe vhane na vhona vha tshi kona? Ndi ngani ni tshi vhona vha tshi kona?
Ndi mini tsho itaho uri vha bvele phanda?
Ni ḋivha mini nga mvumbo dzavho?

Kha ri pfe nga muñwe wa vhatambi vho bvelaho phanda vha bola ya milenzhe.

Noko Alice Matlou

Musi vhathu vha tshi amba nga bola ya milenzhe, vhatambimakone vhane vha ambiwa vha anzela u vha vhanna. Fhezi muñwe wa vhatambimakone vha bola ya milenzhe vho bvelaho phanda fhano Afrika Tshipembe ndi mufumakadzi: Noko Alice Matlou. Matlou o bulwa sa ngweña ya Mutambi wa Afrika wa Nwaha wa 2009 nga Fedäresheni ya Bola ya Afrika (Caf). O vha muthu wa u thoma Afrika Tshipembe u wina pfufho iyi.

Vhalani Inthaviyu ya Matlou uri ni mu ḋivhe.

No bebelwa ngafhi nahone ni dzula ngafhi zwino?

Ndo bebelwa Muleji, Gaphaudi, Limpopo. Ndi kha ḋi dzula henengei.

Uyu mutambo no thoma u u takalela lini? Ndo thoma u tamba bola ya milenzhe ndi tshee phuraimari. Ho vha hu kale hoyu mutambo u tshi ntakadza nahone ateletiki na bola ya milenzhe ndo vha ndi tshi ḋi zwi kona na kale. Ndo vha ndi tshi ita zwa u gidima nahone ndi na luvhilo luhulu, nga maanda kha mbambe dza mithara dza 100

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ṭhoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni ḋo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfectes phara iyi, i vahleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

na 200. Musi ndi tshee tshikoloni ndo vha ndi tshipirinthia nahone na rekmodo dza hone ndi nadzo.

U dzula muvhili wo khwañtha?

Ndi ita nñowendowe luvhili nga ḋuvha.

Ndi vuwa nga matsheloni nda ya u gidima minete ya 30. Nga awara ya vhuraru ndi ita nñowendowe ya awara tharu. Ndi vha ndi tshi khou ita nyonyoloso nga bola.

Ndi nyeletshedzo ifhio ine na nga ḋea vhaswa?

Nñowendowe i no kondà, i ita uri u wina zwi leluwa.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Vhalani mafhungomatsivhudzi a Matlou a re kha siařari ja murahu ni kone u fhindula mbudziso dzi tevhelaho:

Matlou o vha mukoni kha zwifhio?

Tikedzani nga mbuno dzi no bva kha atikili.

Mushumo wawe wa u tamba bola wo thoma lini?

Kha ri
vhale

Humbelani muňwe nga inwi a ñiite mutambimakone wa muňwe mutambovo. Ni ite Inthaviyu nae uri ni ñivhe zwinzhi malugana na zwe a kona mutamboni uyu. Ni kone u ñwala ngaganyamvumbo ya uyu muthu kha bammbiri ja mvetamveto.

Ni tea u wana uri:

- O thoma lini nahone zwo ña hani uri a takalele mutambo uyu.
- Ndi mutambo ufhio we a bvela phanda khawo.
- U na mulaedza ufhio une a nga vhudza vhaňwe vhaswa sa ene.

Kha ri
ñwale

Zwino nangani muňwe muthu tshikoloni kana tshitshavhani tsha haňu ane na vhona uri u na vhukoni ha zwa mitambo. Humbelani uyu muthu uri a tende ni tshi ita inthaviyu nae. Kha inthaviyu iyi, edzisani u wana phindulo dza mbudziso dzi re afho fhasi.

- No/vho aluwa nga ndilade? No/vho thoma lini u tamba mutambo uyu?
- Ndi zwifhio zwihulwane zwe na/vha kona mutamboni uyu?
- Ni/vha na mulaedza ufhio kha vhaswa vha Afrika Tshipembe?

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

Bola ya milenzhe, bola ya milenzhe ho^htheho^hthe

Kha ri ambe

- Ndi mitambo ifhio ine na takalela u i tamba kana u ṭalela?
- Ndi nnyi mutambi wa zwipotso ane na mu funesa? Ngani?
- Ni vhona u nga ni tea u ita mini zwi^hulwane uri ni vhe ngwe^hna ya mitambo?
- Ngwe^hna dza Afrika Tshipembe dza bola ya milenzhe, ateletiki, u bambela na zwi^hwevho?

Kha ri vhale

Nga 2010 Afrika Tshipembe lo swielela mu^htisano wa bola ya milenzhe wa Khaphu ya Liphasi wa FIFA. Zwigidi zwa vha^haleli zwo dzhena zwi^hediamu zwa fumi u ya u ṭalela mitambo. Thimu dza bola ya milenzhe dzi no bva ho^hte liphasini dzo vha dzi fano dzo da u ṭatisanelana Khaphu.

Ndi zwifhio zwithu zwine na zwi ^hivha nga mu^htisano wa 2010 wa bola ya milenzhe? Vhalani mafhungomatsvhudzi a re kha thebu^hu dzi re afho fhasi ni fhindule mbudziso dzi no a tevhela.

Thebu^hu ya 1 Zwi^hendiamu zwa Mu^htisano wa bola ya milenzhe ya Khapu ya Liphasi wa 2010

Dorobo	Tsh ^h ediamu	Tshivhalo tsha zwidulo zwa vha ^h aleli
Cape Town	Green Point	40 000
Bloemfontein	Free State	70 000
Durban	Moses Mabhida	60 000
Johannesburg	Ellis Park	95 000
Johannesburg	Soccer City	40 000
Nelspruit	Mbombela	40 000
Polokwane	Peter Mokaba	40 000
Rustenburg	Royal Bafokeng	45 000
Pretoria	Loftus Versveld	45 000
Port Elizabeth	Nelson Mandela Bay	50 000

Duvha:

Thebuļu ya 2 Mvelelo dza Mužasano wa bola ya milenzhe ya Khapu ya Lifhasi wa 2010					
Fainaļa dza Kota					
Deithi	Tshiṭediamu	Shango 1	Shango 2	Tshikoro	
02 Fulwana 2010	Nelson Mandela Bay/ Port Elizabeth	Netherlands	Brazil	2:1	
02 Fulwana 2010	Johannesburg	Uruguay	Ghana	1:1	
03 Fulwana 2010	Cape Town	Argentina	Germany	0:4	
03 Fulwana 2010	Johannesburg	Paraguay	Spain	0:1	
Fainaļa dza Hafu					
06 Fulwana 2010	Cape Town	Uruguay	Netherlands	2:3	
07 Fulwana 2010	Durban	Germany	Spain	0:1	
Fainaļa					
11 Fulwana 2010	Johannesburg Soccer City	Netherlands	Spain	0:1	

Kha ri
ñwale

Shumisani mafhungo a re kha Thebuļu ya 1 na ya 2 kha u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

Ndi tshiṭediamu tshifhio tshine tsha vha tshihulwanesa?	
Tshi dzula vhatu vhangana?	
Metshe wa u fhedzisela wo tambiwa lini?	
Wo tambelwa ñoroboni ifhio?	
Wo tambelwa tshiṭediamu tshifhio?	
Ndi mashango afhio e a tamba kha dza malo dza u fhedza?	
Ghana yo tamba lini?	
Ghana yo tamba na shango liphio?	
Tshikoro tsho vha tshi fhio ñuvha le Ghana ya tamba?	
Ghana yo tambela ngafhi?	
Ndi thimu ifhio ye ya wina kha makhaulia tshele?	
Tshikoro tsho vha tshi fhio?	

Divhazwakale ya bola ya milenzhe

Kha ri vhale

Matshaina

Miñwahani ya mađana na mađana yo fhiraho ngei Tshaina, miñwahani ya 400BC, maswole vho vha vha tshi tamba mutambo u no pfi "Tsu'Chu", we wa rangela bola ya milenzhe. Vhatambi vho vha vha tshi raha bola yo itwaho nga mithenga yo pangiwaho kuneteni kučuku, kwa vhuphara ha 40 cm, kwo vhofholelwa kha lusengele.

Majapani

Nga murahu, miñwahani ya 600AD, Japani na Jonevho lo vha na lushaka lwa lwa bola ya milenzhe, lu no pfi "Kemari". Vhatambi vho vha vha tshi ita danga vha rahelana bola i sa tendelwi u kwama fhasi. Hezwi ri nga ri a zwi ḥalukanya, a si zwone?

Magirika

Na Magirika na vhone vho vha na lushaka lwavhovho lwa bola ya milenzhe, lu tshi pfi "Episkyros", he ha vha hu tshi tambiwa nga u tou raha bola khathihi na u i gagula. Mutambo uyu wo vha u tshi tambiwa nga thimu mbili dze dza vha dzi na vhatambi vha no hovhelela fumbilisumbe kha nthihi! Mutambo uyu wo vha u tshi fana na wa ragibii ya musalauno.

- Musi ni sa athu vhala
- Lavhelesani zwifanyiso na lho ho ni lingedze u humbulela uri mařivalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siařari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.
- Musi ni tshi khou vhala
- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iy, i vhaleni haſhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthiha.

Maroma

Lushaka lwa bola ya milenzhe ye ya vha i tshi tambiwa nga Maroma lu pfi "Harpastum". Na heneffa ho vha hu tshi tamba thimu mbili dzi re na vhatambi vha fumbilisumbe kha nthihi. Vhatu vho vha vha tshi qiphiqha nga u tamba na u ḥalela. Mavhuthu a vhaṭaleli o vha a tshi ya u ḥalela mitambo ya Harpastum, ye ya vha i tshi tambelwa zwifhaqoni zwi no fana na zwitqediamu zwine ra zwi vhona ḥamusi. Izwi zwe dovha zwa ita uri vhatu vha ite zwa vhubindudzi ngauri vho vha vha tshi rengisela mavhuthu a vhaṭaleli dzipitsa na sipageti!

Kha ri ambe

- Ndi mashangoni afhio he bola ya milenzhe ya aluwa hone?
- Ndi zwifho zwi no bva mafhungoni aya zwine zwa ri vhudza uri vhatu vha vha tshi pfana na bola ya milenzhe?
- Ndi nga mini ho swika he mutambo uyu wa iledzwa?

Duvha:

England

Ngei England, vhatu zwavho vha no bva miđanani vho vha vha tshi kuvhangana vha raha bola zwitarañani na masimuni. Mutambo uyu wo vha u si na u vhavhalelana khawo. Vhatu vho vha vha tshi sukumedzana na u vhumbulusana na mafuvhalo a tshi vha manzhi. Mutambo uyu wo vha u si na milayo nahone u tshi ofhisu u u tamba. Wo vha u tshi vhidzwa upfi ndi "Shrovetid football". Dorobo ḥukhu na miđana zwo vha zwi tshi ṫatisana, hu na vhatambi vha mađana na mađana. Miđatisano yo vha i tshi fhedza ḫuvha ḥothe. Bola yo vha i tshi rahiwa zwitarañani, mađini, makete, n̄tha ha ḥangana dza nn̄du - hothehothe. Ho vha hu si na vhomalogwane (dzirefuri), hu si na ofusaidi, hu si na u posa hu si na uri mutambo u thoma nga tshifhingade, hu si na khona, hu si na u raha u bva mapalani, hu si na u ḥirepa, nahone hu si na vhuimo ha vhatambi. A zwi mangadzi uri vunzhi ha vhatu vho vha vha tshi fhedza vhe khuvhabvu dza u vundea milenzhe, zwanda na u bodea dzihoho!

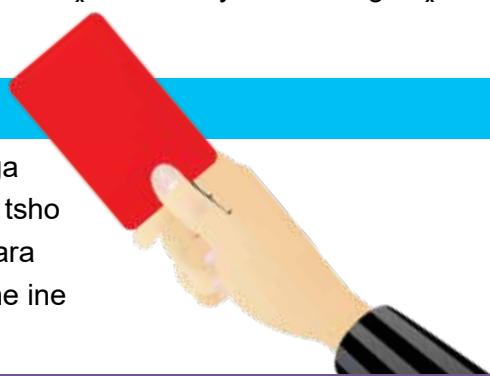
BOLA YA MILENZHE SA MUTAMBO WO ILEDZWAHO

Nga 1314, Vho King Edward II vho ḫea ndaela Vho Meya Vha London ya u iledza u tambiwa ha bola ya milenzhe doroboni ya London. Hezwi zwo vha zwo vhangwa nga mulandu wa phosho na mafuvhalo a vhatambi. Nga murahu, Vho Queen Elizabeth I vho valela dzhele vhatambi vha bola ya milenzhe vhege nthihi yothe. Fhedzi a hu na tshe tsha kona u kađudza mutambo uyu.

Vhatu vho vha vha tshi vha vho ḫimisela u ya dzhele nga n̄thani ha u funesa bola.

Milayo ya u thoma

Milayo ya u tou thoma ya bola ya milenzhe yo thomiwa nga 1815. Tshikolo tshi no ḫivhea tsha England, Eton College, tsho swika he tsha thoma milayo ya u fhungudza vhuhwarahwara mutamboni uyu. Ho vha hone u thoma ha bola ya milenzhe ine ra i ḫivha ḫamusu.

Lifhasi ḥothe li ḥangana ḥohoh

U thomiwa ha milayo ya tshiofisi zwo ita uri bola ya milenzhe i takalelwé. Mutambo uyu wa ḥandavhuwa hothe kha ja Britain, hu si kale, wa vha wo no ḥanganya ḥothe ja Europa na Lifhasi ḥothe. Muđatisano wa Khaphu ya Lifhasi wa u thoma wo itea nga 1930. U bva tshitshetsho, muđatisano uyu u vha hone miňwahani miňwe na miňwe miňa, zwine zwa sumbedza u takalelwé ha uyu mutambo lifhasini ḥothe. Ngoho ndi yauri bola ya milenzhe ndi wona mutambo u no funeswa lifhasini.

Kha ri ambe

- Ndi milayo ifhio ine ra vha nayo ya bola ya milenzhe ya musalauno hu u itela u tsireledzea ha vhatambi mudavhini?
- Ambani na khonani yañu nga zwifhinga zwo fhambananaho zwa ḫivhazwakale ya bola ya milenzhe. Ambani uri bola ya milenzhe i na vhuimo hufhio tshikoloni tsha hanu, hayani, tshitshavhani na kha mvelele ya hanu.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha:

U ñwala mañwalwa a mafhungomatsivhudzi

Kha ri
ñwale

Ñwalani nga mutambo (kana hobi iñwevhō) une na u ḥalukanya zwavhuđi.

- Pulana kuñwalele kwañu. Nekanani mihumbulo ya mafhungo aya ni na khonani dzanu ni kone u fhedzisa mepe wa mihumbulo.
- Thomanī nga u ñwala mvetamveto kha bammbiri ni humbele khonani yañu a ni dzudzanye yone.
- Ñwalani zwine na tama u ñwala nga vhudele kha tshikhala tshi re kha siñari ja seli.

1 Ndi ufhio mutambo
uyu kana hobi?

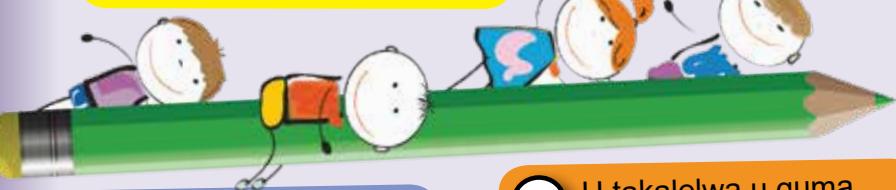
Handwriting practice lines for question 1.

2 Kha lushaka ulu iwa
mutambo ndi vhonnyi vha
re vhatambivhomakone?

Handwriting practice lines for question 2.

3 Divhazwakale ya
hone ndi ifhio?

Handwriting practice lines for question 3.

4 Milayo ya hone ndi
ifhio?

Handwriting practice lines for question 4.

5 U takalelwa u guma
ngafhi?

Handwriting practice lines for question 5.

6 U tambiwa ngafhi?

Handwriting practice lines for question 6.

Duvha:

Ndi ufhio mutambo uyu kana hobi? _____

Ndi ufhio
mutambo uyu
kana hobi?

Kha lushaka ulu
lwa mutambo
ndi vhonnyi vha
re vhatambi-
vhomakone.

Divhazwakale ya
hone ndi ifhio?

Milayo ya hone
ndi ifhio?

U takalelwa u
guma ngafhi?

U tambiwa
ngafhi?

Luambo lwa u ḥalutshedza

Zwiṁwe hafhu nga maṭaluli

Litaluli ndi ipfi ċine ja ḥalutshedza dzina kana ċisala. Maṭaluli a ri vhudza uri muthu, fhethu, tshithu zwo tou itisa hani. Tsumbo, "mmbwa" ndi dzina, fhedzi ndi mmbwade? Maipfi a no ri mmbwa "khulwane, ya buraunu, i no ofhisia" a ri vhudza zwinzhi nga mmbwa iyi.

Maṭaluli a dovha a ri vhudza nga zwivhalo.

"Hu na vhagudi vha fumisumbe kiłasini yashu." "Fumisumbe" ndi ċitaluli.

Maṭaluli a dovha hafhu a fhindula mbudziso ya: "-flio" zwi langwa nga kiłasi ya dzina ji re fhungoni. Tsumbo:

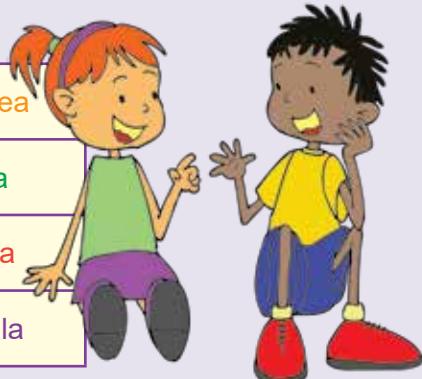
- Khovhe dzi tshila nga ndila dzifhio?
- Mvuvhu i khou ita zwifhio?
- Nari idzi dzi na muvhala ufhio?

Kha ri
ñwale

Hwayani maipfi ane a si vhe maṭaluli

tshuhulwane	nga luvhilo	bammbari	pupurea
lusekene	nga u ongolowa	penya	difha
mutswuku	gidima	vhuphuvhephuvhe	lebula
nga u ḥavhanya	tshiswa	dudela	mudala

Shumisani maṭanu a maṭaluli aya kha u vhumba mafhungo.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Talelani litaluli/maṭaluli fhungoni liñwe na liñwe.

Tshiṭediamu tshiswa hu ḋo vha na zwidulo zwidala na zwitswuku.

Ho vha hu na misiamelo ya vhuphuvhephuvhe na nguvho dzi no dudela kha mmbete wa kale.

Muoli a re na bvumo o ola hezwiña zwifanyiso zwavhuđivhuđi zwi re buguni yanu.

Ndi khou ya u vhona nnđu ya muzwala wanga a re na goloi tswuku.

Hu na maluvha mararu a mivhala yavhuđi.

Vha dzula fhethu ha u naka hu re kule.

Ndi kuñoni kułuku kwa mathenga matswuku.

Kumangana kułuku, kutshena, kwo ñwaya ḥafula ntswa.

Zwino khethekanyani maṭaluli e na a talela ni a vhee kha magaraña haya.

<p>Tshivhalo</p>	<p>Mivhala</p>	<p>Muthetshelo kana munukho</p>
<p>Lushaka</p>	<p>Saizi</p>	<p>Muungo</p>

Zwothe zwi langwa nga mutsho

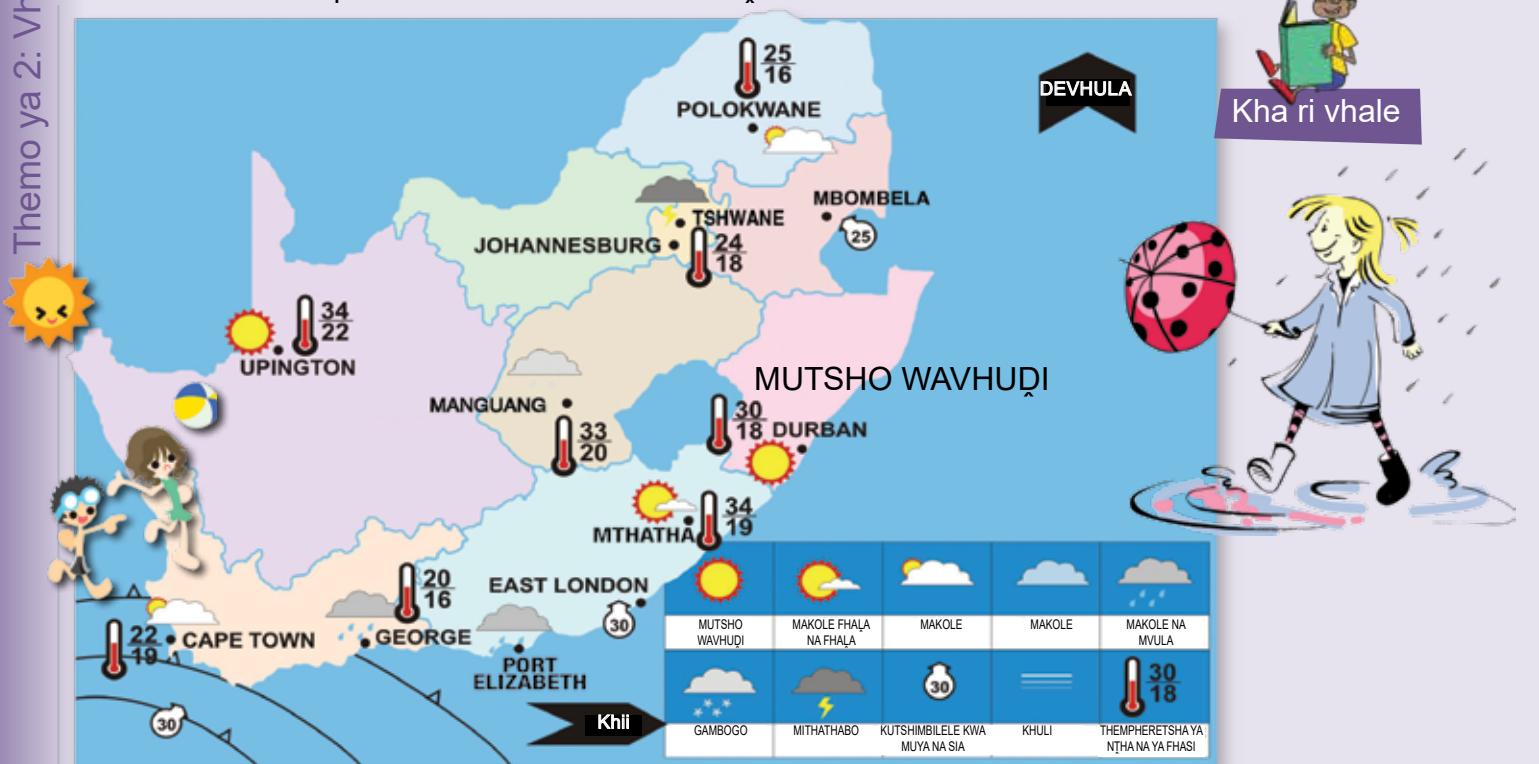

Kha ri ambe

- Ndi mutsho ufhio une na u takalelesa?
- Ndi nga mini zwo tea uri ri qivhe uri mutsho wa matshelo kana wa vhege i daho u do vha wo ima nga ndilade?
- Ni a vhuya na thetshelesa mvumbo ya mutsho? Ngani?
- Mutsho wa qamusi ndi mutshode?
- Talutshedzani uri mutsho u vha wo ima nga ndilade kha khalañwaha dzo fhambananaho afho hune na dzula hone.
- Ni nga pfulutshela fhethu hune ha fhisesa kana hune ha rotholesa?

Themo ya 2: Vhege dza 7–8

Lavhelesani mepe wa mutsho ni fhedzise thebuļu i re afho fhasi.

Nwalani nzulele ya mutsho na thempheretsha zwa dorobo dici tevhelaho.

Dorobo	Thempheretsha dza fhasisa	Thempheretsha dza nthesa	Talutshedzani nzulele ya mutsho
Polokwane			
Johannesburg			
Bloemfontein			
Durban			
Upington			
Umtata			
George			

Bulani kuðorobo kana ñorobokhulwane ine ya vha na makole.

Ndi ngafhi hune ha vha na thempheretsha ya fhasifhasi, nahone ndi vhugai?

Luvhilo lwa maya ndi lufho nahone sia le wa livha khalo ndi liphfo?

Ni lavhelela madumbu na mithathabo ngafhi?

Ndi ñorobo ifhio i re na makole fhalala na fhalala?

Nwalani phindulo dza mbudziso idzi.

Ndi fhethu huvhili hufhio Afrika Tshipembe hu no khou fhisesa qamusi? Bulani madzina na thempheretsha.

Mvula i khou na ngafhi na ngafhi?

Ndi ñorobo ifhio i re na khwalamvula?

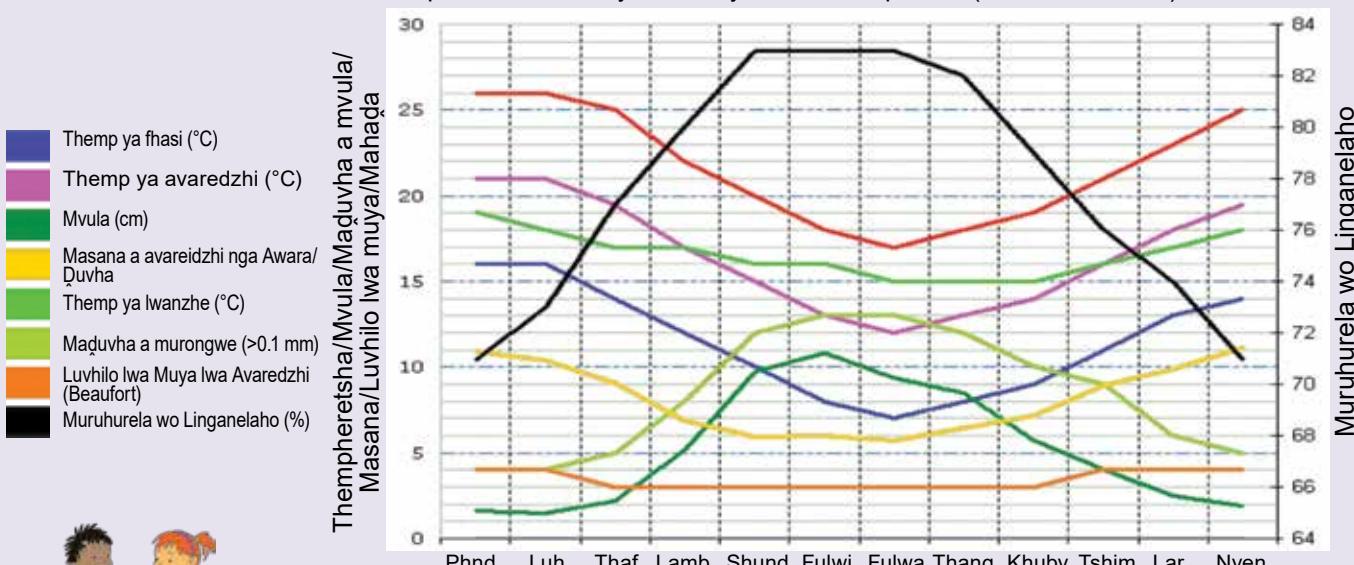
Duvha:

Kha ri
nwale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re afho fhasi. Tshifanyiso tsho raliho tshi vhidzwa upfi ndi girafu ya mitalo. dzhielani nzhele uri mutalo muñwe na muñwe u na muvhala wawo. Mitalo iyi i ri vhudza mini? Ni do wana phindulo fhasi ha girafu iñwe na iñwe.

Cape Town, Girafu ya Kilima ya Afrika Tshipembe (Alithitshudu:42m)

Kha ri ambe

Kha thebuļu, nwalani mivhala ya mitalo ine ya sumbedza zwi tehelaho:

Thempheretsha dici re vhukati		Thempheretsha ya lwanzeni	
Avaredzhi ya tshivhalo tsha awara dza musi ćuvha Jo tsha zwavhudzi ćuvha liñwe na liñwe.		Muruheurela	
Tshivhalo tsha mađuvha a re na mahada.		Luhilo lwa maya	

Shumani na khonani yanu. Lavhelesani tshati ila hafhu ni fhindule mbudziso dici tehelaho.

Thempheretsha ya fhasisa yo vha i ifhio mafheloni a nwedzi wa Khubvumedzi?

Awara dza masana dza avaredzhi mafheloni a nwedzi wa Luhuhi dzo vha dici mini?

Ndi nga nwedzi ufhio he muruhurela wa vha wo andesa?

Ndi nwedzi ufhio he thempheretsha ya lwanzeni ya vha i tshi khou rotholesa?

Ndi nga nwedzi ufhio he ha vha na thempheretsha dza nthesa?

Ndi nga miñwedzi ifhio he mvula ya nesa?

Tshitendeledzi tsha madi

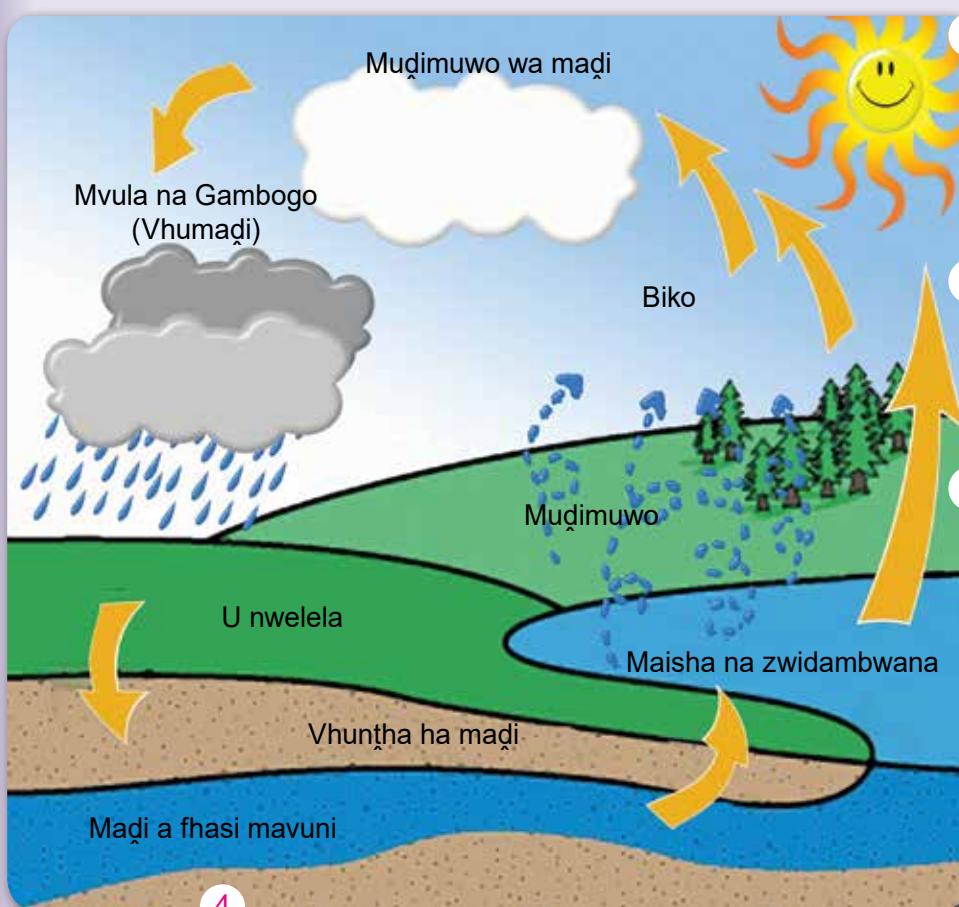
Kha ri vhale

Zwothe zwi tshilaho vhutshiloni zwi ditika nga madi. Nga nda ha mufhe une ra fema, madi ndi tshone tshithu tshihulwane kha zwothe zwi tshilaho. Hu si na madi, zwivhumbwa zwi nga si tshile. Arali ri si na madi o linganaho mivhilini yashu, malaṭwa a mivhilini a nga si bve. Hezwi zwi nga khakhisa vhunzhi ha zwipida zwa mivhili yashu zwa ri diselā malwadze.

Ri tea u pfectesa tshitendeledzi tsha madi u itela u kona u pfectesa uri madi a bva ngafhi. Tshitendeledzi tsha madi ndi lwendo lu sa gumi lwa madi u bva Iwanzeni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha madi. Ri tea u pfectesa tshitendeledzi tsha madi u itela u kona u pfectesa uri madi a bva ngafhi.

Tshitendeledzi tsha madi ndi lwendo lu sa gumi lwa madi u bva Iwanzeni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha madi.

1 U đimuwa

Duvha li fhisa madi a re milamboni na Iwanzeni a shanduka a vha muđimuwo.

2 Biko

Musi muđimuwo u tshi swika muyani u a rothola wa ita biko na makole.

3 Vhumadi

Musi madi manzhisa a tshi vha biko, hu swika hune muya u si tsha kona u a hwala. Makole a thoma u lemela lune madi a thoma u wa a tshi vhuyelela shangoni sa tshifhang, gambogo, tshiliti kana mvula.

4

Musi madi a tshi swika shangoni a dzhena mavuni a vha madi a fhasi a no do bommbiwa a shumiswa kha zwimela na zwipuka. Madi a mvula a dzhena milamboni, maishani na madanzheni, tshitendeledzi tsha thoma hafhu.

Duvha:

Kha ri ambe

Lavhelesani hafhu tshifanyiso tsha tshitendeledzi tsha mađi. Ṭalutshedzananani na vhañwe uri tshitendeledzi tsha mađi tshi shuma nga ndilađe. Shumisani maipfi a tevhelaho kha ṭhalutshedzo dza vhoiwe: **muđimuwo, biko, vhumadi.**

Tshifanyiso tshi sumbedza tshitendeledzi (zwithu zwi no bvelela zwi tshi tou tehekana nga ngona).

Zwino ḥwalani fhungo ni tshi ṭalutshedza uri hu itea mini kha liga ljiñwe na ljiñwe la tshitendeledzi itshi.

● Liga la 1:

● Liga la 2:

● Liga la 3:

- Shumisani mepe wa mihungulo uri u ni thusé u pulanelu u ḥwala.
- ḅwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. ● Vusuludzani mañwalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ḥwalani mañwalwa aya buguni yañu nga vhudele.

Ńwalani lińwalwa ḥa mafhungomatsivhudzi

Kha vhege mbili dzo fhiraho no vhala mańwalwamatsivhudzi a tshaka dzo fhambananaho.

Pulanani u ḥwala mańwalwamatsivhudzi a inwi muṇe.

Ni tea u nanga ḥoho ya mafhungo nahone ni tea u ita ḥodisiso ni tshi shumisa bugutshumiswa kana inthanete.

Fhedzisani uyu mepe wa mihibulo uri u ni thuse kha u pulana.

-
- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse u pulanani u ḥwala.
  - Ńwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. • Dovhololani mańwalwa ańu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ḥwala mańwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Thoho yanga ya mafhungo

- 3 Zwine vhađivhi vha amba nga ḥoho iyi ya mafhungo

- 1 U ḫivhadza mafhungomatsivhudzi anga

- 4 Ndi nga dzenisa nyolo kana zwifanyiso zwifhio

- 2 Zwe nda guda kha ḥodisiso yanga

- 5 Ndi ḥohwana dzifhio dzine nda do shumisa

Duvha:

Nwalani mafhungo aṇu sa mvetamveto. Humbelani khonani yaṇu a ni dzudzanyele mushumo waṇu. U tea u sedza mupeleto, ndogazwiga, u elela ha mihumbulu na u tehekana ha zwiitei. Ivhani na vhuṭanzi uri ni na ṭhohwana na uri nyolo dzaṇu kana tshati dici ṭalutshedza zwine na khou amba.

1

Handwriting practice lines for exercise 1.

2

Handwriting practice lines for exercise 2.

3

Handwriting practice lines for exercise 3.

4

Handwriting practice lines for exercise 4.

MUDEDEDZI : Tsaino

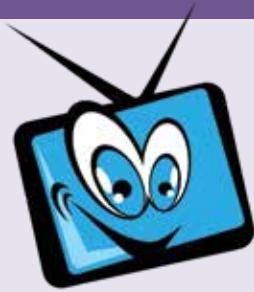
Duvha:

Bogisini hu na mini?

Kha ri ambe

Ni a vhuya na shumisavho tsumbambekanyamushumo ya TV? Lavhelesani tsumbambekanyamushumo iyi ya TV nga vhuronwane. Vhudzani khonani yañu uri ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga tama u dzi talela. Bulani uri dzi kha tshaneñe ifhio nahone nga tshifhingade.

Tshane <u>ñ</u> e SABC 1		Tshane <u>ñ</u> e SABC 2		Tshane <u>ñ</u> e SABC 3		Tshane <u>ñ</u> e Magic World	
17:00	Captain Planet (Kids)	17:00	Dragon Ball (Kids)	17:30	Oprah Winfrey	06:00	Channel O
17:28	Listen for a moment	17:30	News	18:30	Isidingo	12:00	Infomercials
17:30	Thoho dza mafhungo	18:00	Takalani Sesame (Kids)	19:00	News@7	13:00	Koowee (Kids)
18:00	The Bold and the Beautiful	18:30	7de Laan	19:30	School channel	18:00	Channel O
10:30	Sporting highlights	19:00	News	20:29	News in 60 seconds	19:00	Studio Music
19:00	Main news	10:30	Pasella	20:30	Prison Break	20:00	A Brother with Perfect Timing
20:00	Weather in brief	20:30	Sport update	21:15	Weather for the week	20:30	Will it rain or shine?

Kha ri ñwale

Zwino vhalani tsumbambekanyamushumo ya TV nga vhuronwane ni fhindule mbudziso idzi.

Ni nga <u>ta</u> lela Takalani Sesame nga tshifhingade?	
Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzi re dza mitambo?	
Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga vhona nyusi khadzo tshifhinga tsho <u>ñ</u> te?	
Ni tea u vhigela ki <u>ñ</u> asi manweledzo a nyusi. Ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga wana khadzo mafhungomatsivhudzi ane a nga ni thusa?	
Ndi kha mbekanyamushumo dzifhio hune na nga wana mafhungomatsivhudzi a no kwama mutsho?	

U fedza!

Ndi a kona	😊	😢
u vhala tshiṭori.		
u humbulela tshiṭori ndi tshi shumisa zwifanyiso na ḫhoho.		
u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho nga u tou amba.		
u topola vhaanewa vhahulwane tshiṭorini		
u shumisa maṭaluli kha u ḫalutshedza mvumbo ya muanewa.		
u ḫwala ḫhalutshedzo ya muanewa a no tshila vhutshiloni.		
u pulana na u ḫwala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendisea.		
u bula ḫhalutshedzo dza thangi na mitshila.		
u topola maidoma na figara dza muambo zwi re tshiṭorini.		
u ḫwala tshiṭwaliwa kha dayari ndi tshi nweledza tshiṭori.		
u shumisa mepe wa mihumbulu kha u pulana tshiṭori ho sedzeswa vhaanewa, fhetuvhupo na puloto.		
u dzudzanya tshiṭori tshanga na tsha khonani yanga.		
u ḫwala zwavhuḍi tshiṭori tsho no dzudzanyiwaho.		
u shumisa tshifhinga tsha zwino.		
u topola maiti mafhungoni.		
u vhumba mafhungo a re kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.		
u topola na u shumisa maitimatikedzi.		
u topola maṭaluli.		
u shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhungo.		
u vhala maṇwalwa hu u itela u wana mafhungomatsivhudzi.		
u ḫwala maṇwalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u humbulela maṇwalwa hu tshi shumiswa vhusevhedi hu re maṇwalwani na ha u tou vhonwa.		
u vhala thebuļu ya ligi ya bola ya milenzhe.		
u fhindula mbudziso dzi no kwama maṇwalwa na thebuļu zwa girafiki.		
u pulana u ḫwala maṇwalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u ḫwala maṇwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a tshi tevhekana nga ngona.		
u shumisa luambo lwa u ḫalutshedza.		
u sengulusa nyolo na u ḫwala zwine dza amba ngazwo.		
u vhala tsumbambekanyamushumo ya TV na u fhindula mbudziso dzi no i kwama.		

Handwriting practice lines (20 rows).